ئۇيغۇر ئون ئىككى موقامى

4

چەھارگاھ

جۇڭگو قاموس نەشرىياتى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

4

چەھارگاھ

نەشرگە تەييارلىغۇچى ئورۇنلار:
ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمي جەمئىيتى
ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيتى

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى

中央民族大学图书馆

A
J642.211.5
T760

633911

16-ئەسىردە ئۆتكەن ئون ئىككى مۇقام ئۇستازى ئامانىساخاننىڭ ھەيكىلى

16 世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗塑像

中央民族大学图书馆

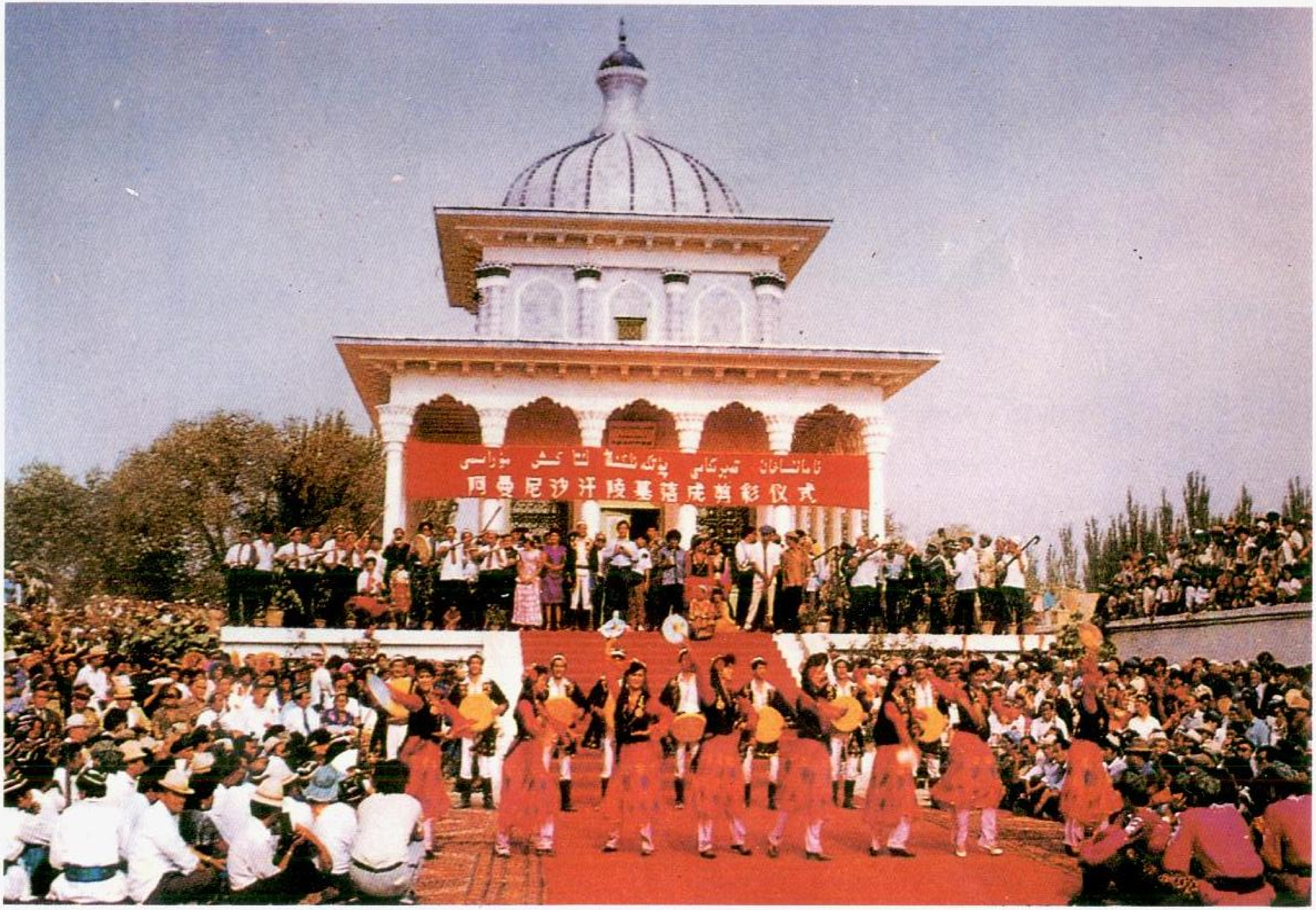

16世纪木卡姆大师阿曼尼萨汗陵墓

16_ئەسىردە ئۆتكەن مۇقام ئۇستازى ئامانىساخاننىڭ قەبرگاھى

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

مۇقام پېشۋاسى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ 1951-يىلى مۇقام ئورۇنداۋاتقان ۋاقتى
木卡姆大师吐尔迪阿洪于 1951 年演唱木卡姆

中央民族大学图书馆

十二木卡姆在首都舞台上

مۇقام ئانسامبل پايتەخت سەھنىسىدە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررىر : تۆمۈر داۋامەت

مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر:

مەتىمىن يۈسۈپ

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن

تەھرىر ھەيئەتلەر:

تۆمۈر داۋامەت (ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى)

مىجىت ناسىر (كاندىدات تەتقىقاتچى)

مەتىمىن يۈسۈپ (ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، تەتقى- قاتچى)

ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)

مۇھەممەت ئىسمايىل (ش ئۇ ئا ر مۇقام فوندى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرى)

ئابدۇرېھىم رەجەپ (پروفېسسور)

شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)

خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

تيەن ليەنتاۋ (پروفېسسور)

قېيۇم تۇردى (1-دەرىجىلىك يازغۇچى)

ئوبۇل ئىسلام (ئالىي مۇھەررىر)

جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)

ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئون ئىككى مۇقام تېكست گۇرۇپپىسىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى:

مۇھەممەت سەلەي ھاجى (تەتقىقاتچى)
خەمىت تۆمۈر (پروفېسسور)
ئىسرائىل يۈسۈپ (تەتقىقاتچى)
ئابدۇقېيۇم غوجا (تەتقىقاتچى)
راخمان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام تېكستلىرىنى رەتلەش گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
شەرىپىدىن ئۆمەر (پروفېسسور)
ئىمىن تۇرسۇن (تەتقىقاتچى)
مەمتىلى زۇنۇن (1-دەرىجىلىك دراماتورگ)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)
ئەسقەر (دوتسېنت)، تۇرسۇن ھوشۇر (دوتسېنت)
ئۆمەر ئىمىن، مۇھەممەتتۇردى مىرزائەھمەد (تەھرىر)

ئون ئىككى مۇقامنى قايتا نوتىغا ئالغۇچى:

مەتروزى تۇرسۇن (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يېڭىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى نوتىغا ئالغۇچى:

ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

ئون ئىككى مۇقام نوتا گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزالىرى:

ۋەن تۇڭشۇ (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
نۇرمەھەممەت (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
غىياسىدىن بارات (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

中央民族大学图书馆

ئابلىكىم ئابدۇللا (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)
سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)، خەن باۋچياڭ (دوكتور)
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
قاۋۇل ئاخۇن (ئاتاقلىق مۇقامچى)

مۇقام تېكىستلىرىنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچىلار:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئىمىن ئەخمىدى
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
جاۋ گودۇڭ (پروفېسسور)
ياڭ جىنشياڭ (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)، مەمتىلى دانى

مۇقام تېكىستلىرىنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىنى بېكىتكۈچىلەر:

ۋاڭ يىجى (ئالىي مۇھەررىر)
جاڭ خۇڭچاۋ (كاندىدات تەتقىقاتچى)
ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)
قۇربان بارات (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆز، تەرجىمىھال، ئىزاھاتلارنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغۇچى:

ئەكبەر غۇلام (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

كىرىش سۆزنى ئىنگلىزچىگە تەرجىمە قىلغۇچىلار: مېڭ چىڭشى (ئالىي مۇھەررىر)، شۇ يۈيۈ (تەتقىقاتچى)، لۇ شۇدۇڭ

لاتىنچە ترانسكرىپسىيىسىنى ئىشلىگۈچىلەر:

مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەتربھم سايىت (دوتسېنت)

ئۇيغۇرچە تېكىستلەرنىڭ يەشمىسى، لۇغىتى، ئىزاھاتى ۋە كلاس-سىك شائىرلارنىڭ تەرجىمىھالىنى ئىشلىگۈچى:
مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن (كانددات ئالىي مۇھەررىر)

ئون ئىككى مۇقام نوتىسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:
تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)
جۇ جى (1-دەرىجىلىك كومپوزىتور)

يېڭىدىن تېپىلغان 53 ئاھاڭنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچىلەر:
تيەن لىيەنتاۋ (پروفېسسور)، سۇلايمان ئىمىن (پروفېسسور)

ئون ئىككى مۇقام ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى ۋە نوتا ئىزا-ھاتلىرىنى ئىشلىگۈچىلەر:
ئابلىز شاكىر (ئاتاقلىق مۇقامچى)
ئابدۇكېرىم ئوسمان (لېكتور)

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى ۋە نەققاشلارنى ئىشلىگۈچى:
تۇردى قادىر نازىرى

خەتتات: نىياز كېرەم، تۇردى قادىر نازىرى

قىستۇرما رەسىمنى ئىشلىگۈچى: غازى ئەمەت (پروفېسسور)
فوتوگراف: ئەركىن قادىر

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ مۇھىم تەركىبى بولغان قىسمەتلىك مىراسلىرىمىزدىن «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزاد» ۋە «ئىشرەت ئەنگىز»لەرنى ساقلاپ، بىزنى شۇ مىراسلىرىمىز بىلەن تەمىن ئەتكۈچىلەر: روزى ئاخۇن قالونچى، خالىق ھاجى، سەپەر.

中央民族大学图书馆

ئاساسلىق تەھرىر ۋە نەشرىيات خادىملىرى

باش تەھرىر: شۆي ۋېيچېڭ

مۇئاۋىن باش تەھرىر: ۋاڭ دېيۇ

مۇدىر تەھرىر: ياڭ گۇاڭخۇي، ئابدۇشۇكۇر ئابلىز

مەسئۇل تەھرىر: جىن بۇ، ئابدۇشۇكۇر ئابلىز

مۇزىكا تەھرىرى: ساۋ لەي

تەكلىپ قىلىنغان تەھرىرلەر: مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن
شەرىپىدىن ئۆمەر
ئابدۇقېيۇم خوجا

ئۇيغۇرچە تېكىستلەر بىلەن لاتىنچە ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستلەر-
گە تەكلىپ قىلىنغان مەسئۇل كوررېكتور:
مۇھەممەتتۇرسۇن باۋۇدۇن

خەنزۇ يېزىقىغا تەكلىپ قىلىنغان تەھرىر:
ئەكبەر غۇلام

مەسئۇل كوررېكتورلار: جىن بۇ، ئەكبەر غۇلام
شياۋ يىڭ

تەكلىپ قىلىنغان تېخرىداكتور: ئابلىز قاسىم

مەتبەئە مەسئۇلى: تۇڭ شىڭگەن، چېن داچۇەن

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورىبېكىتى
www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

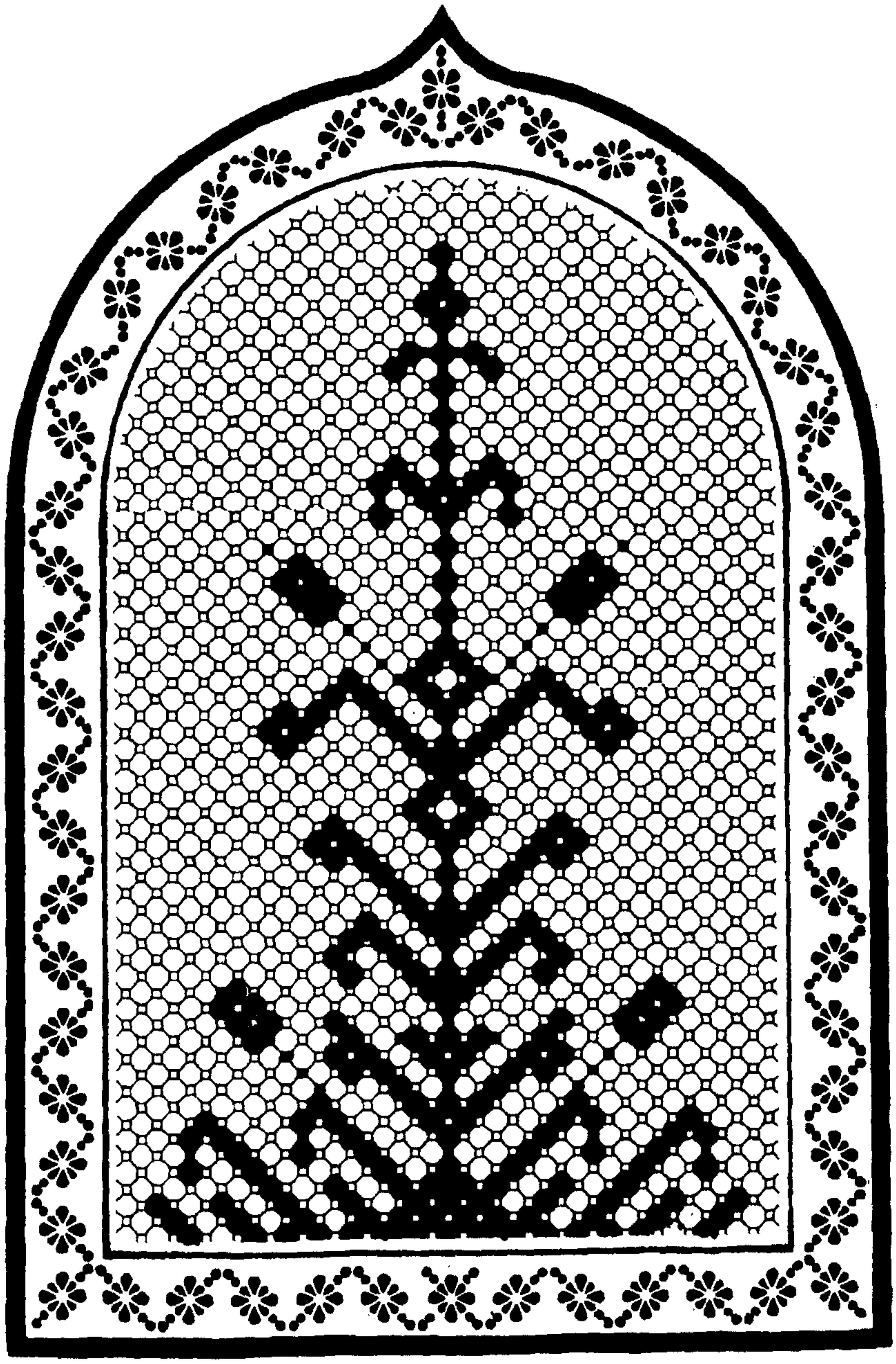

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كىرىش سۆز

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى—پارلاق جۇڭخۇا مەدەنىيەت خەزىنىسىدىكى بىباھا گۆھەر، ئەمگەكچان-ئىجادچان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنىڭ جەۋھىرى، ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى مۇزىكا تىلى بىلەن بايان قىلىدىغان بەدىئىي قامۇستۇر. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ھاياتى ۋە گۈزەل مەنىۋىيىتى، ئىستەك-خاھىشلىرى، تارىخىي رېئاللىق ۋە تۇرمۇش مۇھىتىدىن كېلىپ چىققان مۇھەببەت-نەپرەتلىرى ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ مۇزىكا، بەدىئىي ئەدەبىيات ۋە ئۇسۇل قاتارلىق خىلمۇخىل شەكىللىرى بىلەن ئىپادىلەنگەن. مۇزىكىلىق ئىپادە جەھەتتە لىرىكا بىلەن ئېپىكا، نەغمە بىلەن نەزمە گارمونىك ھالدا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان. مۇنداق مۇزىكا ئەسىرى دۇنيا مىللەتلىرىنىڭ سەنئەت تارىخىدا كەم ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئەسەر بولغاچقا، ”شەرق مۇزىكا مەدەنىيىتىدىكى مۆجىزە“دەپ تەرىپلەنمەكتە.

ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تارىخى ئۇزۇن، ئارقا كۆرۈنۈشىمۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر. مۇقاملار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بېشىدىن كەچۈرگەن تارىخىي دەۋرلىرى بىلەن ھەمقەدەمدۇر. مۇقاملار كۆپلىگەن ماكان ۋە بىرقانچە زاماندا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ نۇرغۇنلىغان بەستىكارلىرى، ناخشىچىلىرى ۋە چالغۇچىلىرى تەرىپىدىن ئىجاد قىلىنغان خەلق مۇزىكىسىدۇر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتنىك تەركىبىگە كىرگەن قەۋم-قەبىلىلەر
كۆپ ۋە كەڭ دائىرىلىك بولغاچقا، مەدەنىيىتىمۇ، جۇملىدىن مۇزىكا
سەنئىتىمۇ كۆپ قاتلاملىق، كۆپ مەنبەلىك. چۇنكى ئۇيغۇر مەدە-
نىيىتى قەدىمكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش لىنىيىسى—يېقىنقى
زاماندا "يىپەك يولى"دەپ ئاتالغان لىنىيىنىڭ مۇھىم تۇگۇنىنى
چۆرىدىگەن زېمىندا مەيدانغا كەلگەن. بۇ قەدىمكى مىللىي مەدەنى-
يەتنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىمۇ
ئەنە شۇ زېمىندا شەكىللەنگەن. دەرۋەقە، ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ
مۇزىكا مەدەنىيىتى بازىسىدا، باشقا خەلقلەردىن ئۆزىگە مۇۋاپىق
كېلىدىغان ئىجابىي تەسىر ۋە پايدىلىق ئامىللارنى قوبۇل قىلىپ،
ئۆزىنىڭ مىللىي مۇزىكا بايلىقىنى مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتلىرى-
دىن بېيىتقان.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزاق زامانلاردىن
باشلىنىدۇ. ئىپتىدائىي جەمئىيەت باسقۇچىدا خەلق ئىچىدە ئىجاد
قىلىنىپ، كەڭ تارقالغان يىر-كۇيلەر ۋە چالغۇلار فېئوداللىق جەم-
ئىيەت دەۋرىدە تېخىمۇ راۋاجلىنىپ، بارا-بارا سىستېمىلاشقان.
بۇ—ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ زامان ئامىللىرى. تەڭرىتاغ بويلىرى ۋە
تارىم ۋادىسىدا ياشاپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم
ئېتنىك تەركىبلەردىن بولغان قەدىمكى ئاھالە مىلادىيىدىن ئىلگىرى-
كى چاغلاردىلا دېھقانچىلىق ۋە شەھەر مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلغان.
جۇملىدىن يەرلىك ۋە مىللىي پۇراققا ئىگە بولغان ئاجايىب باي
ۋە رەڭدار مۇزىكا مەدەنىيىتىنى ياراتقان. بۇ كەڭ زېمىندا ۋۇجۇتقا
كەلتۇرۇلگەن ھەرخىل مۇزىكا ژانىرلىرى ئۆزلىرى يارالغان زېمىنلەر-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

نىڭ نامىلىرى بىلەن كۇچا مۇزىكىسى، قوچۇ-قومۇل مۇزىكىسى، قەشقەر-خوتەن مۇزىكىسى دەپ ئاتالغان. بۇ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ماكان ئاملىلىرى.

ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ مۇنتىزىم قىسمى بولغان مۇقاملارنىڭ شەكىللىنىشىمۇ ئەنەشۇ زامان-ماكان ئامىللىرىغا باغلىق. مۇقاملار-نىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان ”چوڭ نەغمە“قەدىمكى چاغلاردا ”بۇيۇك كۈي“ (خەنزۇچە ”داچۈي“) دەپ ئاتالغانىدى. مىلادى IV ئەسىردە، ”بۇيۇك كۈيلەر“دىن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىككە ئاۋۋال ”قومۇل بۇيۇك كۈيى“، ئۇنىڭدىن كېيىن كۇچا، قوچۇ، قەشقەر، خوتەن كۈيلىرى تارقالغانىدى. «ۋېي نامە»، «لۇي گۇاڭ ھەققىدە» ، «شىمالىي سۇلالىلەر تارىخى»نىڭ «غەربىي دىيار» بۆلۈمى ۋە «سۈي نامە»نىڭ «مۇزىكا تەزكىراتى»دا قەيت قىلىنغان پاكىتلا-رغا ئاساسلانغاندا، مۇقاملارنىڭ دەسلەپكى سۈي-سوتۇقلىرى—”بۇيۇك كۈيلەر“مىلادى VI ئەسىردىن خېلى ئىلگىرى مۇنتىزىم كۈيلەر سىستېمىسى بولۇپ شەكىللىنىپ بولغانلىقى تەخمىن قىلى-نىدۇ. VI ئەسىردىن X ئەسىرگىچە ئارىلىقتا بولسا، ھەر جاي ھەر ماكاندا خەلق ئىچىدە تارقالغان مۇقام كۈيلىرى تېخىمۇ راۋاج-لىنىپ، بىر-بىرىگە سىڭىشكە باشلىغان. XII ئەسىردىن كېيىن ”بۇيۇك كۈي“دېگەن نام بارا-بارا ”مۇقام“دېگەن ئەرەبچە نام بىلەن ئالماشقان. مۇقام ئېتىمولوگىيىلىك مەنىسىدىن قەتئىينەزەر، مۇئەييەن سىستېمىغا سېلىنغان بىر يۈرۈش—سىجىل مۇزىكىلار مۇجەسسەمىنى بىلدۈرىدىغان خاس نام بولۇپ قالدى. 14-ئەسىردە ”چىغاتاي تىلى“ دەپ ئاتالغان ئۇيغۇر يېزىق ئەدەبىي

中央民族大学图书馆

تىلىغا ئەرەبچە-پارسچە سۆزلەر كۆپلەپ قوبۇل قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئەدەبىيات-سەنئەت ئاتالغۇلىرىنىڭ بىر قىسمى، جۈملىدىن مۇزىكا ۋە مۇقام ناملىرىمۇ ئەرەبچە-پارسچە ئاتىلىدىغان بولۇپ كەتتى.

ئون ئىككى مۇقام تەركىبىگە كىرگەن بەزى ئاساسىي كۈيلەر V ئەسىردىلا كۇچالىق مۇزىكاشۇناس سۇجىۋا تەرىپىدىن گرافىكىلىق (توخرى يېزىقىدا ئىشلەنگەن بەلگىلەر بىلەن) خاتىرىلەنگەنلىكى مەلۇم. IX ئەسىردە بولسا، فارابى تۈركىي خەلقلەر مۇزىكىسىغا ئەرەب مۇزىكا نەزەرىيىسىنىڭ بەزى مۇۋاپىق چۈشۈنۈكلىرىنى تەتبىق قىلىپ، ئەرەبچە ئاتالغۇلار بىلەن گرافىكىلىق خاتىرىلەشنىڭ قائىدىلىرىنى ئىشلەپ چىققان. مۇقاملار كۆپىنچە، ئەل نەغمىچىلەر تەرەپىدىن ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈش ئارقىلىق تارقالغانلىقى ئۈچۈن، گرافىكىلىق خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئىزچىل داۋام قىلالمىغان. لېكىن ئەل نەغمىچىلەر تەجرىبىلەر ئاساسىدا ياراتقان "چىكىت" ئۇسۇلى بىلەن شاگىرتلارغا ئۆگىتىپ كەلگەن. "بۈيۈك كۈيلەر"نىڭ بەزى ئاھاڭلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە، خەنزۇ يېزىقى ئاساسىدا ئىشلەنگەن گرافىكا بىلەن خاتىرىلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ئىچكى ئۆلكىلەردىمۇ ساقلىنىپ قالغان.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ كلاسسىك شەكلى XV ئەسىردە خېلىلا مۇجەسسەملەشكەن. XVI ئەسىردە سۇلتان ئابدۇرەشىتخان، ئامانىساخان ۋە ئەينى دەۋردىكى مۇقامشۇناسلاردىن قىدىرخان قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى ۋە غەيرىتى بىلەن، جاي-جايلاردىن كۆپلىگەن ئەل نەغمىچىلەر، مۇقامشۇناسلار جەلىپ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

قىلىنىپ، مۇقاملارنىڭ ھەرخىل نۇسخىلىرى كەڭ كۆلەمدە تويلان-
غان؛ ”بەش تونىكا، يەتتە ئاھاڭ“ ۋە ”ئون ئىككى پەللە“ قائىدد-
سى بويىچە، ئىنچىكە تەھقىقلىنىپ، سىستېمىلاشتۇرۇلغان. شۇنىڭ
بىلەن ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ ھازىرقى ئۆرنىكى شەكىللەن-
گەن. بۇ ئۆرنەك بويىچە ئون ئىككى مۇقام راك، چەببايات، سىگاھ،
چەھارگاھ، پەنجىگاھ، ئۆزھال، ئەجەم، ئۇششاق، بايات، نەۋا، مۇ-
شاۋەرەك، ئىراقلاردىن ئىبارەت. دەرۋەقە، زاماننىڭ ئۆتىشى بىلەن،
مۇقاملارنىڭ ناملىرى ۋە رەت-تەرتىپى جەھەتلىرىدە بەزى ئۆزگە-
رىشلەر يۈزبەرگەنلىكى مەلۇم. شۇنىڭدەك ئون ئىككى مۇقامنىڭ
ئۆز ئالاھىدىلىكلىرى بولغان يەرلىك ۋارىئانتلىرىمۇ مەۋجۇت، بۇلا-
ردىن مەشھۇرراقلىرى قومۇل مۇقاملىرى بىلەن دولان مۇقاملىرىدۇر.

ھەر بىر مۇقامدا ”كىرىشمە“بولىدۇ-دە، بۇ مەزكۇر مۇقامنىڭ
”ئانا تونى“نى بەلگىلەيدۇ؛ ”كىرىشمە“ (”مۇقەددىمە“دەپ ئاتالغان
مۇقام بېشى) پۈتۈن بىر مۇقامدىكى خىلمۇ-خىل كۈيلەرنىڭ غولى.
ئاندىن، مۇقام چوڭ نەغمە، داستان، مەشرەپ دېيىلگەن ئۈچ
سوتۇقتا (چوڭ قىسىمغا) بۆلۈنىدۇ. چوڭ نەغمە يەنە تەئەززە،
نۇسخە، جۇلا، سەنەم، سەلىقە، پىشرەۋ قاتارلىق كۈيلەردىن تەركىب
تاپقان. (بۇ كۈيلەردىن بەزىلىرى بىرقانچىدىن شاخلىنىدۇ)؛ بۇ
كۈيلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا مەرغۇللىرى ۋە چۈشۈرگىلىرى بولىدۇ؛
مەرغۇللار ئۆزلىرى تۈسلىنىپ چىققان كۈي (ئانا ئاھاڭ)دىن
ئۈزۈپ ئېلىنسا، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل كۈي بولالايدۇ. ”كىرىش-
مە“دىكى تۈپ ملودىيە مۇقامنىڭ ئۈچىنچى سوتۇقىدا بەلگىلىك
مۇزىكا قانۇنىيىتى بويىچە خىلمۇ-خىل ئۆزگىرىش ياسايدۇ. يەنە،

中央民族大学图书馆

مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمى ئاخىرىدا ”تەئكىد“ بولىدۇ. تەئكىد — بىرىنچى سوتۇقتىن ئىككىنچى سوتۇققا — داستان قىسمىغا ئۆتۈشنىڭ كوۋرۈكى. چوڭ نەغمىنىڭ كۈيلىرى كۆپىنچە لىرىكىلىق كۈيلەردۇر. چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مېلودىيە داستان قىسمىدىمۇ ئۆزئارا زىچ بىرىككەن ھالدا داۋاملىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇقامنىڭ داستان قىسمىدىكى مېلودىيىلىك قۇرۇلما چوڭ نەغمىدىكى تۈپ مېلودىيىنىڭ داۋامى ۋە تەرەققىياتىدۇر. داستان قىسمىدىكى كۈيلەر قەھرىمانلىق، ئىنسانپەرۋەرلىك، ئىشق-مۇھەببەت، ئەخلاق-پەزىلەت، مەرىپەت ئىپادىلىنىدىغان قىسسە ياكى ۋەقەلىك شېئىرلارغا ئۇيغۇن بولۇپ، ئادەتتە ئۈچتىن-بەشكىچە داستان ئىبەتىلىدۇ. ئايرىم ئاھاڭلىرى كلاسسىكلارنىڭ غەزەللىرىگىمۇ باغلانغان. ھەربىر ئاھاڭ ئارىلىقىدا مەرغۇللار بولىدۇ. مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى ئېپىكلىق قىسىم دېيىشمۇ بولىدۇ. ئاندىن، شوخ، قىزغىن، ئەركىن، ئىخچام ناخشا-ئۇسۇل كۈيلىرىدىن تەركىب تاپقان ئۈچىنچى سوتۇق — مەشرەپ قىسمى باشلىنىدۇ. مۇقامنىڭ بۇ قىسمى خەلق ئارىسىغا ناھايىتى كەڭ تارقالغان دراماتىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىسىم ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلاردا ئومۇملاشقان مەشرەپ-بەزمىلەردە، مۇقاملارنىڭ مەلۇم كۈيلەر سىكلى ”سەنەم“ نامى بىلەن كەڭ كۆلەمدە ئىجرا قىلىناتتى، بۇنداق ”سەنەم“لەر يەرلىك ئالاھىدىلىكلەر بىلەن تۈسلەنگەنلىكى ئۈچۈن، ”قەشقەر سەنىمى“، ”كۇچا سەنىمى“، ”كورلا سەنىمى“، ”ئىلى سەنىمى“، ”قومۇل سەنىمى“دېگەن خاس ناملار بىلەن ئاتالغانىدى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مىللىي ۋە ئۆزگىچە خاس مېلودى-

中央民族大学图书馆

يىسى، مۇئەييەن سىستېمىلاشقان مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسى، كۈيلىرىـ
نىڭ موللىقى ۋە مەزمۇندارلىقى، ئۇرغۇـتېمپىلىرىنىڭ مۇرەككەپلىـ
كى، رىتىملىرىنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى، مۇزىكىلىق ئوبرازلىرىنىڭ
خىلمۇخىللىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن باشقا مىللەتلەرنىڭ
كلاسسىك مۇزىكىلىرىدىن ياكى ”مۇقام“لىرىدىن روشەن پەرقلىنىپ
تۇرىدۇ. ئون ئىككى مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تارىخى
جەريانىدا شەكىللەنگەن پەلسەپىسى، پسىخولوگىيىسى، زېمىنگە
ئۇيغۇن ياشاش ئۇسۇلى، ئۆرپ-ئادەتلىرى ۋە ئەخلاقىي چۈشەنچىـ
لىرى قاتارلىق ماددىي ۋە مەنىۋى ھالەتلىرى بىلەن چەمبەرچەس
باغلانغان. شۇڭا، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى مېلودىيە، تۈس،
پەرداق، ئۇرغۇ، رىتىم جەھەتلىرىدىن مۇئەييەن خاسلىققا ئىگە.
مۇقامدا مېلودىيە شۇنداق قاتمۇـقاتكى، بىرخىل كۈي ۋە بىرخىل
ۋەزن ئىچىدە ئانا تون ياكى تۈپ مېلودىيە غول قىلىنغان ھالدا
ھەرخىل تارماق مېلودىيىلەر كېلىپ چىقىدۇ. مېلودىيىدە، يەنە
كېلىپ، زەنجىردەك سىجىل تېمىلار ناھايىتى كۆپ، بۇ تېمىلار
مۇئەييەن لىنىيىنى بويلاپ، گىرەلەشكەن ھالدا راۋاجلىنىپ، ھەرـ
خىل مۇزىكىلىق ئوبرازلارنى يارىتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇيغۇر
مۇقاملىرى ئىگىشغۇچىلاردا ھاياجانلىق ياكى جەڭگىۋارلىق، خوشالـ
لىق ۋە ئۈمىدۋارلىق، جۇشقۇنلۇق ۋە كۆتۈرەڭگۈلۈك، مۇڭلۇق ۋە
خىيالچانلىق، مۇھەببەت ياكى نەپرەت تۇيغۇلىرىنى دەرھال پەيدا
قىلىدۇ.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ مۇزىكىلىق
ئىپادىسىدۇر، مۇقاملار ئاجايىب چوڭقۇر مەنىلىك، باي مەزمۇنلۇق،

中央民族大学图书馆

رەڭمۇرەڭ تۇسلۇك، بەدىئىي پاساھەتلىك، يەڭگىل ھەم ئېيتىشقا ئەپلىك كلاسسىك شېئىرلار (ئاساسەن غەزەللەر)، بېيىت-قوشاقلار بىلەن جانلىنىدۇ. ھەر بىر مۇقامنىڭ ئىككىنچى قىسمى خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان ئېپىكلىق داستانلار بىلەن تېخىمۇ يارقىن تۇسكە كىرىپ، تىڭشىغۇچىلارغا سيۇژىتلىق پەلسەپىۋى ۋە دىداكتىكىلىق تېكىستلەر ئارقىلىق يەنىمۇ تەسىرچان ئېستېتىك ھوزۇر بېغىشلايدۇ. مەشرەپ قىسمىدىكى كۇيلەر كۆپىنچە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەڭ ئوموملاشقان بېيىت-قوشاقلار ۋە بۇلارغا ماس كېلىدىغان كلاسسىك شېئىرلار بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ-دە، تېڭشىغۇچىلار ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا ناخشا-ئۇسسۇللار قاينىمىغا شۇڭغۇيدۇ.

ئون ئىككى مۇقام XVI ئەسىردە رەتلەنگەن چېغىدا، مۇقام كۇيلىرى شۇ زامانغىچە ئۆتكەن كلاسسىكلارنىڭ شېئىرلىرىغا ياكى خەلق داستانلىرىغا باغلانغان بولۇشى تەبىئىي. لېكىن، زاماننىڭ ئۆتۈشى بىلەن، مۇقامچىلارنىڭ خاھىشى، سورۇننىڭ ئېھتىياجى ۋە بەزى تىڭشىغۇچىلارنىڭ چەك قويۇشى بىلەن، تېكىستلەر ئۆزگىرىپ بارغان.

بىزگىچە يېتىپ كەلگەن تېكىستلەر يەنى مۇقام پېشۋاسى— ئون ئىككى مۇقامنى ئۆز بوۋىسىدىن ئۆگەنگەن ئەنئەنە بويىچە زامانىمىزغا يەتكۈزگەن مەشھۇر خەلق سەنئەتكارى تۇردى ئاخۇن باغلىغان تېكىستلەر زامان ۋە سورۇنلارنىڭ تاللىشىدىن ئۆتكەن ئاساسىي مەنبەدۇر. بۇ تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى مۇزىكا مەزمۇنىغا، تېكىستلەرنىڭ قۇرۇلمىسى مۇزىكا قۇرۇلمىسىغا، شېئىرىي ۋەزنلىرى كۇيلەر ۋەزنلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى زامان-زامانلاردىن بۇيان ھەرخىل سىياسىي-ئىجتىمائىي، مەنىۋى داۋالغۇشلاردىن، داۋان-توسۇقلار-دىن ئۆتۈپ، ئەل نەغمىچىلەرنىڭ ئۆز جېنىدىن ئارتۇق ساقلىشى ۋە ئاسرىشى بىلەن زامانىمىزغا ئۇلاشتۇرۇلدى. ئون ئىككى مۇقام-نىڭ زامانىمىزغا ئۇلىنىشىدا، مۇقام پېشىۋاسى تۇردى ئاخۇننىڭ تۆھپىسى ناھايىتى زور. ھېچقانداق نوتىغا قارىماي، ھەربىر مۇقامنى ئۆزىنىڭ تۈپ مېلودىيىسى غول قىلىنغان كۈيلەر سىستېمىسىنى تەرتىپى بويىچە ئىزچىل سۆرەتتە ئازماي-تەزمەي، سوتكىلاپ ئېيى-تىپ بېرەلىگەن تۇردى ئاخۇن ئاكا ھەقىقەتەن ”مۇزىكا قامۇسى“ دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا لايىق مۇقامشۇناسدۇر؛ جۈملىدىن ئۇنىڭ كەسىپداشلىرى قاسىم ئاخۇن، روزى ئاكا قالۇنچى، روزى تەمبۇر قاتارلىق مۇقامچىلارمۇ خەلقىمىزنىڭ سەنئەت پېشىۋالىرىدۇر.

خەلق ئىچىدە كەڭ تارقىلىپ كەلگەن مەشرەپ ۋە سەنەملەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، مۇقاملارنىڭ چوڭ نەغمە قىسىملىرى ناھايىتى تار دائىرىدە، ئونلىغان ئەل-نەغمىچىلەرنىڭ ئەس-يادىدىلا ساقلى-نىپ قالغاچقا، ئۈزۈلۈپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئازاد-لىق ئون ئىككى مۇقامغىمۇ نىجاتلىق ئېلىپ كەلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى 1950-يىللاردىن باش-لاپ 1996-يىلغىچە ئىزچىل غەمخورلۇق قىلىپ ئالاھىدە كۆڭۈل بولۇش بىلەن ھەر قايسى باسقۇچلاردا ئوخشاشلا كونكرېت كور-سەتمىلەر بېرىپ كەلدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئون ئىككى مۇقامنى سىمغا يېزىۋېلىش ۋە نوتىغا ئېلىش ئىشى 1951-يىلدىلا باشلان-

中央民族大学图书馆

غان. تۇردى ئاخۇن، رۇزى تەمبۇر ۋە ئۇنىڭ كەسپداشلىرىدىن بىرقانچە ئەلنەغمىچى مۇقامچىلار 1951-يىل 7-ئاي، 1954-يىل 8-ئايلاردا ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىنىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سىمغا بېزىۋېلىندى. بۇ ئىشتا، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىباھا بايلىق ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن مۇزىكا مۇتەخەسسىسى ۋەن تۇڭشۇ ئەپەندى كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ، ئون ئىككى مۇقامنى تۇنجى قېتىم بەش سىزىقلىق خەلقئارا بەلگىلەر بىلەن نوتىلاشتۇردى. تېكىستلىرىنى بېزىۋېلىشتا ئاتاغلىق شائىرلىرىمىز ئەمگەك سىڭدۈردى. شۇنىڭ بىلەن، ئون ئىككى مۇقام ئۈزۈلۈپ قېلىش گىردابىدىن دەستلەپكى قەدەمدە قۇتقۇزۇپ قېلىندى. ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش خىزمىتى داۋاملىق ئىشلەندى. يەنى مەدەنىيەت-سەنئەت ئورۇنلىرىدىن مەلۇم مۇتەخەسسىسلەر ئاجرىتىلىپ، ئۇلار سىمغا بېزىۋېلىنغان نۇسخىنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ئەمەلدە ئىجرا قىلىش ۋە رادىئو ئارقىلىق تارقىتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ ساھەدە زىكرى ئەلفەتتاھ قاتارلىق بەستىكارلىرىمىز ئۆز قابىلىيىتىنى نامايەن قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو ئىستانسىيىسى زور ماھارەت بىلەن كۈچ چىقاردى. دەرۋەقە 30-يىللاردىن باشلاپ، يېڭىچە تىياتىرچىلىق سەنئىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىسىدا، مۇقام مۇزىكىسى خەلق ئىچىدىكى سورۇندىن تىياتىر سەھنىسىگە چىقتى. 30-يىللاردىن 60-يىللارغىچە، سەھنىلەشتۈرۈلگەن ناخشا-غەزەللەرنىڭ تولىسى مۇقام كۈيلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. 60-يىللاردىن كېيىن سىياسىي-ئىجتىمائىي تېمىلاردا يېزىلغان بەزى سەھنە ئەسەرلىرىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىرەر مۇقامنىڭ موھىم كۈيلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا باشقا مۇقاملاردىنمۇ ئايرىم كۈيلەر تەتبىق قىلىنىپ قوللىنىلدى. سىياسىي تېمىلاردىكى سەھنە ئەسەرلەر ۋە ناخشىلاردىمۇ مۇقام ئۆزىنىڭ جەزبىدار ۋە تەسىرچان رولىنى جارى قىلدى ھەم ھاياتىي قۇدرىتىنى كۆرسەتتى. پارتىيىنىڭ 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن ئون ئىككى مۇقامنى قېزىش، رەتلەش، تولۇقلاش ۋە تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە ئۈنۈملۈك خىزمەتلەر ئىشلەندى. بولۇپمۇ ئىسلاھات ۋە ئىشىكنى ئېچىۋېتىش ھەمدە ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ ئېلىپ بېرىش فاڭجېن-سىياسەتلىرى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئون ئىككى مۇقامنى تەتقىق قىلىش خىزمىتى تېخىمۇ جانلاندى. 1987-يىلى ش ئۇ ئا ر مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن ش ئۇ ئا ر مۇقام ئانسامبلى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە، مەملىكەت بويىچە ۋە خەلقئارالىق مۇقام ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى كەينى-كەينىدىن ئۆتكۈزۈلدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى بىرلىكتە ئون ئىككى مۇقامنىڭ تېكىستلىرى ئۈستىدە كۆپلىگەن ئىلمىي خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. شۇنىڭ بىلەن مۇقامشۇناسلىق ۋۇجۇدقا كەلدى. ئون ئىككى مۇقام پۈتۈن مەملىكەت دائىرىسىدىن چىقىپ، دۇنياغا يۈزلىنىپ، خەلقئارا سەھنىلەردە جەلبكار سادا ياڭراتتى ۋە تىڭشىغۇچىلارنى ھەيران قالدۇردى.

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى كۈيلەر ۋە تېكىستلەردىن ئىبارەت

中央民族大学图书馆

ئىككى ساھەگە بۆلۈنىدۇ. تۇردى ئاخۇن ئاكا باشلىق مۇقامچىلار بىزگە يەتكۈزۈپ بەرگەن كۈيلەر ۋە تېكىستلەر ئون ئىككى مۇقامنى رەتلەش ۋە تولۇقلاش خىزمىتىدە موھىم ئاساس بولدى. بۇ ئاساس بويىچە، ئون ئىككى مۇقامنىڭ كۈي-نەغمىلىرى ۋە تېكىستلىرى بىرقانچە قېتىم رەتلەندى، نەشر قىلىندى ۋە بارغانسىرى مۇكەممەللىشىشكە باشلىدى. ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام ئىلمىي تەتقىقات جەمئىيىتى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى بىر قىسىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ جاپالىق ئىزدىنىشى بىلەن مۇقام كۈيلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش پرىنسىپى ئاساسىدا تولۇقلاندى. شۇ ئارقىلىق مۇقام تەتقىقاتىدا يەنە بىر ئەھمىيەتلىك چوڭ قەدەم تاشلاندى. XVIII ئەسىردە ئۆتكەن خوتەنلىك مۇقامشۇناس، ئالىم ئىسمەتۇللا ئىبنى نېمەتۇللا مۇئجىزى ئۆزىنىڭ «تارىخىي مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە: «ئامانىنساخان ئۆزىنىڭ گۈزەل لىرىكىلىرىدىن ‹دىۋان نەفسى› ناملىق بىر دىۋان تۈزگەن، ‹شۇرۇھۇل قۇلۇپ›، ‹ئەخلاقۇل جەمىل› ناملىق ئەسەرلەرنى يازغان، ‹ئىشرەت ئەڭگىز› ناملىق مۇقامنى ئىجاد قىلغان» دېگەن.

ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى ۋە ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىدىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ئەستايىدىل ئىزدىنىشى، جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈشى بىلەن بۇ قېتىم ئامانىنساخاننىڭ ئىجادىيىتى بولغان «ئىشرەت ئەڭگىز» (شاتلىق قوزغىغۇچى) ناملىق مۇقام تېپىلدى. بۇ مۇقام 92 مىسرالىق كلاسسىك شېئىر ۋە 20 مىسرالىق

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

خەلق قوشاقلىرى بىلەن باغلانغان 11 ئاھاڭنى ئۆزئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئون ئىككى مۇقام تەركىبىدىكى ھەر بىر مۇقامنىڭ خاتىمىسى بولغان «ئابى چەشمە»لەر ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى مۇزىكا بۆلەكلىرىدىن بولغان «مۇستەھزاد»لار تېپىلدى. بۇلار 242 مىسرالىق كلاسسىك شېئىر-لار بىلەن باغلانغان 39 ئاھاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

يەنە «راك»، «چەببايات» مۇقاملىرىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسىملىرىدىن بولغان 13 ئاھاڭ تېپىلدى، بۇ ئاھاڭلار ئارقىلىق يۇقىرىقى مۇقاملار تولۇقلاندى.

يېقىندىن تېپىلغان «ئىشرەت ئەڭگىز» مۇقامى ۋە ئون ئىككى مۇقامنىڭ «ئابى چەشمە»، «مۇستەھزاد» قاتارلىق مۇزىكا بۆلەكلى-رى «ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ 13-كىتابى سۈپىتىدە بۇ قېتىم نەشر قىلىنغان «ئابى چەشمىلەر ۋە ئىشرەت ئەڭگىز» ناملىق كىتابقا كىرگۈزۈلدى.

يۇقىرىقى مۇقام ۋە ئاھاڭلارنىڭ تېپىلىشى مەدەنىي ھاياتىمىز-دىكى خۇشاللىنارلىق زور ۋەقە. چۈنكى بۇ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ تارىختىكى ئۈچىنچى قېتىملىق رەتلىنىشى ۋە تولۇقلىنى-شى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

تولۇقلاپ نەشر قىلىنغان بۇ نۇسخا نوتا، ئۇيغۇرچە ترانسك-رىپسىيىلىك تېكىست، يەشمە، لۇغەت، ئىزاھات، تېكىستلەرنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسى، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىغا تېكىستلىرى كىرگەن كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى، نوتا بەلگى-لىرى توغرىسىدا ئىزاھات، ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنىڭ ئاھاڭ

中央民族大学图书馆

كۆرسەتكۈچلىرى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ تېكىستلىرى، بۇنىڭدىن ئىلگىرى(1964-، 1983-يىللىرى) تۇردى ئاخۇن ئېيتقان تېكىستلەر بويىچە رەتلىنىپ نەشر قىلىنغانىدى. لېكىن ئۆتمۈشتە خىلمۇخىل ئىجتىمائىي سەۋەبلەر ۋە ئوقۇش-ئورۇنداش جەھەتتىكى سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن بەزى تېكىستلەر قىسقارتىۋېتىلگەن ياكى ئۆزگەرتىۋېتىلگەن، بەزىلىرى تەكرارلىنىپ كەتكەن ياكى ئىككى-ئۈچ شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بېيىتلاردىن قۇراشتۇرۇلغانىدى. 1993-يىلى، تېكىستلەرنى ئىككىنچى قېتىم رەتلەشتە، بۇ كەمچىلىكلەر مەلۇم دەرىجىدە تۈزىتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش جەريانىدا، بەزى سەۋەنلىكلەر بايقالدى. 1995-يىلى ش ئۇ ئا ر ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي جەمئىيىتى بىلەن ش ئۇ ئا ر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتى 47 نەپەر ئالىم-مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان 4 گۇرۇپپا تەشكىللەپ، 11 ماددىلىق ئىلمىي قائىدە-پرىنسىپلارنى بەلگىلەپ، شۇ قائىدە-پرىنسىپلار ئاساسىدا تېكىستلەر ئۈچىنچى قېتىم ئەستايىدىل رەتلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەنبەلىرى تەھقىقلەندى. تېكىستلەرنىڭ مەزمۇن ھەم ۋەزنلىرى كۈيلەرنىڭ تېما ھەم ۋەزنلىرىگە ماس بولۇش ئەنئەنىسىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلىندى. ئايرىم تېكىستلەردىكى كەم جايلار شۇ تېكىستنىڭ قەدىمىكى قول يازمىلىرى ئاساسىدا تولۇقلاندى. تەكرار ئېيتىلغان تېكىستلەر قايسى شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن ئېلىنغان بولسا، شۇ شائىرنىڭ ياكى زامانداش شائىرنىڭ مۇۋاپىق كېلىدىغان باشقا

中央民族大学图书馆

شېئىرلىرى بىلەن يەڭگۈشلەندى. كلاسسىك شېئىردىن ئېلىنغان تېكىستلەردە، ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ لىرىكا جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىنى نامايەن قىلىشقا ئەھمىيەت بې-رىلدى. بۇ قېتىم رەتلەنگەن تېكىستلەر كلاسسىكلىرىمىزدىن 44 نەپەر شائىرنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولۇپ ئاساسەن ئارۇز ۋەزنىنىڭ رەمەل، ھەزەج، رەجەز، مۇتەقارىب، مۇجتەس... قاتارلىق بەھرىلەر-نىڭ ھەرخىل ۋەزنلىرىدە يېزىلغان غەزەللەردىن تەركىب تاپتى. مۇقاملارنىڭ داستان قىسمىغا كىرگۈزۈلگەن شېئىرلار ئىلگىرىكى تېكىستلەردە ئاساسەن ئىككىلا داستاننىڭ ئۈزۈندىلىرىدىن ئىبارەت ئىدى. بۇ قېتىمقى رەتلەشتە، خەلق ئىچىگە كەڭ تارقالغان مۇنەۋۋەر داستانلار مەسىلەن، «غەرىب-سەنەم»، «بەھرام-دىلئارام»، «يۇ-سۇف-ئەھمەد»، «ھۆرلىقا-ھەمراجان»، «سەنەۋبەر»، «فەر-ھاد-شىرىن»، «شاھزادە نىزامىددىن ۋە مەلىكە رەنا» قاتارلىقلار-نىڭ قول يازمىلىرى ئاساسىدا پارچىلار بېرىلدى. مۇقامنىڭ داستان قىسمىدا 14 داستان پارچىلىرىدىن باشقا، كلاسسىك شائىرلىرىمىز-نىڭ قەسىدە ژانىرىغا ياندىشىدىغان غەزەللىرىمۇ قايتا رەتلەندى. خەلق بېيىت-قوشاقلىرىدىن ئېلىنغان تېكىستلەرنىڭ مەزمۇنى، شەكلى، سيۇژېتلىق باغلىنىشى ۋە مەنتىقىي مۇناسىۋەتلىرى، تارى-خىيلىقى ۋە بەدىئىي قىممىتى كۆزدە تۇتۇلدى.

ئون ئىككى مۇقامنى نوتىلاشتۇرۇش خىزمىتى پەيدىنپەي ياخشى ئىشلەندى. مۇزىكا شۇناس ۋەن تۇڭشۇ، تۇردى ئاخۇن باشلىق مۇقامچىلاردىن خاتىرىگە ئالغان ئۈنئالغۇ لىنتىسى بويىچە يېزىپ چىققان تونجى نوتىدىن بۇ قېتىم مۇۋاپىق پايدىلىنىپ

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

قايتىدىن نۇتىلاشتۇرۇلدى. نوتىغا ئېلىشتا، ئاھاڭ ئايرىش مېخانىز-
مىدا تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈپ-تەتقىق قىلىش ئارقىلىق،
ھەربىر كۈيىنىڭ ئەسلى ھالىتىنى ئەينەن ئىپادىلەشكە ئەھمىيەت
بېرىلدى. قايتا يېزىلغان نۇتا پايتەختتىكى مۇزىكا تەتقىقات ئورۇنلى-
رىنىڭ، ئاتاقلىق مۇزىكاشۇناسلىرىدىن تەتقىقاتچى خۇاڭ شياڭپېڭ،
پروفېسسور تيەن ليەنتاۋ، قاتارلىق مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تەكشۈرۈ-
شىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

باشقا مىللەت مۇزىكاشۇناسلىرى ياكى مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى-
نىڭ ئوقۇشى ۋە ئېيتىشىغا ئوڭاي بولۇشى نەزەردە تۇتۇلۇپ،
ئومۇمراق بولغان خەلقئارالىق گرافىك بەلگىلەر بىلەن تېكىستلەر-
نىڭ ترانسكرىپسىيىسى بېرىلدى. تېكىستلەر خەنزۇچىگە قايتىدىن
تەرجىمە قىلىندى.

«ئۇيغۇر ئۆن ئىككى مۇقامى»نىڭ بۇ قېتىمقى نەشرىنى
تەييارلاشتا، مۇقامچىلار، ئەدەبىياتشۇناسلاردىن، كومپوزىتورلاردىن
كەڭ، تەكرار پىكىر ئېلىندى، قايتا-قايتا تەھلىل-تەھرىردىن ئۆت-
كۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى»نىڭ قولىڭىزدىكى بۇ نۇسخى-
سى مۇقام پېشۋالىرىنىڭ، مۇقامشۇناسلارنىڭ، مۇقامچىلارنىڭ،
كومپوزىتورلارنىڭ، كلاسسىك ئەدەبىياتچىلارنىڭ كۆپ يىللىق جا-
پالىق ئەجرىنىڭ نەتىجىسى. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى تېخىمۇ
چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق تەتقىق قىلىپ، يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈش،
باشقا مىللەتلەرنىڭ مۇقاملىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەتقىق قىلىش،
مۇقام نەزەرىيىسىنى بەرپا قىلىش، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۈرلۈك

中央民族大学图书馆

ۋاستىلىرى ۋە ھەرخىل ژانىرلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامىنى ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ئۈنۈملۈك خىزمەت قىلدۇرۇش جەھەتلىرىدە، بۇ نۇسخا دەستۇر بولۇپ قالغۇسى.

ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى جەمئىيەتتىكى ئالىم-مۇتەخەسسىسلەرنىڭ تىرىشچانلىقى، جاپالىق ئىزدىنىشى، زور كۈچ چىقىرىشى ئارقىلىق ئون ئىككى مۇقام نوتىلىرى ۋە تېكىستلىرى ئەسلىگە ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا تولۇقلاندى. نوتا ۋە تېكىستلەردە ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بەزى نۇقسانلار تۈزىتىلدى، شۇنداقتىمۇ بۇ نۇسخىدا يەنە ئايرىم يېتەرسىزلىكلەر ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. كەسىپداشلارنىڭ كېيىنكى ئىلمىي تەتقىقات خىزمىتى جەريانىدا تۈزىتىپ كېتىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن.

تۆمۈر داۋامەت

1996-يىل ئۆكتەبىر

中央民族大学图书馆

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئومۇمىي مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1
ترانسكرىپسىيىلىك تېكىستلەر 3
يەشمىلەر 39
لۇغەت 59
ئىزاھاتلار 75
كلاسسىك شائىرلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى 103
«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر
ھەققىدە ئىزاھات 116
ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ 118

中央民族大学图书馆

ترانسكرپسيلك
تېكستلر

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

كۆرۈپ گۈلتەك يۈزۈڭنى .... سەككاكى (7)

تەئەززە

كۆڭلۈم ئۆرتەنسۇن .... نەۋائى (9)

تەئەززە چۇشۇرگىسى

دەھرشوخىغە .... 〃 (10)

نۇسخە

ياشۇرۇن دەردىمنى .... نەۋائى (11)

نۇسخە چۇشۇرگىسى

ئەي نەۋائى .... 〃 (12)

مۇستەھزاد

تۇن ئاقشام بولدى-يۇ،.................. نەۋائى (13)

مۇستەھزاد چۇشۇرگىسى

نەۋائى كەبى ھىجراندىن .... 〃 (14)

جۇلا

گەردۇندىن ئۆتەر .... ئاتايى (15)

سەنەم

چىقتى ناگەھ مەھۋەشى .... نەۋبەتى (17)

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چوڭ سەلقە
كۆردۈم يۈزۈڭنى .... گۇمنام (19)
كىچىك سەلقە
يارنىڭ كويىدا .... نەۋبەتى (22)
كىچىك سەلقە چۇشۇرگىسى
ساقىيا، مەي تۇت .... " (23)
تەئكىد
سوراپ كۇلبەم .... ئابىدى (24)

داستان

بىرىنچى داستان
باھار بولدى گۇل ئاچىلدى ....
.... «غەرىب-سەنەم»دىن (26)
ئىككىنچى داستان
مۇندىن كېتەر بولدۇڭ ....
.... «ھۆرلىقا-ھەمراجان»دىن (27)
ئۈچىنچى داستان
تەتۈر فەلەكنىڭ دەردىدىن ....
...... «شاھزادە نىزامىددىن ۋە مەلىكە رەئنا»دىن (29)

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب (بىرىنچى ئاھاڭ)
شۈكرىللاھ، ھالەتىم .... سەئدى (31)

中央民族大学图书馆

ئىككىنچى ئاهاڭ

قىلسە مۇشكىن چىندىن ....

.... **هافىز شىرازى** (زىلەيخا بىگىم تەرجىمىسى) (32)

ئۈچىنچى ئاهاڭ

تەگسە گۈلنىڭ پەردەسىغە .... ″ (33)

ئىككىنچى مەشرەب (بىرىنچى ئاهاڭ)

گۈل يۈزۈڭنى ئارزۇلاپ .... **سەككاكى** (34)

ئىككىنچى ئاهاڭ

زاھىدىكىم كۆردى .... ″ (34)

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

كۆرۈپ گۈلتەك يۈزۈڭ رەڭگىنى كۆزدىن يۈز چەمەن بولدى،
ئەقىق ئەرنىڭنى كۆرگەلى كۆزۈم ھالى يەمەن بولدى.

تۈن ئاقشام تولغانۇ سۇنبۇل بىكىن زۇلفۇڭدىن ئاھ ئۇردۇم،
ھەۋانى غالىيە تۇتتى جەھان مۇشكى خوتەن بولدى.

قىلىپ رەئنا قەدىڭ يادىن سەھەردە ئانچە يىغلادىم،
كۆزۈمنىڭ جويبارى ئىچرە سەرۋى نارۋەن بولدى.

مېنىڭتەك گويىيا كۆردى يۈزۈڭنى ئەبرى نەۋروزى،
كۆزىنىڭ ياشىدىن يەر يۈزى ۋەردى ياسۇمەن بولدى.

中央民族大学图书馆

سەبا زۇلفۇڭنى تاغىتتى، مەگەر هالى خەيالىمدە،
يازىلدى ئەژدەها بولدى، ئۆرەلدى ئەهرەمەن بولدى.

كۆرەدۇرگەچ كۆزۈڭ، كۆڭلۈم سىنىڭ زۇلفۇڭغە باغلاندى،
كۆرۈڭ ئول جادۇدىن بۇ هەم يەنە بىر ئۆزگە فەن بولدى.

ئەگەر شىرىن ئۈچۈن فەرهاد ئىشقى كوهكەن بولسە،
نې تاڭ سەككاكى هەم، جانا، يولۇڭدا جانكەن بولدى.❶

—— سەككاكى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەهرى هەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

❶ «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981-يىل نەشرى، 194—196-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

تەتەززە

كۆڭلۈم ئۆرتەنسۇن ئەگەر غەيرىڭغە پەرۋا ئەيلەسە،
ھەر كۆڭۈل ھەمكىم سىنىڭ شەۋقۇڭنى پەيدا ئەيلەسە.

ھەركىشى ۋەسلىن تەمەننا ئەيلەسەم، نەۋمىد ئۆلەي،
ھەركىشى ھەمكىم سىنىڭ ۋەسلىڭ تەمەننا ئەيلەسە.

ئۆزگەلەر ھۇسنىن تەماشا ئەيلەسەم، چىقسۇن كۆزۈم،
ئۆزگە بىر كۆز ھەمكى ھۇسنۇڭنى تەماشا ئەيلەسە.

غەير زىكرىن ئاشكارا ئەتسە، لال ئولسۇن تىلىم،
قايسى بىر تىل ھەمكى زىكرىڭ ئاشكارا ئەيلەسە.

رەشكىدىن جانىمغە ھەر نەرگىس كۆزى بىر شۇئلەدۇر،
باغ ئارا ناگاھ خىرام ئول سەرۋى رەئنا ئەيلەسە.

يوق ئاغىزدىن نۇكتە ئايتۇر مەھۋەشىمدەك بولماغاي،
گەر قۇياش ھەر زەررەسىدىن بىر مەسىھا ئەيلەسە

ئاقىبەت جانىمغە يەتتى، ئەي خۇشا مۇغكىم، مىنى،

中央民族大学图书馆

بىر قەدەھ بىرلە خەرابات ئىچرە رەسۋا ئەيلەسە.

كەلتۈرۈپ دەفئى جۇنۇنۇمغە پەرىخان، يوق تەبىب،
كىم ئول ئەنسەبدۇر پەرى ھەركىمنى شەيدا ئەيلەسە.

سۇبھىدەك ھەردەمدە گەردۇن قويماغاي ئاسارىنى،
ناگەھ ئەھلى سىدق كۆڭلى مىھرىن ئىفشا ئەيلەسە.

دەھر شوخىغە، نەۋائى، سەيد بولمە، نىچەكىم،
كۆن ئۇزارى ئۆزرە تۆن زۇلفىن مۇتەررا ئەيلەسە.

تەئزە چۈشۈرگىسى

دەھر شوخىغە، نەۋائى، سەيد بولمە، نىچەكىم،
كۆن ئۇزارى ئۆزرە تۆن زۇلفىن مۇتەررا ئەيلەسە.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—ᴗ— ——ᴗ— ——ᴗ— ——ᴗ—

❶ بىرىنچى دىۋان — «غەرايىبۇس-سىغەر»، قول يازما نۇسخا، 56-بەت.

中央民族大学图书馆

نۇسخە

ياشۇرۇن دەردىمنى زاھىر قىلدى ئەفغان ئاقىبەت،
ئاسراغان سىررىمنى يايدى سىلى مىژگان ئاقىبەت.

ياشۇرۇپ ئىردىم باغىر چاكىنى، ۋەھكىم، قىلدى فاش،
ھەر تەرەف كۆزدىن تەرەششۇھ ئەيلەگەن قان ئاقىبەت.

تىغى ھەجرىڭدىن نىھان كۆكسۇم شىكافىن، ئاھكىم،
ئەلگە رەۋشەن ئەيلەدى چاكى گىرىبان ئاقىبەت.

ۋايكىم، كۆكسۇم شىكافىدىن ئۇلۇسقە بولدى فەھم،
ئىشق ئوتى باغرىمغە قويغان داغى پىنھان ئاقىبەت.

شەۋقىدىن دەم ئۇرمايىن، بىدادىغە خۇرسەند ئىدىم،
ۋەھكى، بولدۇم ھەجرىدىن رەسۋايى دەۋران ئاقىبەت.

گەر بۇدۇر كافىر كۆزۈ زۇننار زۇلفى، ئەي فەقىھ،
بولغۇدەكمەن دەير ئارا مەستۇ پەرىشان ئاقىبەت.

中央民族大学图书馆

ئىشق كويىدا جۇنۇنۇمنى مۇنادى ئەيلەدى،
ھەجر تاشىدىن مۇنەققەش جىسمى ئۇريان ئاقىبەت.

دەھر بوستانى ئارا سەركەش نىھالى كۆرمەدۇك،
سايە يەڭلىغ بولماغاي يەر بىرلە يەكسان ئاقىبەت.

ئەي نەۋائى، دەۋلەتى باقى تىلەرسەن ۋەسلىدىن،
ئانى كەسب ئەتمەك فەنا بولماي نې ئىمكان ئاقىبەت.

نۇسخە چۈشۈرگۈسى

ئەي نەۋائى، دەۋلەتى باقى تىلەرسەن ۋەسلىدىن،
ئانى كەسب ئەتمەك فەنا بولماي نې ئىمكان ئاقىبەت.❶

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىلۇن

—◡—— —◡—— —◡—— —◡—

❶ ئىككىنچى دىۋان — «نەۋادىرۇش-شەباب»، قول يازما نۇسخا، 341—342-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

مۇستەھزاد

تۇن ئاقشام بولدى-يۇ، كەلمەس مېنى شەمئى شەبستانىم،
بۇ ئەندۇھ ئوتىدىن ھەر دەم كۆيەر پەرۋانەدەك جانىم.

نې غەم كۆرگۈزسە كۆكسۈم پارەسىن چاكى گىربانىم،
كۆرۈنمەس بولسە كۆكسۈم يارەسىدىن داغى پىنھانىم.

غەمىدىن دۇررى مەكنۇندەك سىرىشكىم ئاقتى جەيھۇندەك،
مۇزەييەن قىلدى گەردۇندەك جەھاننى ئەشكى غەلتانىم.

فەلەك ھەم تولدى كەۋكەبدىن، قۇياش ھەم تۇشتى ئەشھەبدىن،
كېلىپ تۇشمەس بۇ مەركەبدىن مېنىڭ خۇرشىدى رەخشانىم.

جەھاننى زۇلمەت ئەتتى چەھ، بۇزۇلمەت ئىچرە ئۆلگۈم، ۋەھ،
ماڭا بولساڭ نې خىزرى رەھ، نېتىپ ئەي ئابىھەيۋانىم.

دېمە كۆكتىن قۇياش كەتمىش، فەلەككە تىيرەلىك يەتمىش،
ئول ئاي ھەجرىدە تار ئەتمىش فەلەكنى دۇدى ئەفغانىم.❶

---

❶ «غەزەللەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1982-يىل نەشرى، 126-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مۇستەھزاد چوشۇرگىسى

نەۋائى كەبى ھىجراندىن بۇ ئاقشام ئۆلدۇم ئەفغاندىن،
غەمىم يوق بولسە يۈز جاندىن، يېتىپ گەركەلسە جانانىم.

— نەۋائى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

— — — ⏑ — — — ⏑ — — — ⏑ — — — ⏑

中央民族大学图书馆

جۇلا

گەردۇندىن ئۆتەر نالەۋۇ زارىم كېچەلەردە،
بىلمەس نېتەي ئول ماھى ئۇزارىم كېچەلەردە.

زەھرە يارىلۇر، دەردى فىراقىندە كۆكۈلدىن،
ئاھىكى چىقار ئوق كەبى يارىم كېچەلەردە.

يوقتۇر غەمۇ رەنجۇ ئەلەمۇ قايغۇدىن ئۆزگە،
ھەجرىڭدە مېنىڭ ھەمدەمۇ يارىم كېچەلەردە.

ئاغزى دەمىدۇر شامۇ سەھەر نۇقلۇ شەرابىم،
لەئلى غەمىدۇر دەفئى خۇمارىم كېچەلەردە.

ھىجران چېرىكى بەسكى ئۇرۇر جانغە شەبىخۇن.
دۇنيانى تۇتار گەردۇ غۇبارىم كېچەلەردە.

ياد ئەيلەسەم ئول شوخ قاراقچى قارا كۆزنى،
قالماس نېتەيىن سەبرۇ قەرارىم كېچەلەردە.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى

زۇلفى غەمىدىن ئۆلسەم ئاتايى بىكىن ئەلگە،
بولغۇسىدۇر [ۋۇر] يارى مەزارىم كېچەلەردە.❶

— ئاتايى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى ئەخرەب مەكفۇفى مەھزۇف

مەفئۇلۇ مەفائىيلۇ مەفائىيلۇ فەئۇلۇن

— — ∨ ∨ — — ∨ ∨ — — ∨ ∨ — —

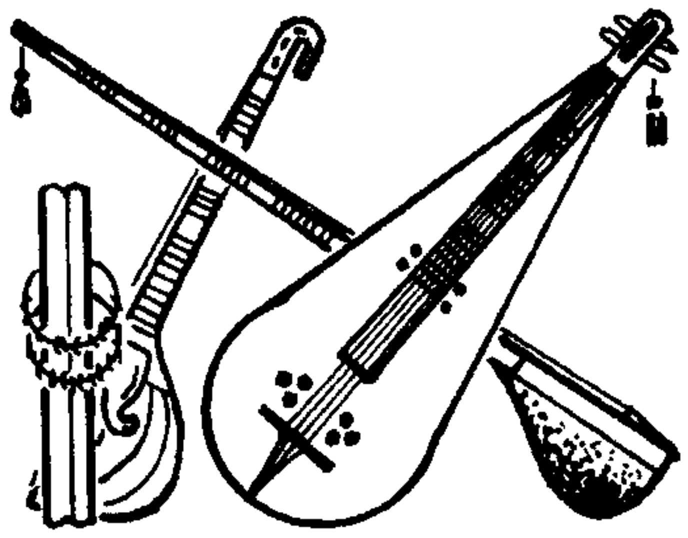

❶ «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980-يىل نەشرى، 160—162-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

سەنەم

چىقتى ناگاھ مەھۋەشى رەڭگىنى گۈلنار ئەيلەگەچ،
ھەلقە-ھەلقە زۈلفىنى بوينىغە زۇننار ئەيلەگەچ.

ئىككى جادۇ كۆزلەرىگە ئەھلى ئالەم بەندەدۇر،
ئىسمى ئەئزەم ساچلارى بوينىدا تۇمار ئەيلەگەچ.

مەن يەتىمگە بىر نەزەر قىلمادى ئول مەھ پەيكەرى،
خەلقىنىڭ بەدنامىدىن، مەندىن يامان ئار ئەيلەگەچ.

پىستە ئاغزىنىڭ ئىچىدە تىشلارى دۇردانەدۇر،
سۆزلەرى قەندىن لەزىز، شىرىن گۇفتار ئەيلەگەچ.

ئاتتى مىژگان ئوقلارىن ئىككى قاراقچى كۆزلەرى،
بولدى بۇ جىسمىم زەئىف، باغرىمنى ئەفگار ئەيلەگەچ.

ناگەھان كۆردۈم تۈشۈمدە ئاي يۈزىنىڭ شەۋقىنى،
ئول زەمان يانىمدا يوق، ئويقۇمنى بىدار ئەيلەگەچ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

نەۋبەتىكىم يار كويىدا مۇجاۋىر بولدىكىم،
مالىنى ھەم باشىنى، جانىنى ئىسار ئەيلەگەچ.❶

— نەۋبەتى.

ۋەزىن ياپرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—◡— — —◡— — —◡— — —◡—

❶ «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 25-بەت.

中央民族大学图书馆

چوڭ سەلقە

كۆردۇم يۈزۈڭنى دىۋانە بولدۇم،
ئەقلۇ ھۇشۇمدىن بىگانە بولدۇم.

تارتىپ جەفايىڭ ئۆلسەم يولۇڭدا،
يانماسمە ھەرگىز مەردانە بولدۇم.

بولدۇم جەھاندا رەسۋايى ئالەم،
ياخشى، يامانغە ئەفسانە بولدۇم.

كەۋسەر شەرابى يادىمغە كەلمەس،
لەئلىڭ غەمىدىن مەستانە بولدۇم.

يۇمدۇم كۆزۈمنى سەندىن بۆلەكدىن،
كەچتىم بارىدىن رىندانە بولدۇم.

ئىشقىڭ مەيىگە پۇر بولدى جىسمىم،
ھەم ساقى ھەم مەي، پەيمانە بولدۇم.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

بىر قەترە ئىبىردىم، چۈكتۈم تېڭىزگە،
كىردىم سەدەفكە دۇردانە بولدۇم.

كۆيدۈرمەسە ئوت بولماس يىغاچ چوغ،
ئىشق ئوتى بىرلە ھەمخانە بولدۇم.

بولدۇم فەنا مەن تۇفراغ ئىچىدە،
بىر دانە ئىبىردىم، مىڭ دانە بولدۇم.

ئەۋۋەل ئوتىدا بۇد ئولدى نابۇد،
جان جانغە كىردى، جانانە بولدۇم.

تەگدى كۆزۈگدىن ھەر دەمدە مىڭ ئوق،
ئەۋۋەل ئىدىم دەشت، گۈلخانە بولدۇم.

بىرنەچچە يىلدۇر ياردىن جۇدا مەن،
بىلمەم ئۆزۈمنى، ئايا، نە بولدۇم.

قويماس دىبدىلەر مەئمۇرەدە گەنج،
ئاباد ئىدىممەن، ۋەيرانە بولدۇم.

گۇمنام، مەي سۇن، كىم بولسە مەيخور،

中央民族大学图书馆

مەسجىد ئەمەسمەن، مەيخانە بولدۇم[1]

— گۇمنام.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى مۇتەقارىبى مۇسەممەنى ئەسلەم

فەئۇلۇن فەئۇلۇن فەئۇلۇن فەئۇلۇن

ــ ــ ᵕ ــ ــ ــ ــ ــ ᵕ ــ ــ

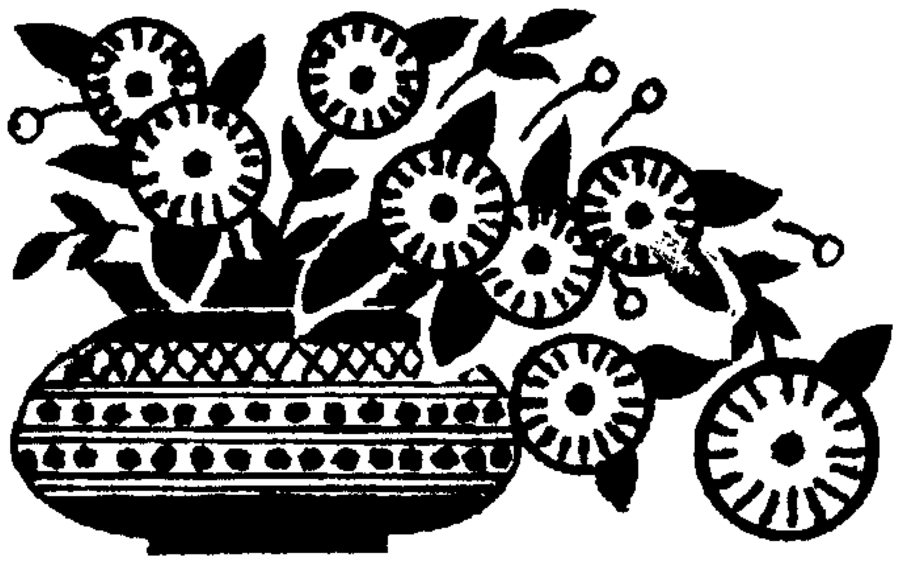

[1] «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1995-يىل 2-سان.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كىچىك سەلقە

يارنىڭ كويىدا مەن دىۋانە بولدۇم ئاقىبەت،
خەلق ئاراسىدىن چىقىپ بىگانە بولدۇم ئاقىبەت.

كەلمەگەي ئالەمگە سەندەك مەھۋەشى، ئەي نازەنىن،
ئىشتىياقىڭ كەيفىدە مەستانە بولدۇم ئاقىبەت.

ئەلگە ئىشرەت باغىدا خۇررەملىقۇ دىلشادلىق،
مەن غەرىبىڭ غەم بىلە ھەمخانە بولدۇم ئاقىبەت.

بىر زەمان يوقتۇر ماڭا ئارام ئىلە سەبرۇ قەرار،
ئاي يۈزۈڭنىڭ شەمئىغە پەرۋانە بولدۇم ئاقىبەت.

ئىككى شەھلا كۆزلەرىڭ كۆڭلۈم قۇشىنى قىلدى سەيد،
چۇغز يەڭلىغ مەسكەنى ۋەيرانە بولدۇم ئاقىبەت.

ئەي يارانلار، يارنىڭ ۋەسلى مېنى قىلدى خۇمار،
مۇتتەسىل ئاستانەئى مەيخانە بولدۇم ئاقىبەت.

中央民族大学图书馆

ساقىيا، مەي تۇت ماڭا جامى مۇھەببەت تولدۇرۇپ،
نەۋبەتكىم تەشنەلەب رىندانە بولدۇم ئاقىبەت.❶

كىچىك سەلىقە چۈشۈرگىسى

ساقىيا، مەي تۇت ماڭا جامى مۇھەببەت تولدۇرۇپ،
نەۋبەتكىم تەشنەلەب رىندانە بولدۇم ئاقىبەت.

— نەۋبەتى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف
فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن
—⌣— — ——⌣— — ——⌣— — ——⌣—

❶ «دىۋانى نەۋبەتى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 21-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

تەئكىد

سوراپ كۆلبەم سارى كەلدى مېنى ئول شوخ ياد ئەيلەب،
غەمىن كۆڭلۈمنى ھىجران غۇسسەسىندىن، ۋەھكى، شاد ئەيلەب.

يولىدا مەن كىم ئول بىدادنىڭ دادىمنى تاپماقـكىم،
قويۇپ باشىنى يۈز مەندەك، تۇرار يولىدا داد ئەيلەب.

بولۇپسەن كۆپ چەمەن گۈللارىغە مەغرۇر، ئەي بۇلبۇل،
تىگەر بادى خەزان ئاخىر، نە قىلغۇڭ ئىئتىماد ئەيلەب.

دەرىغا، تىيرە قىلدىڭ روزگارىم ئاقىبەت، ئەي شوخ،
خەتىڭ كۆز مەردۇمىدىن ھەل قىلىپ مۇشكىن سەۋاد ئەيلەب.

بۇسۇغاڭغا قوياي باشىمنى دەپ دەرگاھىڭغە كەلدىم،
مېنى ياندۇرماغىل ئۇشبۇ ئىشكىدىن بىمۇراد ئەيلەب.

تۇرارغە، ئابىدا، بىر كۈنجى غۇربەت ئالەم ئەھلىدىن،

中央民族大学图书馆

چىق ئەمدى تەرك ئېتىپ ھىرسۇ ھەۋانى خەيرباد ئەيلەب.❶

— ئابىدى.

ۋەزن ئايرىمىسى

بەھرى ھەزەجى مۇسەممەنى سالىم

مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن مەفائىيلۇن

———◡ ———◡ ———◡ ———◡

❶ «بۇلاق» ژۇرنىلى، 1990-يىل 4-سان.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىردىن-بىر ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

داستان

بىرىنچى داستان

باھار بولدى گۈل ئاچىلدى،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئاچىلماسمۇ.
بۇلبۇل قانى كۆپ ساچىلدى،
مېنىڭ قانىم ساچىلماسمۇ.

ئەمدى مەندىن دەۋلەت كەتتى،
رەقىبلەرغە نەۋبەت يەتتى،
خەبەرىم يوق گۈل ئاچىلدى،
مېنىڭ گۈلۈم ئاچىلماسمۇ.

يارىم يۈرگەن باغلار قالدى،

中央民族大学图书馆

باغ ئىچىندە زاغلار قالدى،
يۈرەكلەردە داغلار قالدى،
يەنە شەراب ئىچىلمەسمۇ.

سەنەم دەر: ئۆمرۈم سەيقەلى
كەلدى مۇھەببەت بۇلبۇلى،
ئاچىلدى باغلارنىڭ گۈلى،
مېنىڭ گۈلۈم ئاچىلماسمۇ.❶

— «غەرىب-سەنەم» داستانىدىن.

ئىككىنچى داستان

مۇندىن كېتەر بولدۇق زالىم ئاغالار،
ھەرنە كۆرگەنىڭنى بەيان دېگەيسەن.
يالغۇز ھەمرا قالدى جاھنىڭ ئىچىندە،
ئۆلگەنى يوق، ئېسەن-ئەمان دېگەيسەن.

❶ «غەرىب-سەنەم»، قول يازما نۇسخا.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نى يامان سەۋداغا قالپىدۇر باشىم،
يىگەنىم–ئىچكەنىم–زەھەردۇر ئاشىم،
كۆزۈمنى ئويدىلار ئۆز قارىنداشىم،
ئۇلفەتداشى يىلان–چايان دېگەيسەن.

بىزلەر ئۈچۈن ھىممەت كەمەر باغلاغان،
فىراقىمدا سىينەلەرىن داغلاغان،
كەلمەدى دەپ يولغا قاراپ زارلاغان،
شاھ خۇسرەۋ ئاتامغا سەلام دېگەيسەن.

توققۇز ئاي، توققۇز كۈن قوساق كۆتۈرگەن،
پەرۋىش ئەيلەپ كەمالىمغا يەتكۈرگەن،
كېچەلەرى ئۇخلاماي، ئاقسۇت ئەمدۈرگەن،
مېھرىبانىم ئانامغا سەلام دېگەيسەن.

يۈرەكىمدىن كەتمەس ھەرگىز فىراقى،
مۇرادقا يەتمەيىن ئۆچتى چىراقى،
ئەمدى ھەمراھلاردىن كەتمەس سوراقى،
گۈلچەمەلە سىڭلىمغا سەلام دېگەيسەن.

ئۆتتى يەئقۇب ئوغلى داغدا يۈرەكى،
كۆزۈم ئويۇلغان بىلەن يوقتۇر كېرەكى،
ئاخىر دەمدە ھەمراجاننىڭ تىلەكى،

中央民族大学图书馆

ھەقدىن سورار گەۋھەرى ئىمان دېگەيسەن.❶

— «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىن.

ئۈچىنچى داستان

تەتۈر پەلەكنىڭ دەردىدىن،
يۈرەكىمدە داغلار قالدى.
بۇلبۇل كەتتى گۈلزارىمدىن،
چەمەنزارلىق باغلار قالدى

مۇندا قالدى ۋەتەن جايىم،
خەزان بولدى چەھار باغىم.
يارىم بىلەن ئۆتكەن چاغىم،
قەدىم گۈزەل جايلار قالدى.

---

❶ 1) «ئون ئىككى مۇقام تېكستلىرى»، 1964-يىل نەشرى، 18—19-بەتلەر.
2) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981-يىل نەشرى، 124—125-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئاسان قىلغىل مۇشكىلىمنى،
يېقىن قىلغىل مەنزىلىمنى.
ئۇچۇردۇمەن بۇلبۇلۇمنى،
باغىم ئىچرە زاغلار قالدى.

باغۋەن ئانا مېھرىبانىم،
مەندىن ئۆتتى بۇ دەۋرانىم.
يۈرەكىمدە كۆپ ئەرمانىم،
خوشمۇ ئىسىل چاغلار قالدى.❶

— «شەھزادە نىزامىددىن ۋە مەلىكە رەئنا» داستانىدىن.

❶ 1) «شەھزادە نىزامىددىن ئاخۇن ۋە مەلىكە رەئناخان»، قول يازما نۇسخا.
2) «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (4)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993-يىل نەشرى، 4—5-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

شۇكر لىللاھ، ھالەتىم زاھىر بولۇپدۇر يارغە،
ئەمدى يار ئالدىدا ئۆزنى كۆرسۇتەي ئەغيارغە.

سەير ئۇچۇن كىرسە گۇلىستان ئىچرە ئول سەرۋى رەۋان،
بەندە ئولسۇن سەرۋى ئازاد ئول قەدى رەفتارغە.

نازئىلە تا ئاتلانىپ شەھر ئىچرە سالدى رۇستەخىز،
جان بىلەن بەردىم كۆڭۈل ئول دىلبەرى ئەييارغە.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

دوستلار، ئەيب ئەتمەڭىز قان يىغلاسام مەن زارنى،
بەس كېلە ئالمام نېتەي بۇ دىيدەئى خۇنبارغە.

ئەي سەئىد، ئول ياردىن تاپىدىڭ مۇرادىڭنى تەمام،
بارچەسى بولدى مۇيەسسەر، شۇكرى بىرۇ بارغە.❶

— سەئىدى.

ۋەزنى ياردىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىـلاتۇن فائىلۇن

— ◡ — — — ◡ — — — ◡ — — — ◡ —

ئىككىنچى ئاھاڭ

قىلسە مۇشكىن چىنىدىن ئۇترۇكى كاكۇل سىندۇرۇر،
لالەكىم دىل خۇن قىلۇر، بازارى سۇنبۇل سىندۇرۇر.

ئول خىرامان سەرۋى گۇلنار قىلسە گەر مەيلى چەمەن،
سەرۋ ئاياغىغە يىقىلىپكىم ۋەلى گۇل سىندۇرۇر.

❶ «باياز» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 9-بەت.

中央民族大学图书馆

ئەبرويى جانان خەيالى بولدى كۆزۈمدىن يىراق،
سىبلەر كەلدى بۇ يولغە ئەمدىكىم بۇل سىندۇرۇر.

ئۆچىنچى ئاھاڭ

تەگسە گۇلنىڭ پەردەسىغە سۇھبەتىدىن تازە نەم،
غەم تىكەنىدىن دىلى مەجرۇھ بۇلبۇل سىندۇرۇر.

ھافىزا، بۇ سىررى ۋەھدەتنى قولۇڭدىن بەرمەگىل،
تا خەيالى زۇھدى تەقۋانى تەۋەككۇل سىندۇرۇر.❶

— **ھافىز شىرازى** (زىلەيخا بېگىم تەرجىمىسى).

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—◡— ——◡— ——◡— ——◡—

❶ «باياز» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995-يىل نەشرى، 33-بەت.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورپېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

گۈل يۈزۈڭنى ئارزۇلاپ، يۈز-كۆزنى گۈلزار ئەيلەدى،
شەككەر ئەرنىڭنى تىلەپ جان، تەننى ئەفگار ئەيلەدى.

ئايمۇدۇر ياخۇد يۈزۈڭ خۇرشىدى تابان، ئەي سەنەم،
بار ئانىڭتەك شۇئلەسى كۆزلەرنى پەيكار ئەيلەدى.

ئىلتىتى ئاغزىڭدىن ئوغۇرلاپ پىستە تارلىقنى، ئاڭا،
تۈز سۈيىن قۇيدىلار ئانچە، ئاندىن ئىقرار ئەيلەدى.

ئەي مەسىھا دەم بىگىم، بىر دەم بىلە بەرگىل شىفا،
شىيۋە بىرلە كۆزلەرىڭ جانىمنى بىمار ئەيلەدى.

ئىككىنچى ئاھاڭ

زاھىدىكىم كۆردى زۇلفۇڭ كۇفرىن، ئىماندىن كېچىپ،

中央民族大学图书馆

بوينىدا تەسبىھنى بىلگە زۇننار ئەيلەدى.

كۆڭلۈم ئەمگەنمەس بەلى سەن نىچە ئاچچىغ سۆزلەسەڭ،
چۈن ياراتىغدا ئۇغان گۈل قۇڭشەسىن خار ئەيلەدى.

ئىشق ئىشىن سەككاكى ئەۋۋەل بىلمەيىن ئاسان كۆرۈپ،
ئاخىرى ئۆز جانىنىڭ ئىشىنى دۇشۋار ئەيلەدى.❶

— سەككاكى.

ۋەزىن ئايرىمىسى

بەھرى رەمەلى مۇسەممەنى مەھزۇف

فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلاتۇن فائىلۇن

—ᵕ—— —ᵕ—— —ᵕ—— —ᵕ—

❶ «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1981-يىل نەشرى، 216—217-بەتلەر.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

يەشمىلەر

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

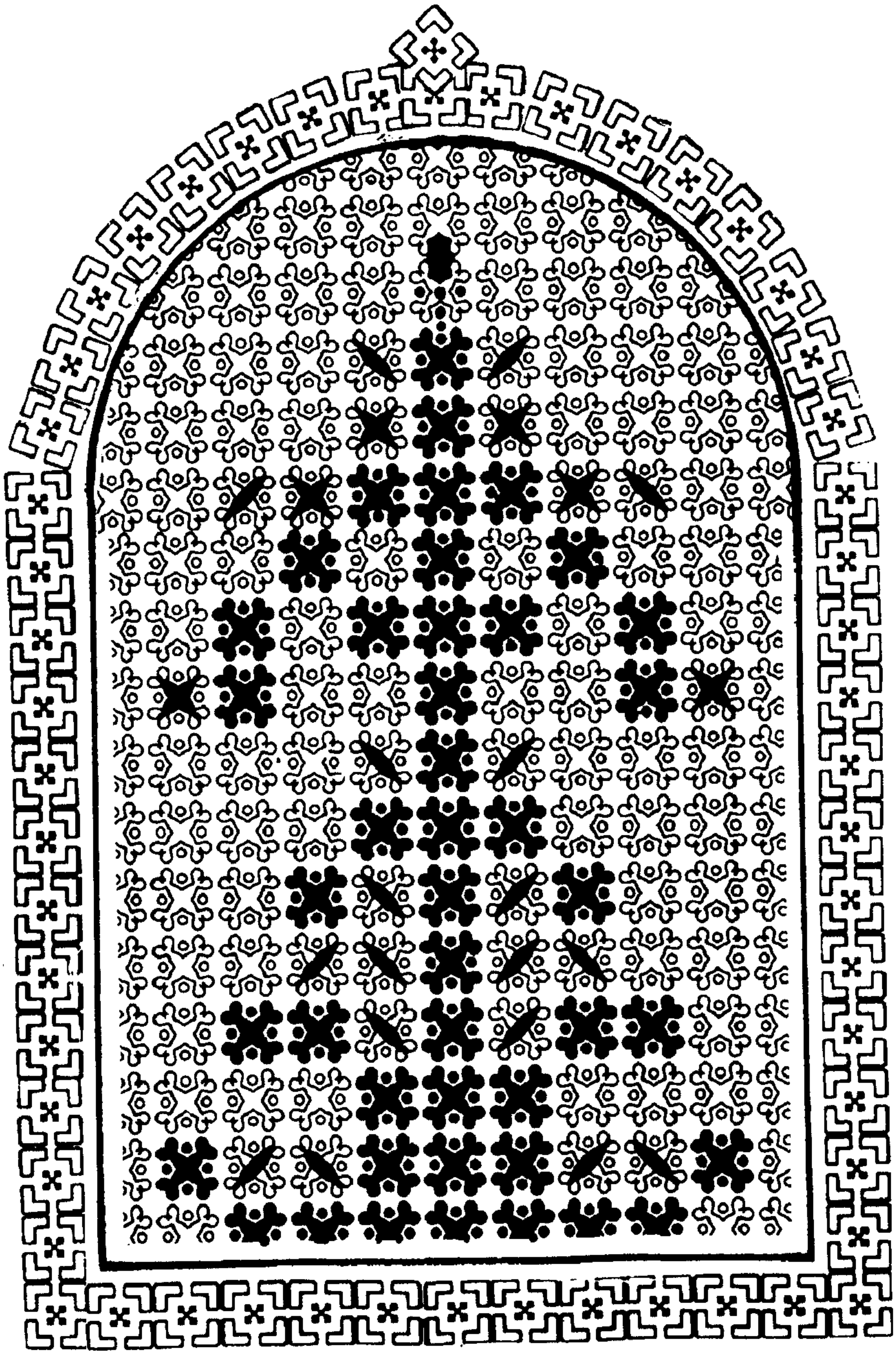

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە
گۈل يۈزۈڭنى كۆرگەندە .... سەككاكى (41)
تەئەززە
ئەگەر كۆڭلۈم .... نەۋائى (42)
نۇسخە
يوشۇرۇن دەردىمنى .... نەۋائى (43)
مۇستەھزاد
كەچ بولۇپ كەتتى .... نەۋائى (45)
جۇلا
كېچىلىرى نالە-زارىم .... ئاتايى (46)
سەنەم
ئۇ گۈزەل قىزىل رەڭگە .... نەۋبەتى (47)
چوڭ سەلىقە
يۈزۈڭنى كۆرگەندىن بېرى............. گۇمنام (48)
كىچىك سەلىقە
يارنىڭ كوچىسىدا .... نەۋبەتى (49)

中央民族大学图书馆

ئۈيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تەئكىد
ئۇ شوخ مېنى ئەسلەپ .... ئابدى (50)

مەشرەپ

بىرىنچى مەشرەپ (بىرىنچى ئاھاڭ)
خۇداغا شۈكۈر .... سەئدى (52)
ئىككىنچى ئاھاڭ
ئىپارھىدلىق .... ھافىزشىرازى (53)
ئۈچىنچى ئاھاڭ
بۇلبۇلنىڭ سۆھبىتىدىن .... " (53)
ئىككىنچى مەشرەپ (بىرىنچى ئاھاڭ)
گۈل سېنىڭ يۈزۈڭنى .... سەككاكى (54)
ئىككىنچى ئاھاڭ
قاپ-قارا چاچلىرىڭنى .... " (54)

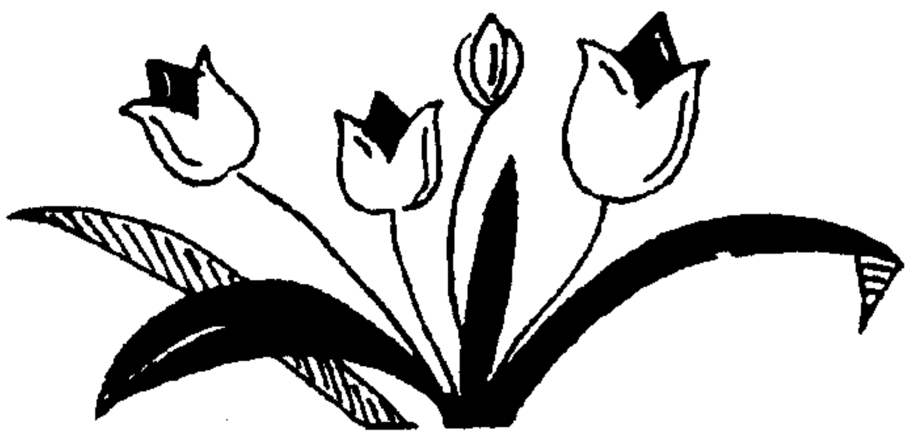

中央民族大学图书馆

چوڭ نەغمە

مۇقەددىمە

گۈل يۈزۈڭنى كۆرگەندە كۆز ئالدىمدا يۈز چىمەننىڭ گۈزەللىكى نامايان بولدى، ھېقىقەتەن لېۋىڭنى كۆرگەندىن بىرى كۆزۈم يەمەن [دېڭىزى] گە ئوخشاپ قالدى.

تۈن-ئاخشام تولغىنىپ تۇرغان چېچىڭنى كۆرۈپ ئاھ ئۇرغانىدىم، گويا ھاۋانى ئىس-تۈتەك قاپلاپ، جاھان خوتەن ئىپارىغا تولغاندەك بولدى.

گۈزەل قامىتىڭنى ئويلاپ سەھەردە شۇنچىلىك يىغلىدىمكى، كۆزۈمنىڭ دەرياسى ئىچىدە سەرۋى نارۋەن دەرىخىگە ئايلاندى.

باھار بۇلۇتلىرى يۈزۈڭگە گويا مەندەك نەزەر تاشلىۋىدى، كۆزيېشىدىن يەر يۈزى ئەتىر گۈل ۋە ياسمەنگە تولدى.

تاڭ شاملى چاچلىرىڭنى يەلپۈپ ئۆتتى، ماڭا ئۇنىڭ يېيىلغان ھالى ئەجدىھادەك، ئۆرۈلگىنى ئەھرىمەندەك بولۇپ تۇيۇلدى.

中央民族大学图书馆

ماگا بىر بېقىشىڭ بىلەنلا، كۆڭلۈم چىچەكگە باغلىنىپ قالدى،
قاراڭلار، بۇمۇ ئۇ جادۇگەرنىڭ يېڭى بىر ھىيلىسى بولدى.

ئەي جانان، شىرىنىڭ ئىشقى فەرھادنى تاغ كەسكۈچى قىلىپ قويغان. سەككاكىمۇ سېنىڭ يولۇڭدا ئۆز جېنىنى كەسكۈچى بولۇپ قالسا ئۇنىڭدىن ئەجەبلەنمە.

— سەككاكى.

تەنزە

ئەگەر كۆڭلۈم سەندىن باشقىغا مەيل قىلسا، ئۇ ئۆرتەنسۇن، باشقا كۆڭۈلدە سېنىڭ ئىشقىڭ پەيدا بولسا، ئۇمۇ ئۆرتەنسۇن.

باشقا ھەرقانداق كىشىنىڭ ۋەسلىنى ئارزۇ قىلسام، مۇرادسىز ئۆلەي، باشقا كۆڭۈلمۇ سېنىڭ ۋەسلىڭنى ئارزۇلىسا، مۇرادسىز ئۆلسۇن.

باشقىلارنىڭ ھۆسنىنى تاماشا قىلسام، كۆزۈم چىقسۇن، باشقا كۆز سېنىڭ ھۆسنۈڭنى تاماشا قىلسا، ئۇمۇ چىقسۇن.

تىلىم سەندىن باشقىنىڭ گېپىنى قىلسا تۇتۇلسۇن، باشقا ھەرقانداق بىر تىل سېنىڭ گېپىڭنى قىلسا، ئۇمۇ تۇتۇلسۇن.

ئۇ سەرۋى بويلۇق گۈزەل باغنى ئايلانسا، باغدىكى ھەربىر نەرگىس گۈلىنىڭ كۆزى كۈندەشلىكىمدىن جىنىمغا چۈشكەن ئوت بولۇپ تۆيۇ-

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

لىدۇ.

مېنىڭ گۈزەللىكىمدەك بېقىملىق سۆزلەيدىغان ھېچكىم يوق، ئەگەر قۇياش ئۆزىنىڭ ھەر بىر زەررىچىسىنى ھايات بېغىشلىغۇچى ئىسسىقىغا ئايلاندۇرغان تەقدىردىمۇ، ئۇ يەنە سېنىڭچىلىك بولالمايدۇ.

[ئىشق] ئاقىۋەت جېنىمغا تاقالدى، ئەمدى مەيپۇرۇش بىر قەدەھ بېرىپ، مېنى مەيخانىدا رەسۋا قىلسا ياخشى بولاتتى.

مېنىڭ ساراڭلىقىمنى ساقايتىدىغان تېۋىپ يوق، پېرىخۇن چاقىرىڭلار، پەرىگە ئاشىق بولغان كىشىگە شۇ ئامال قىلىدۇ.

سادىق كىشىلەر كۆڭۈل مېھرىنى ئاشكارىلىسىلا، پەلەك سۇبھىدەك دائىم ئۇنىڭدىن ھېچبىر نىشانە قويمايدۇ.

ئەي نەۋائى، ھەتتا كۈندەك چىرايى ئۇستىگە تۈندەك قارا چاچلىرىنى يايغان تەقدىردىمۇ، جاھان گۈزەللىرىنىڭ دامىغا چۈشۈپ قالما.

—— نەۋائى.

نۇسخە

يوشۇرۇن دەردىمنى ئاخىر ئاھ-زارىم ئاشكارىلىۋەتتى، ساقلاپ كەلگەن سىرىمنى كىرپىكىم كەلكۈنى يېيىۋەتتى.

باغرىم چاكلىرىنى يوشۇرۇپ يۈرەتتىم، ۋاي دەرىغ، كۆزۈمدىن

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سىرغىپ چىققان تارام-تارام قانلار ئۆنى ئاخىر پاش قىلىۋەتتى.
ھىجرانىڭ تىغىدىن كۆكسۈمدە ھاسىل بولغان يوشۇرۇن تۆشۈك-
چىلەر ياقامنىڭ يىرتىلىشى بىلەن ئەلگە ئاشكارا بولۇپ كەتتى.
ئاھ، كۆكسۈمدىكى تۆشۈكلەرنى كۆرگەن كىشىلەر ئىشق ئوتىنىڭ
باغرىمغا سالغان يوشۇرۇن يارىلىرىنى سېزىۋالدى.
ئىشتىياقىدىن سۆز ئاچماي، مەن ھەتتا ئۆنىڭ زۇلمىدىنمۇ خۇشال
ئىدىم. ۋاي ئىست، ئاخىرى بۇنىڭدىنمۇ مەھرۇم بولۇپ، رەسۋايى ئالەم
بولدۇم.
ئەي ئاخۇنۇم، ئۆنىڭ كاپىر كۆزى بىلەن چىچىنىڭ زۇننارى
مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، مەن ئاخىر بۇتخانىغا كىرىپ، غەمكىن
مەستكە ئايلىنىدىغان ئوخشايمەن.
ھىجران تاشلىرىنىڭ زەربىسىدىن گۈل چېكىلگەن يالىڭاچ بەدىنىم
ئاقۋەت ئىشق كوچىسىدا ساراڭلىقىمنى جاكارلاپ جار سالدى.
زامان بوستانىدا نى-نى تىك ئۆسكەن دەرەخلەرنىڭ ئاقۋەت ئۆز
سايىسىغا ئوخشاش يەر بىلەن يەكسان بولماي قالغىنىنى كۆرمىدىم.
ئەي نەۋائى، ۋىسالدىن مەڭگۈلۈك دۆلەت تاپماقچى بولساڭ، ئۆز-
لۈكنى يوق قىلماي تۇرۇپ، ئۆنىڭغا ئېرىشىش مۇمكىنمۇ، ئاخىر؟

— نەۋائى.

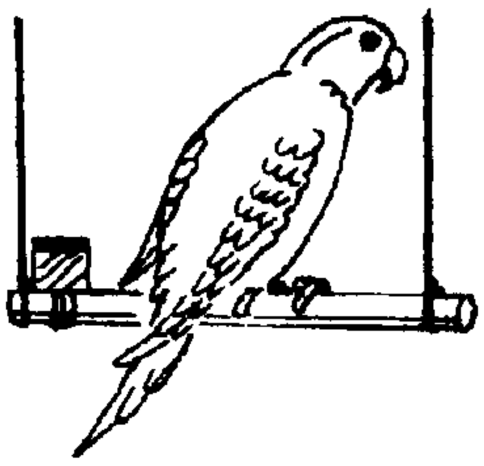

中央民族大学图书馆

مۇستەھزاد

كەچ بولۇپ كەتتى، ئەمما كېچەمنى يورۇتقۇچى چىرىغىم كەلمىدى، شۇڭا بۇ قايغۇ ئوتىدا، جىنىم پەرۋانىدەك كۆيۈپ كېتىۋاتىدۇ.

ياقامنىڭ يىرتىغى تىلىنغان كۆكسۈمنى كۆرسىتىپ قويۇشىدىن غەم قىلمايمەن، لېكىن يۈرۈكۈمنىڭ يارىسىدىن يوشۇرۇن داغلىرىم كۆرۈنۈپ قالمىسا بولاتتى.

ئۇنىڭ غېمىدا، مەرۋايىتتەك ياشلىرىم ئامۇ دەرياسىدەك ئاقتى، بۇ ياش تامچىلىرىم جاھاننى يۇلتۇزلۇق ئاسماندەك بېزىدى.

پەلەك يۇلتۇزغا تولدى، قۇياشمۇ دۇلدۇلدىن چۈشتى، بىراق، مېنىڭ نۇرلۇق قۇياشىم ئاتتىن چۈشكىنى يوق.

قاراڭغۇلۇق جاھاننى قۇدۇققا ئايلاندۇردى، بۇ زۇلمەت ئىچىدە ئۆلۈۋدىغان ئوخشايمەن، ئەي ئابىھايات، مېنى ساڭا باشلايدىغان خىزىر بارمۇ؟

كۆكتىن قۇياش كېتىپ، جاھاننى قاراڭغۇلۇق باستى دېمە، ئۇ ئايىنىڭ پىراقىدا چەككەن ئاھىمنىڭ تۈتۈنى جاھاننى قارايتىۋەتتى.

بۇ كېچە، نەۋائىغا ئوخشاش پىغان بىلەن ئۆلدۈم، ئەگەر جانانىم كەلسە، يۈز جىنىم بولسىمۇ بەرسەم مەيلى ئىدى.

— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

جۇلا

كېچىلىرى نالە-زارىم پەلەكتىن ئاشىدۇ، قانداق قىلاي، ئۇ ئاي
يۈزلۈكۈم بۇنى بىلمەيدۇ.
پىراقىڭ دەردى تۈپەيلى كېچىلىرى كۆڭلۈمدىن ئوقتەك ئېتىلىپ
چىققان ئاھىمنى ئاڭلىغانلارنىڭ ئۆتى يېرىلىدۇ.
سەندىن ئايرىلغاندىن بىرى كېچىلىرى ماڭا رەنجۇ غەم، قايغۇ ئە-
لەمدىن باشقا ھەمدەم بولىدىغان دوست يوق.
ئۇنىڭ ئاغزى ھەققىدىكى پاراڭلار ئەتتىگەندىن كەچكىچە ماڭا غىزا
ۋە شاراب بولىدۇ، ياقۇت لېۋىنىڭ غېمى كېچىلىرى خۇمارىمنى باسىدۇ.
ھىجران لەشكىرى جېنىمغا شۇنداق شەبىخۇن ئۇرىدۇكى، كېچە-
لىرى چاڭ-توزانلىرىم جىمىي ئالەمنى قاپلايدۇ.
نېمە چارە، ئۇنىڭ ئاشۇ شوخ قاراقچى قارا كۆزلىرىنى ئەسلىسەم
كېچىلىرى سەۋر-تاقىتىم قالمايدۇ.
مەن ئاتايى ئۇنىڭ چاچلىرىنىڭ غېمىدە ئۆلۈپ كەتسەم، مازىرىم
كېچىلىرى ئەلگە يار بولغاي.

— ئاتايى.

中央民族大学图书馆

سەنەم

ئۇ گۈزەل قىزنىڭ رەڭگە كىرىپ، ھالقا-ھالقا چاچلىرىنى بويىنغا زۇننار قىلغان ھالدا چىقتى.

چاچلىرىنى بويىنغا ئىسمى ئەزەمدەك تومار قىلىۋاپتۇ، جادۇ كۆزلىرىگە جاھان ئەھلى قۇل بولىدۇ.

ئۇ ئاي سۈپەت گۈزەل، مەندىن ۋە خەلقنىڭ بەدنام قىلىشىدىن ئار-نومۇس قىلىپ، مەن يېتىمگە بىر قاراپمۇ قويمىدى.

پىستىدەك ئاغزىدىكى چىشلىرى گويا مەرۋايىتقا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ سۆزلىرى شېرىنلىكتە قەندىنمۇ لەزىز.

ئىككى قاراقچى كۆزى كىرىپىك ئوقلىرىنى ئاتقانىدى، باغرىم يارىلاندى، جىسمىم زەئىپلەشتى.

ئاي يۈزىنىڭ شوقىنى چۈشۈمدە كۆرگەنىدىم، شۇ زامانلا ئويغانسام ئۇ يېنىمدا يوق.

نەۋبەتى يارنىڭ كوچىسىدا ماكان تۇتۇپ، ئۇنىڭغا مال-مۈلكى، بېشى ۋە جېنىنى چاچقۇ قىلدى.

— نەۋبەتى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چوك سەلقە

يۈزۈڭنى كۆرگەندىن بىرى ئەقىل-ھوشۇمدىن ئايرىلىپ، ساراڭ بولدۇم.

جاپايىڭنى تارتىپ ئۆلۈپ كەتسەممۇ سىنىڭ يولۇڭدىن يانمايدىغان مەردانە بولدۇم.

جاھاندا رەسۋايى ئالەم بولدۇم. ياخشى-يامانىنىڭ ھەممىسگە سۆز-چۆچەك بولۇپ بەردىم.

ياقۇتتەك لىۋىڭ غېمىدە مەستانە بولغانلىقىم ئۈچۈن، كەۋسەر شارابىمۇ يادىمغا كەلمەيدۇ.

سەندىن باشقىغا كۆز يۇمدۇم، ھەممىدىن كېچىپ تەلۋە بولدۇم.

جىسمىم ئىشقىڭ شارابىغا تولدى، ساقىمۇ بولدۇم، مەيمۇ بولدۇم، قەدەھمۇ بولدۇم.

مەن بىر تامچە ئىدىم، دېڭىزغا چوكتۇم، سەدەپكە كىردىمدە ئۈنچىگە ئايلاندىم.

ئوت كۆيدۈرمىسە ياغاچ چوغقا ئايلىنالمايدۇ، شۇڭا ئىشق ئوتى بىلەن دائىم بىلەن بولدۇم.

توپراق ئىچىدە ئۆزۈمنى يوقاتتىم. بىر دانە دان ئىدىم، مىڭ دانە بولدۇم.

دەسلەپ ئۇنىڭ ئوتىدا بارلىقىم نابۇت بولدى. كېيىن جان جانغا

中央民族大学图书馆

قوشۇلۇپ كەتتى، جانانغا ئايلاندىم.

كۆزۈڭدىن ھەرنەپەستە مىڭلىغان ئوقلار كېلىپ تەگدى، ئىلگىرى دەشت بولغان بولسام، ئەمدى گۈلخان بولدۇم.

بىر نەچچە يىل بولدى ياردىن ئايرىلدىم، ئۆزەمنىڭ نېمە بولغانلىقىمنىمۇ بىلمەيمەن.

خەزىنىنى ئاۋات يەردە قويمايدۇ، دېيىشىدۇ شۇڭا بۇرۇن ئاۋات بولغان بولسام، ئەمدى ۋەيرانە بولدۇم.

ئەي گۇمنام، كىم مەي ئىچسە، سۇنۇپ بېرىۋەر، مەن ئەمدى مەسچىتتە ئەمەس، مەيخانىدا بولدۇم.

— گۇمنام.

كىچىك سەلقە

يارنىڭ كوچىسىدا ئاخىر دىۋانە بولۇپ قالدىم. خەلق ئارىسىدىن چىقىپ، ئەلدىن ياتلىشىپ كەتتىم.

سەندەك بىر گۈزەل ئالەمگە ئەسلا كەلمەيدۇ. ئەي نازىنىن، ئىشتىياقىڭ خۇمارىدا ئاقىۋەت مەستانە بولدۇم.

كىشلەرگە ئىشرەت بېغىدا شات-خوراملىق يار بولسا، مەن غېرىبىڭ ئاخىر غەمگە ھەمراھ بولدۇم.

中央民族大学图书馆

ئاي يۈزۈڭنىڭ شىمىغا ئاخىر پەرۋانە بولدۇم، ماڭا بىر دەممۇ
ئارامىلىق يوق، سەۋر–تاقىتىم تۈگىگەن.
شەھلا كۆزلىرىڭ كوڭلۈم قۇشىنى ئوۋلىدى، مەن ھوقۇشتەك
ۋەيرانىغا ماكانلاشتىم.
ئەي دوستلار، مېنى يار ۋەسلى خۇمار قىلدى. ئاخىر مەيخانا
ئاستانىسىغا ماكانلاشتىم.
ئەي ساقى، نەۋبەتى تەشنالىقتىن ئاخىر تەلۋىگە ئايلاندى. ئەمدى
ئۇنىڭغا مۇھەببەت جامىنى لىق تولدۇرۇپ مەي تۇت!

— نەۋبەتى.

تەئكىد

ئۇ شوخ مېنى ئەسلەپ، كۈلبەمگە يوقلاپ كەلدى كۆڭلۈمنى
جۇدالىقنىڭ غەم–غۇسسىلىرىدىن تازىلاپ، خوشال قىلدى.
مەندەك يۈزلىگەن كىشىلەر ئۇنىڭ يولىغا باش قويۇپ داد–پەرياد
كۆتۈرۈۋاتسا، مەن ئۇ زالىمغا قانداقمۇ دادىمنى يەتكۈزەلەيمەن.
ئەي بۇلبۇل، چىمەننىڭ گۈللىرىگە كۆپ مەغرۇرلانما، كۈز شاملى
ئاخىر ئۇنى خازان قىلىدۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ نېمە قىلىسەن؟
ئەي شوخ، كۆز قارچۇقۇڭنىڭ سىياھىدىن قارايغان ئىپاردەك

中央民族大学图书馆

مىيقلىرىڭ ئاقىۋەت روزىگارىمنى قارايتتى.

بوسۇغاڭغا باش قويىۋاي دەپ دەرگاھىڭغا كەلدىم، مېنى نائۇمىد قىلىپ، ئىشىكىڭدىن ياندۇرما.

ئەي ئابىد، بىر غۇربەت بۇلۇڭىدا ماكان تۇتماقچى بولساڭ، ئەمدى ئالەم ئەھلى ئىچىدىن ھېرىسمەنلىك ۋە ھاۋايۇ ھەۋەسنى تەرك ئېتىپ چىققىن.

— ئابىدى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەشرەب

بىرىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

خۇداغا شۈكۈر، ئەھۋالىم يارغا ئايان بولدى، ئەمدى يار ئالدىدا تۇرۇپ
دۈشمەنگە ئۆزەمنى بىر كۆرسىتەي.
ئۇسەرۋى بويلۇق گۈزەل سەيلە قىلغىلى گۈلىستانغا كىرگىنىدە
ئۆسۈۋاتقان سەرۋى ئۇنىڭ يۈرۈۋاتقان بويلىرىغا قۇل بولسۇن.
ناز بىلەن ئاتلىنىپ چىقىپ، شەھەردە سۈرەن-چوقان چىقارغان-
دى، مەن ئۇ ئەييارغا جان بىلەن كۆڭلۈمنى بېرىۋەتتىم.
ئەي دوستلار، قان يىغلىسام، مەن بىچارىنى ئەيىپكە بۇيرىماڭلار،
كۆزلىرىمنى قان تۆكۈشتىن توختىتالمايۋاتىمەن.

中央民族大学图书馆

ئەي سەئىدى، ياردىن ھەممە مۇرادىڭنى تاپتىڭ، جىمى تىلەكلە-
رىڭ مۇيەسسەر بولدى، ئەگەرچە تەشەككۇر ئېيت.

— سەئىدى.

ئىككىنچى باھار

ئېپار ھىدلىق جىڭگىلەك چاچلىرىنى كۆرسەتسە لالىنىڭ باغرىنى قان قىلىپ، سۇمبۇلنىڭ بازىرىنى كاساتلاشتۇرىدۇ.

ئۇ گۈلىيۈزلۈك سەرۋى خىرامانىدەك يۈرۈپ، چىمەنزارلىققا كىرسە، سەرۋى ئۇنىڭ ئايىقىغا يىقىلىدۇ، گۈل خىجالەتچىلىكتە قالىدۇ.

جانانىڭ گۈزەل قاشلىرى كۆزۈمدىن يىراقلىشىۋىدى، كۆز يولۇمغا سەل كەلدى، ئەمدى بۇ مېنى سىندۇرۇدىغان بولدى.

ئۈچىنچى باھار

بۇلبۇلنىڭ سۆھبىتىدىن گۈلنىڭ يۈزىدە ياش پەيدا بولسا، غەم تىكەنلىرى مىسكىن بۇلبۇلنىڭ دىلىنى سىندۇرۇدۇ.

ئەي ھافىز، بۇ ۋەھدەت سىرىنى قولدىن بەرمە، تەۋەككۈلچىلىك تەقۋادار زاھىدىنىڭ خىيالىنى يوقىتىدۇ.

— **ھافىز شىرازى** (زىلەيخا بېگىم تەرجىمىسى).

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىككىنچى مەشرەب

بىرىنچى ئاھاڭ

گۈل سىنىڭ يۈزۈڭنى ئارزۇ قىلىپ، يۈز-كۆزىنى گۈلزار قىلدى، جان سىنىڭ شېكەر لىۋىڭنى تەلەپ قىلىپ، تەننى ياربدار قىلدى. ئەي گۈزەل، يۈزۈڭنىڭ نۇرى كۆزلەرنى قاماشتۇردى، ئۇ ئايمۇ ياكى تاۋلىنىپ تۇرغان قۇياشمۇ؟

پىستە ئېغىزىڭنىڭ كىچىكلىكىنى سىنىڭ ئېغىزىڭدىن ئوغۇرلىغان ئىكەن، ئۇنىڭغا كۆپلەپ تۇز سۈيىنى قۇيغاندىن كېيىن بۇ ئىشنى ئىقرار قىلدى.

ئەي تىنىقلىرى ھايات بېغىشلىغۇچى گۈزىلىم، سىنىڭ خۇلقۇڭ بىلەن كۆزلىرىڭ مېنى كېسەلچان قىلدى، بىر دەم سېلىش بىلەن شىپالىق بەرگىن.

ئىككىنچى ئاھاڭ

قاپقارا چاچلىرىڭنى كۆرگەن زاھىدلار ئىماندىن كېچىپ، بويىندىكى تەسۋىينى بېلىگە زۇننار قىلدى.

中央民族大学图书馆

ھەرقانچە ئاچچىق سۆزلىسەڭمۇ سېنىڭدىن كۆڭلۇم رەنجىمەيدۇ، چۈنكى تەگرى ئەزەلدە گۈل تۇۋىدە تىكەن ياراتتى.

سەككاكى ئىشق ئىشىنى باشتا ئاسان چاغلاپ، ئاخىر ئۆز جېنىنى مۇشكۇل ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

— سەككاكى.

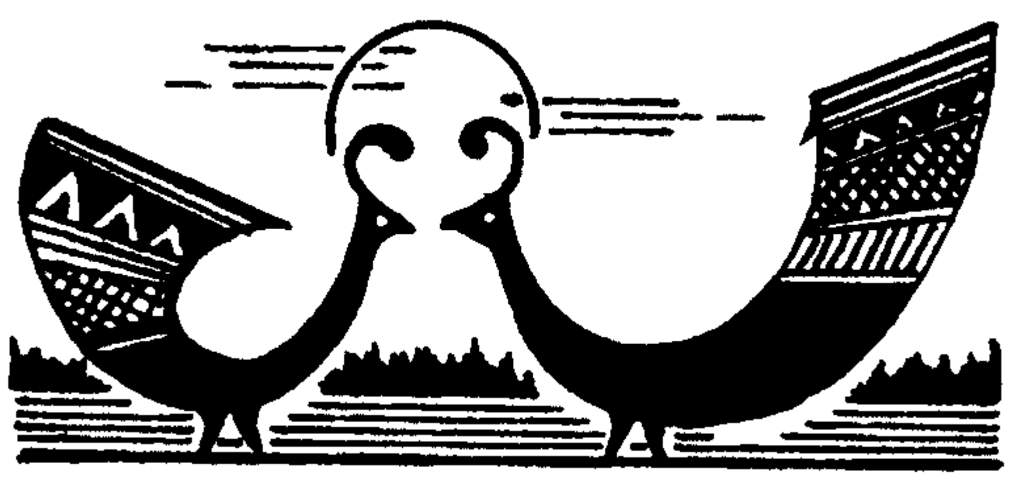

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

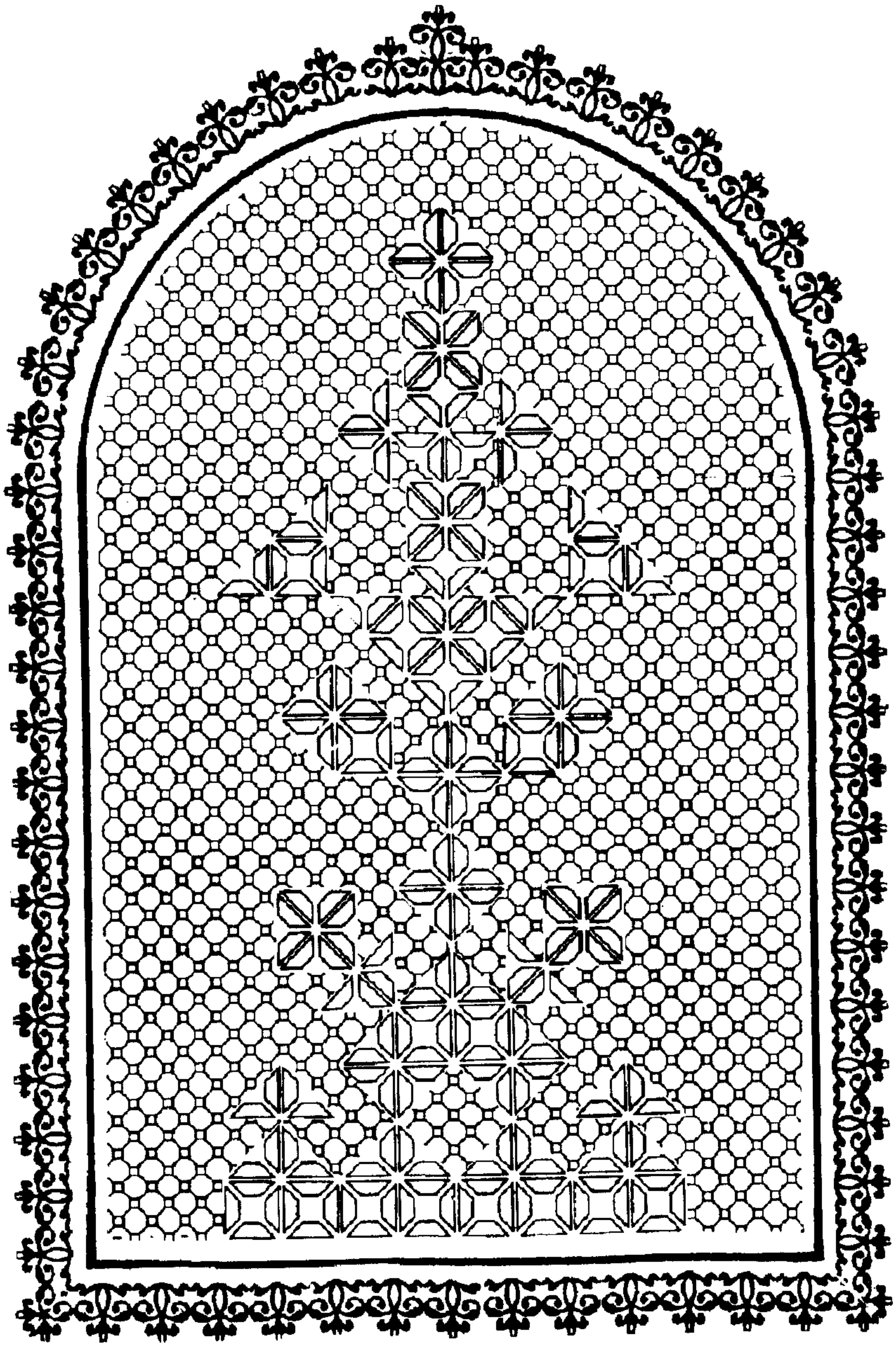

中央民族大学图书馆

لۇغەت

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

ئا

ئاسار ئەسەرلەر، نىشانىلەر، بەلگىلەر؛ تەسىرلەر.

ئە

ئەبر بۇلۇت؛

ئەبرى نەۋرۇزى — نورۇزدىكى بۇلۇت، باھار بۇلۇتى.

ئەبرۇ قاش؛

ئەبرۇيى كەمان — قاش ياسى، قاش كامىنى؛ يادەك ئەگىم قاش.

ئەرن لەۋ.

ئەغيار بېگانىلەر، ياتلار، باشقىلار، غەيرىلەر؛ رەقىبلەر.

ئەفسانە 1) ھېكايە، نەقىل، داستان؛ 2) خىيالىي، ئويدۇرما، ئەمەلىيەتتىن يىراق سۆز.

ئەفكار يارىلانغان، جاراھەتلەنگەن، مەجرۇھ، ئۆرتەنگەن، خەستە.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئەقىق قىممەت باھالىق قىزىل تاش، ھېقىق؛
ئەقىقى ناب — تىنىق ۋە سۈزۈك ھېقىق؛
ئەقىقى يەمەن — 1) يەمەننىڭ ھېقىقى، قىپقىزىل ھېقىق؛ 2) مەجھۇل م: مەھبۇبنىڭ لېۋى، قىپ-قىزىل لەۋ.
ئەمگەنمەك جاپا چەكمەك، مۇشەققەت تارتماق؛ ئازاپلانماق، رەنجىمەك.
ئەنسەب ئەڭ مۇناسىپ، ئەڭ لايىق، تازا باپ كېلىدىغان.
ئەھرەمەن ئەڭ دەھشەتلىك دىۋە.
ئەھل ئىگە، ساھىب، تېگىشلىك؛
ئەھلى سىددىق — راسگويلار، راس گەپ قىلغۇچىلار، توغرا سۆزلۈك كىشىلەر.
ئەئزەم ئەڭ كاتتا، ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ مۇقەددەس، ئۇ-لۇغ.

ب

باد شامال، يەل؛
بادى خەزان — كۈز شاملى، خازان يېلى.
بۇد بارلىق، مەۋجۇدلۇق؛
بۇدۇ نابۇد — بار ۋە يوق، ھەممە، پۈتكۈل؛ بار ئىدى، يوق ئىدى.
بىداد جەبىر، زۇلۇم، ئادالەتسىزلىك.
بىدار ئويغاق، ھوشيار،
بىرۇ بار بىر ئاللا، تەڭرى.

中央民族大学图书馆

پ

پەيكار ئۇرۇش، جەڭ.

پەيمانە قەدەھ، مەي پىيالىسى

پۇر تولا، كۆپ؛

پۇرنەم — ياشقا تولغان (كۆز)، ياش تۆككەن.

پىستە 1) مېغىزى ئېلىنىدىغان بىرخىل مېۋە، پىستە؛ 2) كۆچمە م: ئېغىز؛

پىستە ئاغىز — چىرايلىق ئېغىز، كىچىككىنە ئېغىز؛

پىستە خەندان — كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئېغىز.

پىستە دەھان — «پىستە ئاغىز» غا قاراڭ.

ت

تاغىتماق يەلپۈمەك، توزۇتماق، چاچماق.

تەرەششۇھ 1) سۈيۈقلۇقنىڭ سىزىپ ئېقىشى؛ 2) مەجھۇل م: بىرەر يوشۇرۇن نەرسىنىڭ بىلىنىپ قېلىشى.

تەرەششۇھ ئەيلەمەك — 1) سىزماق، 2) بىلىنىپ قالماق.

تەسبىھ تەسۋى.

تەشنە تەشنا، چاڭقىغان، ئۇسسىغان.

تەشنە لەب — ئاغزى قۇرۇغان، لېۋى قۇرۇغان، چاڭقاق.

تەمەننا تىلەك، ئىستەك، ئارزۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

تىيره قاراڭغۇ؛ قارا؛ بۇلغانغان؛ غەم غۇسسىلىك.

ج

جادۇ 1) سېھىر؛ 2) جادۇ قىلغۇچى، جادىگەر، سېھىرگەر،
جادۇيى دانىشۋەر — بىلىمدان سېھىرچى.
جانكەن جاننى خورىتىش، جاننى ئازابلاش.
جويبار دەريا، ساي، كاتتا ئېقىن.

چ

چاك 1) يىرتىق، يېرىق، يىرتىلغان؛ 2) يارا، جارا- ھەت.
چاكى گىرىبان — 1) ياقىسى يىرتىلغان؛ 2) كۆچمە م: دەردمەن.
چۇغز ھوقۇش.

خ

خەت 1) سىزىق، ئىز؛ 2) يېزىق، خەت؛ 3) يېڭى چىققان بۇرۇت، مىيىق.
خەرابات 1) ۋەيرانە جاي؛ 2) كۆچمە م: مەيخانا.
خەير ياخشىلىق؛ ئىنئام، ئېھسان.
خەيرباد خەيرلىشىش، ۋىدالىشىش، خوشلىشىش.

中央民族大学图书馆

خۇد سۆز بېرىكمىسىدە ئورنىغا قاراپ 1) ئەلۋەتتە، ھەقىقەتەن؛ 2) يالغۇز، بىرلا؛ 3) ياكى، خۇددى قاتارلىق مەنىلەردە كېلىدۇ؛
ياخۇد — ياكى، ياكى بولمىسا.
خۇنبار قانلىق ياش تۆككۈچى، ئاچچىق يىغلىغۇچى؛
خىرام (خرامان) چىرايلىق يۈرۈش، نازلىق مېڭىش.

د

داغ 1) كۆيۈك، داغ، كۆيۈك ئىزى؛ 2) بەلگە، ئىز، ئەسەر، نىشان؛ 3) كۆچمە م: قايغۇ، ئەلەم، كۈلپەت؛
داغى پىنھان — يوشۇرۇن ئەلەم، مەخپىي جاراھەت؛
داغى فۇرقەت — ئايرىلىش غېمى، ئايرىلىش كۈلپىتى.
داغى (— تېخى) تېخىچە، يەنە؛ ھەمدە.
دەفئ قايتۇرۇش، رەت قىلىش، كەتكۈزۈش؛
دەفئى جۇنۇن — سەۋدايىلىقنى يوقىتىش؛
دەفئى خۇمار — خۇماردىن چىقىش، كەيپىنى بېسىش.
دەھر دۇنيا، ئالەم، زامان، دەۋر؛
دەھر شوخى — زاماننىڭ ئەركىسى، دەۋرنىڭ گۈزىلى؛
دەھر بوستانى — دەۋر بوستانى، ئالەم بوستانى.
دۇشۋار قىيىن، ئېغىر، مۈشكۈل.
دىيدە كۆز؛
دىيدەئى خۇنبار — قانلىق ياش تۆككۈچى كۆز.

中央民族大学图书馆

ر

رەشك كۆندەشلىك، قىزغىنىش.

رەفتار مېڭىش، يۈرۈش.

رەئنا 1) گۈزەل، چىرايلىق، يېقىملىق، 2) گۈلرەنا ناملىق گۈل.

روزگار 1) تۇرمۇش، تىرىكچىلىك، كۈن كەچۈرۈش؛ 2) دەۋر، زامان؛

تيره روزگار — يامان تۇرمۇش، قارا كۈن.

رۇستەخز 1) غوۋغا، توپىلاڭ؛ 2) قىيامەت، مەھشەرگاھ

رندانە 1) خاراباتىيدەك، بىغەملەرچە، بىپەرۋالارغا ئوخشاش؛ 2) ئىشرەتپەرەستلەرچە؛ 3) باتۇرلارچە.

رندى شراز — شائىر خاجەھافىز شىرازىنىڭ بىرلەقەمى.

ز

زاهد دۇنيا ئىشلىرىدىن يۈز ئۆرۈپ، تائەت-ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغۇچى شەيخ، ياكى ئۆزىنى خەلقنىڭ نەزىرىدە شۇنداق قىلىپ كۆرسەتكۈچى رىياكار شەيخ.

زاهر I روشەن، پارلاق.

زاهر II كۆرۈنۈپ تۇرغان، ئوچۇق-ئاشكارا، ئۈستىدىكى.

中央民族大学图书馆

زەھرە ئۆت، سەپرا خالتىسى.

زۇھد دۇنيادىن ۋاز كېچىپ، تائەت-ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىش، ئۆزىنى تائەت-ئىبادەت بىلەن مەشغۇل قىلىپ كۆرسىتىش؛

زۇھدى تەقۋا — شەيخلىق ۋە تەقۋادارلىق.

زۇننار خىرىستىئانلارنىڭ بوينىغا ئېسىپ، بېلىگە باغلاپ يۈرۈدىغان يىپى.

زىكر سۆزلەش، تىلغا ئېلىش، بايان قىلىش.

س

سەبا تاڭ سەلكىنى، تاڭ پەيتىدە چىققان مەيىن شامال.

سەركەش بويۇنتاۋلىق، گەدەنكەشلىك، بېشى قاتتىقلىق.

سەرۋ 1) تۈپتۈز ئۆسۈدىغان، قىشمۇ ياز يايپېشىل تۇرىدىغان، خۇش پۇراق، چىرايلىق بىر خىل دەرەخ؛ 2) كۆچمە م: يارنىڭ قەددى-قامىتى، يار؛

سەرۋى ئازاد — 1) تىك ئۆسكەن چىرايلىق سەرۋى؛ 2) كۆچمە م: خۇش قامەتلىك يار:

سەرۋى رەئنا — 1) گۈزەل سەرۋى؛ 2) كۆچمە م: كېلىشكەن يار.

سەل سەل، تاشقىن، قىيان؛

سىلى ئەشك — ياش كەلكۈنى، كۆز ياش تاشقىنى.

سەۋاد 1) قارا تۇس؛ 2) قاراڭغۇ، قاراڭغۇلۇق؛ 3)

中央民族大学图书馆

خەت ـ ساۋات، يېزىق؛ 4) شەھەر، ئۆلكە، ئەت-
راپ، تېررىتورىيە؛ 5) يېراقتىن كۆرۈنگە قا-
را، نىشان؛

سەۋادى بەسەر — كۆز قاراچۇقى؛

سەۋادى كەشمىر — كەشمىر شەھىرى.

سەۋدا I 1) كۆچلۈك ھاياجان، بېرىلىش؛ ئىشق، شەيدا-
لىق؛ 2) خىيال؛ 3) ساراڭلىق، تەلۋىلىك،
تەنتەكلىك؛ ھەۋەس، ئارزۇ، ئىستەك.

سەۋدا II سودا ـ سېتىق، ئالدى ـ ساتتى.

سەيد ئوۋ، شىكار، ئوۋلاش.

سەيقەل 1) پەردازلاش، يالتىرىتىش، جۇلا بېرىش، 2)
يالتىراق.

سۇنبۇل 1) خۇش پۇراق قارارەڭلىك بىر خىل ئۆسۈم-
لۈك؛ 2) كۆچمە م: يارنىڭ چېچى.

سىرر سىر، مەخپىيەت؛

سىررى ھەقايىق مەخزەنى —1) ھەقىقەتلەر سىرىنىڭ
خەزىنىسى؛ 2) كۆچمە م: كەبە.

سىررى ۋەھدەت — ۋەھدەتنىڭ سىرى، مەنىسى؛ قۇۋ-
ۋەت ۋە تەسىرى.

ش

شەبخۇن كېچىلىك ھۇجۇم، تۇندە تۇيۇقسىز قىلىنىدىغان
ھۇجۇم.

شەمئ شام، چىراق.

شكاف يېرىق، دەز، چاك، تۆشۈك.

شيۋە 1) رەسىم، يوسۇن، ئادەت، تەرز، ئۇسۇل، رەۋىش؛ 2) ناز، كەرەشمە.

غ

غالىيە 1) قاش ۋە چاچقا سۈرتۈلىدىغان، ئىپار-ئەنبەردىن ياسالغان خۇشبۇي قارا ماددا؛ قارا.

غۇسسە قايغۇ، غەم.

ف

فەن 1) بىلىم، ئىلىم، پەن؛ ھۈنەر؛ سەنئەت؛ 2) ھىيلە، نەيرەڭ.

فەقىھ فىقھى ئىلىمىنىڭ ئالىمى، دىنىي ھوقۇق بىلىمدانى.

ق

قوڭشە گۈلنىڭ چانىقى، تۈۋى.

ك

كەۋسەر جەننەت بۇلىقى(دىنىي تەلىماتلاردا جەننەتتىكى سۈيى مول، تەملىك دەپ قارالغان بۇلاق) ھەۋزى

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

كەۋسەر.

كوھ تاغ.

كوھكەن — تاغ قازغۇچى، (پەرھادنىڭ لەقىمى).

كۇلبە ھۇجرا، ئاددىي ئۆي.

كۇنج بۇرجەك، بۇلۇڭ.

كۇنجى غۇربەت — غېرىبلىق بۇلۇڭى، مۇساپىرلىق پۇشقىقى.

گ

گەرد I چاڭ-توزان، غۇبار.

گەرد II سۆز بېرىكمىسىدە: ئايلانغۇچى، كەزگۇچى مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

ئالەمگەرد — ئالەمنى كەزگۇچى.

شەبگەرد — تۈندە كەزگۇچى، تۈن قاراۋۇلى.

گەردۇن پەلەك، ئاسمان، كۆك.

گەردۇن مەسنەد — يۈكسەك تەخت ئىگىسى (پادىشاھقا خىتاب).

گەنج ئالتۇن-كۈمۈش، جاۋاھىراتقا ئوخشاش قىممەت باھالىق ماللارنىڭ توپلانمىسى، خەزىنە، توپلانغان بايلىق.

گۇفتار سۆز، سۆزلەش، سۆھبەت.

گىرىبان ياقا، كىيىمنىڭ ياقىسى.

中央民族大学图书馆

م

ماھ (مەھ) ئاي؛

ماھى تابان — پارلاق ئاي؛ تاۋلىنىپ تۇرغان گۈزەل.

ماھى ئۇزار — ئاييۈزلۈك.

مەردۇم 1) ئادەملەر، كىشىلەر؛ 2) قاراچۇق؛

مەردۇمى ئابى — سۇئادىمى.

مەسكەن تۇرار جاي، ئورۇن، ئۆي.

مەسىھا 1) جان بېغىشلىغۇچى، قايتا جان بەرگۈچى (ئىيسا پەيغەمبەرنىڭ لەقىمى)؛ 2) كۆچمە م: يارنىڭ جان بېغىشلىغۇچى لېۋى، سۆيۈملۈك يار.

مەگەر 1) ئەمما، لېكىن؛ 2) ئېھتىمال، بەلكىم؛ ... بولسا كېرەك، ... مىكىن.

مەھ ئاي؛

مەھ پەيكەر — ئاي سۈرەتلىك، ئاي سۈپەت، گۈزەل.

مەھۋەش ئايغا ئوخشايدىغان، ئايدەك گۈزەل، بەك چىرايلىق.

مەئمۇر I بىرەر ئىشقا بۇيرۇلغان، ئەمر ئىجرا قىلغۇچى، ئەمر ئېتىلگەن كىشى.

مەئمۇر II ئاۋات، ئاۋاتلىق.

مۇتەررا تازا، يېڭى؛ بېزەلگەن، تارالغان؛ تىنىق، يالتىراق.

مۇتتەسىل تۇتاش؛ كەينى كەينىدىن؛ ئۈزلۈكسىز، داۋاملىق.

مۇجاۋىر 1) دائىم ئۆز جايىدا ياشىغۇچى؛ 2) مەككىدە

中央民族大学图书馆

تۈگۈر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ياكى بىرەر مازاردا تۇرغۇن بولغۇچى.

مىژگان كىرپىكلەر.

مۇشك 1) قارا رەڭلىك، خۇش پۇراق ماددا، ئىپار؛ 2) كۆچمە م: چاچنىڭ قارىلىقى ۋە ھىدى؛ كۆز قارىچۇقى؛ 3) تۇم قارا، قاپقارا؛

مۇشكى خوتەن — خوتەن كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن ئې-لىنىدىغان ئەڭ ساپ ۋە ئەڭ خۇش پۇراق ئىپار.

مۇشكى چىن — خوتەن ئىپارى.

مۇغ 1) مەجۇسى، ئاتەشپەرەس، ئوتقا چوقۇنغۇچى؛ 2) كۆچمە م: مەيپۇرۇش؛

مۇغ دەيرى — 1) مەيخانا؛ 2) ئوتقا تېۋىنغۇچىلارنىڭ ئىبادەتخانىسى.

مۇنادى چاقىرىلغان، چاقىرىق، جار سېلىش.

مۇنەققەش نەقىشلەنگەن، بېزىتىلگەن.

ن

نارۋەن خۇش قامەت ۋە يوپۇرماقلىرى ناھايىتى كۆپ بولغان بىرخىل دەرەخ.

نەرگىس 1) گۈلى كۆزگە ئوخشايدىغان بىرخىل گۈل، نەغەزگۈلى؛ بوتاكۆز گۈلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ 2) كۆچمە م: كۆز؛

نەرگىسى جادۇ — سېھىرلىك كۆز، شوخ كۆز، ئويناق كۆز.

نۇقل مەي ئىچكەندە يېيىلىدىغان تاتلىق-تۈرۈم، زا-

中央民族大学图书馆

كوسكا.

نۇكتە نازۇك مەنىلىك سۆز، مەنىسى چوڭقۇر، چىراي-
لىق، قىزىق سۆز.

ھ

ھىرس بىرەر نەرسىگە قاتتىق بېرىلىش؛ تەمە، ئاچكۆز-
لۈك؛
ھىرسۇ ھەۋا — خام خىيال، خىيالپەرەسلىك.

ئو

ئوغان تەڭرى، خۇدا، ياراتقۇچى، ئاللا.

ئۇ

ئۇزار يۈز، بەت، چىراي، چېھرە؛ چېكە؛
ئۇزار ئاچماق — چىراي ئاچماق.
ئۇلۇس ئەل، خەلق.
ئۇريان يالىڭاچ.

ۋ

ۋەھدەت بىرلىك، يەككە-يىگانىلىق.
ۋەرد ئەتىرگۈل.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئى

ئىسار — بېغىشلاش؛ ئىنئام قىلىش؛ تەقدىم قىلىش.

ئىسمى ئەئزەم — ئۇلۇغ ئىسىم، تەڭرىنىڭ ئىسمى؛ بىرقانچە خاس ئايەتنىڭ نامى.

ئىفشا — پاش قىلىش، ئېچىش، ئاشكارىلاش.

ئىئتماد — ئىشەنچ، تايانچ.

ي

ياراتىغ — يارىتىلىش، ياراتماق (تەڭرىگە خاس).

يازىلماق — 1) يېشىلمەك، بوشىماق، يېيىلماق؛ 2) يېزىلماق، يېزىلىش، پۈتۈلۈش.

ياسۇمەن — ياسىمەنگۈلى (خۇش پۇراق، ئاق ۋەسىيرىق رەڭدە ئېچىلىدىغان بىرخىل گۈل).

中央民族大学图书馆

ئمزاھاتلار

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

ئا

ئابى چەشمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇزىكا بۆلەكلىرىنىڭ نامى؛ 2) كۆز يېشى مەنىسىدە.

ئابىھەيات، ئابىھەيۋان، ئابى زىندەگانى ئەبەدىي ھاياتقا سەۋەب بولغان ھاياتلىق سۇيى (دەپ تەبىر بېرىلگەن). رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇنى ئىچكەن كىشى ئەبەدىي ياشايدۇ دەپ ھېسابلانغان سۇ، تىرىكلىك سۇيى، ھاياتلىق سۇيى. بۇ سۇ قانداقتۇر بىر بۇلاقتىن چىقىدۇ دەپ پەرەز قىلىنغانلىقتىن **چەشمەئى ھەيۋان** ھەمدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەمبەرگە مۇيەسسەر بولغان دېيىلىپ **خىزىر سۇيى** دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئادەم ئىنسان، دەسلەپكى ئىنسان ۋە دەسلەپكى پەيغەمبەر. تەڭرى دەسلەپكى ئىنسان بولغان ئادەمنى، كېيىن ھەۋۋانى ياراتقان، بۈگۈنكى ئىنسانلار ئۇلاردىن تۆرىلىپ كۆپەيگەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئالىمۇل-غەيب غايىبلىق سىرلىرىنى بىلگۈچى؛ كۆچمە م: تەڭرى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ئاياقچى، تامسە تۈت توققۇز بۇ شاھلار ھۇزۇرىدا ئۆتكۈزۈ-
لۈدىغان تەنتەنىلىك مۇراسىملار ۋە بەزمىلەرنىڭ قائىد-
دە-تەرتىپلىرىدىن بىرى بولۇپ، مەي ئىچكەندە ھەر-
بىر كىشىنىڭ تولۇق ئىچىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مەي
ئىچىلگەندىن كېيىن ساقىغا قايتۇرۇلغان ھەربىر قە-
دەھنى ساقى دۈم قىلىپ تەكشۈرۈدۇ. بۇ چاغدا قەدەھ-
تىن بىرەر تامچە يەرگە تېمىپ قالغىدەك بولسا، ساقى
جازا سۈپىتىدە ئارقا-ئارقىدىن توققۇز قەدەھ تۇتىدۇ:
«مۇغەننى، بىر نەۋائى تۈز، نەغمەئى كۆرگۈز،
ئاياقچى، تامسە تۈت توققۇز، كى دارايى زەمان كەلدى.»
— نەۋائى.

ئە

ئەبباسخان (**شاھ ئاباس**) «غەرىب-سەنەم» داستانىدىكى
مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى، سەنەمنىڭ ئاتىسى.
ئەبدۇررەشىدخان (1520—1569) XVI ئەسىردە ياشاپ ئى-
جادىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان مەشھۇر دۆلەت ئەرباب
ۋە مۇتەپەككۇر شائىر. يەكەننى پايتەخت قىلغان سە-
ئىدىيە خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخاننىڭ
ئوغلى، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئىككىنچى سۇلتانى.
«رەشىدى» تەخەللۇسى بىلەن ئاجايىپ لىرىك شېئىر-
لار يازغان. ئەبدۇررەشىدخان دەۋرىگە كەلگەندە ئۇيغۇر
كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام» رەتلىنىپ
سىستېمىلاشقان مۇزىكا ھالىتىگە كەلگەن.

中央民族大学图书馆

ئەتتار 1) ئۇپا، ئەڭلىك، ئەتىر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خۇش پۇراقلىق دورا-دەرمەكلەرنى ساتقۇچى؛ 2) «مەنتىقۇت-تەير» ناملىق مەشھۇر ئەسەرنىڭ مۇئەللىپى فەرىدۇددىن ئەتتارنىڭ لەقىمى.

ئەجەم 1) ئەرەب بولمىغان خەلق-لەر ۋە مەملىكەتلەر (كۆپىنچە ئىران مەملىكىتى ۋە خەلقىغە قارىتا ئېيتىلىدۇ)؛ 2) تۇردى ئاخۇن ئاكا ئېلىپ كەلگەن «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى يەتتىنچى مۇقامنىڭ نامى.

ئەزرائىل دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە ئادەملەرنىڭ جېنىنى ئالىدىغان پەرىشتە، ئەجەل پەرىشتىسى، (تۆت مۇقەررەب پەرىشتىنىڭ بىرى).

ئەشرەقەت مىن ئەكسى شەمسىل-كەئسى ئەنۋارۇل-ھۇدا

«قۇياشتەك يورۇپ تۇرغان قەدەھنىڭ شولىسىدىن ھىدايەت نۇرى چاقنىدى» دېگەن مەنىدە.

ئەنەلھەق «مەن ھەقمەن» (بۇ مەشھۇر مۇتەسەۋۋۇف مەنسۇر ھەللاجىنىڭ سۆزى)؛

ھۇيى ئەنەلھەق — «ئەنەلھەق» نىڭ ساداسى.

ئەھرەمەن ئەڭ ياۋۇز، دەھشەتلىك دىۋە.

ئەھلى زۇھد 1) دۇنيا ئىشلىرىدىن ئۆزىنى تارتىپ، تائەت-ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغۇچىلار؛ 2) دەرۋىشلەر.

ئەھمەد بەگ «يۇسۇف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى؛ يۇسۇپبەگنىڭ ئىنىسى.

中央民族大学图书馆

ب

بابىل ئاسسۇرلۇقلار دەۋرىدە ئىراقتا قۇرۇلغان شەھەرلەردىن بىرى. بۇ شەھەر باغدادنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بولۇپ، ئىنتايىن ھەيۋەت ۋە يۇكسەكلىكىدىن قەدىمكى ئەدەبىياتىمىزدا «بابىل قەلئەسى»، «بابىل چاھى» دېگەن ناملار بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كەلگەن. تەۋراتتا بۇ شەھەر قەلئەسىنىڭ كۆپلىگەن تىللارنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە سەۋەب بولغانلىقى توغرۇلۇق رىۋايەت قىلىنىدۇ. مۇسۇلمانلاردا بولسا بۇ قەلئە نەمرۇدنىڭ ئاسمانغا چىقىپ، تەڭرىنىڭ ئىشلىرىنى بىلىش مەقسىدى بىلەن قۇرۇلغان دېگەن رىۋايەت بويىچە «نەمرۇد قەلئەسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

بابىل قەلئەسى، بابىل چاھى «بابىل» غا قاراڭ.

باغى جىنان جەننەت بېغى.

بايات (باياد) 1) قەدىمكى تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى؛
2) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى توققۇزىنچى مۇقامنىڭ نامى.

بەدايىئۇل-ۋەسەت «ئوتتۇرا ياشلىق گۈزەللىكلىرى» ياكى «ئوتتۇرا ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى ئۈچىنچى دىۋانىنىڭ نامى.

بەغداد قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولغان شەھەر، ھازىرقى ئىراق دۆلىتىنىڭ پايتەختى.

بەھرۇن-نەجات «فەرھاد ۋە شىرىن» داستانىنىڭ باش

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com
中央民族大学图书馆

قەھرىمانى فەرھاد تەرىپىدىن شىرىن ئۈچۈن قېزىلغان چوڭ كۆلنىڭ نامى؛ (ئەينى مەنىسى: قۇتۇلۇش دەرياسى).

بەھرى ئۇممان 1) ئۇممان دېڭىزى؛ 2) كۆچمە م: كاتتا دېڭىز، زور دېڭىز.

بىلقىس سۇلەيمان پەيغەمبەر زامانىدا يەمەننىڭ سەبە شەھىرىدە ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن بىر مەلىكە. سۇلەيمان پەيغەمبەر ئۇنى ياخشى كۆرگەن ۋە پەلەستىنگە چاقىرىۋالغان.

پ

پەنجگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بەشىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) بەشىنچى دەرىجە، بەشىنچى ئورۇن؛ 3) بەش، بەشىنچى.

پىشرەۋ (پەشرو) 1) ئىلگىرى يۈرگۈچى، ئالدىدا ماڭغۇچى، يېتەكچى؛ يول باشلىغۇچى؛ 2) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى.

ت

تەئەززە (تەزە) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئازابلىغۇچى، قىينىغۇچى، كۆڭۈلنى مۇڭلاندۇرغۇچى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

تەئكىد (تەئقىد) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) باغلىنىش؛ 3) بىرەر پىكىرنى تېخىمۇ ئېنىق هالدا ئورتىغا قويۇش؛ 4) ئىلگىرى سۈرۈلگەن پىكىر؛ 5) تەكىتلىمەك.

تۇبى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، جەننەتتىكى تولىمۇ چىرايلىق بىر دەرەخ، جەننەت دەرىخى؛ كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ كېلىشكەن قەددى-قامىتىگە سىمۋول قىلىنىدۇ.

تۇر دىنىي رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مۇسا پەيغەمبەر تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن تاغنىڭ نامى. بۇ جايدا مۇسا پەيغەمبەر ئوت ياققان. بۇ تاغ ئەرەبىستاندىكى ئەقەبە كۆرپىزى بىلەن سۇۋەيش ئارىسىدا بولۇپ، ئۇ «جەبەلى مۇسا» ۋە «تۇرى سىينا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

تۇفان رىۋايەتلەرگە كۆرە، ناهايىتى قەدىم زاماندا يۈز بەرگەن ئىنتايىن كۈچلۈك دۇنياۋىي سۇ تاشقىنى. بۇ قېتىمقى دەھشەتلىك ئاپەتتە نۇھ پەيغەمبەر باشچىلىقىدىكى بىرقانچە كىشىلا كېمە بىلەن قۇتۇلۇپ قالغان بولۇپ، بۈگۈنكى ئىنسانلار شۇلارنىڭ ئەۋلادى ئىمىش.

تۆت «قۇل» «قۇرئانى كەرىم» دىكى «قۇل» سۆزى بىلەن باشلىنىدىغان تۆت سۈرىنىڭ قىسقارتىلغان ئومۇمىي نامى. بەزىدە «چەھار قۇل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە بۇ سۈرىلەر كۆپ خاسىيەتلىك دەپ قارىلىدۇ.

中央民族大学图书馆

تۆت مەزھەب 1) «ھەنەفى» مەزھىپى. بۇ مەزھەبنىڭ ئىمامى ئەبۇ ھەنىفە نۇئمان بىننى سابىت. ئۇ باغدادلىق بولۇپ ئابباسىيلار دەۋرىدە ياشىغان فىقىھ ئىلمىنىڭ ئەڭ ئالدىنقى ئاساسچىلىرىدىندۇر. 2) «مالىكى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى مالىك بىننى ئەنەس بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 93-يىلى مەدىنەدە تۇغۇلۇپ، 179-يىلى ۋاپات بولغان. «ئەل-مۇۋەتتە» ئىسىملىك ئەسىرى بار. 3) «شافىئى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەبدۇللاھ بىننى مۇھەممەد بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 150-يىلى تۇغۇلۇپ، 204-يىلى ۋاپات بولغان. نەسەبى ئەبدۇمەنافتا مۇھەممەد پەيغەمبەرگە تۇتىشىدۇ. فىقىھ ئىلمىگە دائىر ئەسەرلىرى بار. ئاتاغلىق تەفسىرشۇناس ۋە مۇھەددىستۇر. 4) «ھەنبەلى» مەزھىپى. بۇ مەزھەپنىڭ ئىمامى ئەھمەد ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ھەنبەلى بولۇپ، ھىجرىيىنىڭ 164-يىلى تۇغۇلغان، 241-يىلى ۋاپات بولغان. 30 مىڭ ھەدىسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «مۇسنەد» ناملىق ئەسىرى بار.

ج

جامى جەم شاھ جەمشىد ياساتقان تىلسىملىق جام، قەدەھ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، جەمشىد ھېكىملەرگە بۇيرۇتۇپ ئىككى جام ياساتقان. ئۇنىڭ بىرى ئىچىدىكى شارابنى ئىچسە-ئىچسە تۈگىمەيدىغان، ئۆچىنچىسى ... ئۆكتۇرسىمۇ ئىچىدىكى شاراب تۆكۈلمەيدىغان جام بولۇپ، ئۇ «جامى ئىشرەت

中央民族大学图书馆

فەزاي» دەپ ئاتالغان. يەنە بىرى مەي ئىچكەندە ئۇنىڭ ئىچىدە جاھاندىكى جىمى ھادىسىلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدى-غان جام بولۇپ، ئۇ «جامى جەھاننەما»، «جامى گىتىنەما»، «جامى جەھانبىن» دەپ ئاتالغان.

جەمشىد 1) ئۇلۇغ پادىشاھ، ئالىي ھۆكۈمدار، مەلىك؛ 2) ئىراننىڭ قەدىمكى ئەپسانىۋى پادىشاھلىرىدىن بى-رى (كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدا قىسقارتىپ «جەم» شەكلىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ).

جەننەتۇل-فىردەۋس جەننەت بېغى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىـ-چە سەككىز جەننەتنىڭ بىرى، بىر دەرىجىسى.

جەننەتۇل-مەئۋا 1) جەننەت، جەننەت يېرى، جەننەت ما-كانى. دىنىي ئەقىدىلەر بويىچە دىندار، گۇناھسىز كى-شىلەرنىڭ روھى ئۇ دۇنيادا راھەت-پاراغەتتە ياشاي-دىغان جاي؛ ئالىي ۋە ئەڭ گۈزەل باغ، بەھىشت؛ 2) سەككىز جەننەتنىڭ بىرىنىڭ نامى، جەننەتنىڭ بىر دەرىجىسى.

جۇلا (جىلا) 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) رو-شەنلىك، پارلاقلىق.

خ

خەزايىنۇل-مەئانى «مەنىلەر خەزىنىسى». ئەلىشىر نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل ژا-نىردىن تەركىب تاپقان، 44 مىڭ 803 مىسرالىق،

中央民族大学图书馆

3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تۆت دىۋاننىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ كۆپىنچە «چەھار دىۋان» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن.

خەمسە مەسنەۋىي شەكلىدە يېزىلغان بەش ئەسەر دېمەكتۇر. بۇنداق ئەسەرلەرنى مەيدانغا كەلتۈرگەنلەر «خەمسەنەۋىس» ياكى «خەمسەچى» دېيىلىدۇ. شەيخ نىزامى گەنجەۋى، ھەزرىتى ئەلىشىر نەۋائى مەشھۇر خەمسە نەۋىسلەردۇر.

خەيبەر ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ھىجاز ئۆلكىسىنىڭ شەرقىدىكى، مەدىنەنىڭ 170 كىلومېتر شىمالىدىكى بىر شەھەر. قەلئە ئېگىز بىر قىيانىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان. بۇ قەلئە ھىجرىيىنىڭ يەتتىنچى يىلى يۈز بەرگەن خەيبەر ئۇرۇشى بىلەن شۆھرەت تاپقان.

خوتەن تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ باغرىدىكى بىر شەھەر. قەدىمكى مەدەنىيەت مەركەزلىرىدىن بىرى؛ شەيخ سۇلەيماننىڭ «لۇغەتى چاغاتاي» ناملىق ئەسرىدە «خوتەن» سۆزىنى «ئەزىم شەھەر» ، «بۈيۈك قەلئە» دەپ ئىزاھلايدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا بۇ شەھەرنى ھۇسنۇدار-گۈزەل قىزلىرى، داڭلىق ئىپار-ئەنبەرلىرى، نەپىس گىلەم، يىپەك ماللىرى بىلەن كۆپ ماختىشىدۇ.

خۇسرەۋ 1) پادىشاھ، ھۆكۈمدار، ئالىي ھۆكۈمران؛ ئىراننىڭ قەدىمكى كەيانى شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

خۇسرەۋ پەرۋىز ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «خەمسە» سى ئىچىدىكى «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ مۇھىم پېرسوناژ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بىكىتى
www.uyghurkitap.com

لىرىدىن بىرى؛ پەرھادنىڭ رەقىبى.

خۇسرەۋشاھ «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان ھەمراجاننىڭ دادىسى.

خىزىر، ئىسكەندەر ۋە زۇلمەت قىسسىسى «قىسەئى ئابىھەيات» قا قاراڭ.

خىزىر رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئابىھەيۋان (تىرىكلىك سۈيى) نى ئىزدەپ تاپقان ۋە ئۇنىڭدىن ئىچىپ، دائىمىي تىرىك يۈرگەن بىر پەيغەمبەرنىڭ نامى. كىشىلەرگە ياردەم بېرىش، دوستلۇق ئىزھار قىلىش بىلەن مەشھۇر.

د

دارايى زەمان زامان پادىشاھى دېگەن مەنىدە. دارا — ئەلىشىر نەۋائىنىڭ «سەددىي ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىدىكى قەدىمكى ئىران شاھلىرىدىن بىرى بولغان مۇھىم پېرسوناژ، ئىسكەندەرنىڭ قېيىن ئاتىسىدۇر. ئۇ جاھاننى قولىغا كىرگۈزگەن قۇدرەتلىك جاھانگىر سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىدۇ. كلاسسىك ئەدەبىياتتا شاھلارنىڭ سەلتەنىتىنىڭ يۇقىرىلىق دەرىجىسىنى كۆرسىتىشتە سىمۋول قىلىنىپ: «دارايى زەمان» — زامان پادىشاھى؛ «دارا» — پادىشاھ؛ ساھىب، ئىگە مەنىلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ.

دارۇل-فەنا بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى دۇنيا؛ فانىيلىق ئۆيى.

دارۇل-قەزا قازىخانا.

中央民族大学图书馆

داستان 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى بىر چوڭ مۇزى-
كا بۆلىكىنىڭ نامى. 2) نەزىم (مەسنەۋىي) ياكى
نەسىر شەكلىدە يېزىلغان (ئېيتىلغان) چوڭ ھەجىمدى-
كى ھېكايە، داستان؛ 3) خەلق قەھرىمانلىرى ھەققى-
دىكى ئېپىك ئەسەر؛ 4) كۆچمە م: كەچمىش ۋەقە،
سەرگۈزەشت؛ 5) تارىخ.

داۋۇد «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان بەنى ئىسرائىل
پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. سۇلەيمان پەيغەمبەرنىڭ ئا-
تىسى. بۇ زات ھەم پەيغەمبەر، ھەم سۇلتان ئىدى.
ئۆزىگە ئىبرانىچە «زەبۇر» كىتابى نازىل بولغان.
بەكمۇ خۇشئاۋاز ئىدى. مىلادىدىن ئىلگىرى 1010-
يىلى ۋاپات بولغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

دەمى ئىيسا دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ئىيسا پەي-
غەمبەر ئۆز نەپىسى بىلەن ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرىدى-
كەن. كلاسسىك ئەدەبىياتتا يارنىڭ لېۋىنىڭ جان بې-
غىشلايدىغانلىقى مەسىھاغا ئوخشىتىلىدۇ ۋە «مەسىھا
نەفەس»، «مەسىھا دەم» ھەم «مەسىھاۋەش» دېگەن
تەۋسىفلەر بېرىلىدۇ.

دىۋان قەدىمكى شائىرلارنىڭ شېئىرلار توپلىمى. قاپىيە
ئېتىبارى بىلەن ھەرپ تەرتىپى ئاساسىدا تۈزۈلگەن
ھەجمى بىر قەدەر چوڭراق بولغان شېئىرىي مەجمۇئە.

ر

راك 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىرىنچى مۇ-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

قامىنىڭ نامى؛ 2) بەزى مەنبەلەردە «رەگ» دەپمۇ كۆرسىتىلگەن؛ بۇ «ساپ»، «خاس» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ، مەسىلەن: رەگ ئالتۇن — ساپ ئالتۇن؛ 3) «رەگ» (پارىچە) — تومۇر، قان تومۇر مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

روزى قىيامەت دىنىي رىۋايەتلەر بويىچە ئىنسانلارنىڭ قايتا تىرىلىش كۈنى. بۇ كۈنى ئىنسانلار ئۆز ھاياتىدا قىلغان ياخشى-يامان ئىشلىرىدىن تەڭرى ئالدىدا ھېساب بېرىدىكەن.

رۇستەم فىردەۋسىنىڭ «شاھنامە» ناملىق ئەسىرىدە تەسۋىرلەنگەن قەدىمكى ئىران پالۋانلىرىدىن بىرى. بەدىئىي ئەدەبىياتتا باتۇر، پالۋانلارنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە «رۇستەمچە»، «رۇستەم سۈپەت» ··· دېگەن ئوخشىتىشلار قوللىنىلىدۇ.

رىزۋان 1) رازىلىق، مەمنۇنىيەت؛ 2) كۆچمە م: جەننەت.

ز

زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد — مەقسەد ۋادىسىنى كېزىپ، كۆزلىگەن نىشاننى تاپتۇق:

«نەۋائى، كەئبە زىكرىن قويكى، بىز دەيرى فەنا ئىستەپ
زەھەبنا ۋادىيەل-مەقسەد، ۋەجەدنا ماھۇۋەل-مەقسۇد».
— نەۋائى.

中央民族大学图书馆

زىلەيخا رەبغوزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى ئىچىدىكى «يۇسۇف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى؛ ئېزىز مىسرىنىڭ قىزى.

س

سەرۋەر رەئىس، باش، سەيىد: سەرۋەرى ئالەم — پۈتۈن ئالەملەرنىڭ سەرۋەرى، ئالەمنىڭ ئىگىسى.

سەلىقە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) زوق، ئىستەك، مەيل.

سەنەم 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) بۇت؛ 3) كۆچمە م: گۈزەل يار، مەھبۇب؛ 4) «غەرىب-سەنەم» داستانىدىكى باش قەھرىمانلاردىن بىرى؛ غېرىبنىڭ مەشۇقى؛ شاھ ئابباسخاننىڭ قىزى.

سەنەۋبەر «سەنەۋبەر» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. خۇرشىد شاھنىڭ ئوغلى، گۈلپەرىنىڭ ئاشىقى.

سەييادى ئەزەل ئەزەل ئوۋچىسى، ئىنسانلارنىڭ جېنىنى ئېلىشقا مەسئۇل پەرىشتە ئەزرائىل؛ قازا.

سۇلەيمان بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىدىن بىرى. داۋۇد پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. دادىسىنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن يەتتە يىلدا «بەيتۇل-مۇقەددەس» نى قۇرۇپ چىقتى. قۇددۇستا ھۆكۈمەتنىڭ بىر چوڭ سارىيىنى بەرپا قىلدى. شەرق ۋە غەرب پادىشاھلىرىنى ئۆز ئىتائىتىگە

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كىرگۈزدى، 40 يىل ھەم پادىشاھلىق ھەم پەيغەمبەر-لىك قىلدى؛ جىن-شەيتان، دىۋە-پەرىلەرنى بوي سۇندۇرۇپ چىقتى؛ ئۇچار قاناتلار ۋە باشقا ھايۋاناتلار-نىڭ تىلىنى بىلەتتى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

سىگاھ 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئۈچىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۈچىنچى دەرىجە، ئورۇن.

سىمىيا 1) ئاددىي مەدەنلەرنى ئالتۇن مەدىنىگە ئايلاندۇرۇش غايىسى بىلەن ئېلىپ بېرىلغان بىر تەتقىقات. بۇ تەتقى-قات كۆپلىگەن ماددىلارنىڭ تېپىلىشىغا سەۋەب بولغان ۋە خىمىيە ئىلمىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە خىزمەت قىل-غان؛ 2) نىشان، ئىشارەت، ئالامەت مەنىلىرىنى ئىپا-دىلەيدۇ.

سىينا «تۇر» غا قاراڭ.

ش

شاھ بەرقۇت «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىدىكى پېرسوناژلاردىن بىرى. كۆھى قافنىڭ شاھى، شەمسى جاناننىڭ دادىسى.

شاھرۇخ «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرى-مانلاردىن بىرى بولغان ھۆرلىقانىڭ دادىسى. شۇ داستاندىكى مۇھىم پېرسوناژلاردىن بىرى.

شاھى خۇرشىد «سەنەۋبەر» داستانىدىكى مۇھىم پېرسوناژ-لاردىن بىرى. شۇ داستاننىڭ باش قەھرىمانى بولغان سەنەۋبەرنىڭ ئاتىسى.

中央民族大学图书馆

شاھى مۇرغان قۇشلار شاھى، قۇشلارنىڭ ئۇلۇغى.

شەمسى جانان «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. قەمەر شاھنىڭ مەشۇ-قى، كۇھى قافنىڭ شاھى بەرقۇتنىڭ قىزى؛ گۈزەل پەرى.

شەھزادە فەررۇخ «شاھزادە فەررۇخ-مەلىكە گۇلرۇخ» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. قەندىھار شەھرىنىڭ شا-ھى لەندىھۇرنىڭ ئوغلى. گۇلرۇخنىڭ ئاشىقى.

شىرىن «فەرھاد-شىرىن» داستانىدىكى ئاساسىي پېرسو-ناژ؛ باش قەھرىمان فەرھادنىڭ مەشۇقى؛ ئەرمىنىيە شاھى مېھىنبانۇنىڭ ئارزۇلۇق سىڭلىسى.

غ

غەرايىبۇس-سىغەر «بالىلىق ئاجايىباتلىرى» ياكى «بالى-لىق لىرىكىلىرى». ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئە-سىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى بىرىنچى دىۋانىنىڭ نامى.

غەرىب «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ سە-نەمنىڭ ئاشىقى؛ ھەسەن ۋەزىرنىڭ ئوغلى.

غىلمان 1) غۇلام، خىزمەتكار؛ 2) رىۋايەتلەردە ئېيتىلى-شىچە، جەننەتنىڭ خىزمەتكارى. [بۇ سۆز گەرچە كۆپلۈك شەكلىدە بولسىمۇ لېكىن بىرلىك مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ. بىرلىكى: غۇلام].

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

ف

فەرھاد نەۋائى «خەمسە» سى ئىچىدىكى ئەڭ يىرىك ئە-
سەر «فەرھاد-شىرىن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛
شىرىنىنىڭ ئاشىقى.

فەرىدۇن تۇران شاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

فەۋائىدۇل-كىبەر «قىرىلىق پايدىلىقلىرى» ياكى «قىرى-
لىق لىرىكىلىرى». بۇ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر
ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى تۆتىنچى
داستانىنىڭ نامى.

ق

قەمەرشاھ «قەمەرشاھ ۋە شەمسى جانان» داستانىنىڭ باش
قەھرىمانى. شەمسى جانانىنىڭ ئاشىقى.

قوڭرات قەدىمكى تۈركىي قەۋملەردىن بىرىنىڭ نامى.

قىسەئى ئابىھەيات رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، خىزىر پەيغەمبەر
ۋە ھەزرىتى ئىسكەندەر ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى)
نى ئىزدەپ زۇلمەت ئىچىگە كىرگەن ۋە كۆپ جاپا-مۇ-
شەققەتلەرنى تارتقان، نەتىجىدە بۇ سۇ خىزىر پەيغەم-
بەرگە مۇيەسسەر بولغان. بۇ ۋەقەلەر بەدىئىي ئەدەبى-
ياتتا «قىسەئى ئابىھەيات» (ئابىھايات قىسسىسى) دەپ
ئاتالغان.

قىيات قەدىمكى تۈرك قەۋملىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

中央民族大学图书馆

ك

كوھى قاف قاپ تېغى. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاغ پۈتۈن يەر يۈزىنى ئوراپ تۇرغان بولۇپ، ئەنقا قۇشمۇ، ئابىھايات (تىرىكلىك سۈيى) مۇ مۇشۇ تاغدا ئىمىش.

گ

گۈلەمخان شۇ ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى.
گۈلجامال «غەرىب-سەنەم» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى غېرىبنىڭ سىڭلىسى.
گۈلجەملە «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى ھەمراجاننىڭ سىڭلىسى.
گۈلشاھ «گۈلشاھ-ۋەرەقە» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، ۋەرەقەنىڭ مەشۇقى، ھىمامنىڭ قىزى.
گىتىنەما جاھاننى كۆرسەتكۈچى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىن ئىختىرا قىلدۇرغان، دۇنيادىكى مەۋجۇت نەرسىلەرنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۇرەلەيدىغان) جام.

ل

لەۋھى قەلەم دىنىي ئەقىدىلەرگە قارىغاندا ھەربىر شەيئىنىڭ ئاۋۋىلى ۋە ئاخىرىنىڭ ئەزەل كۈنى ئىلمىي ئىلاھىدا يېزىلىشى ۋە ئۇنىڭ بىر ئاتىلىشى.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

لەئلى بەدەخشان بەدەخشاندىن چىقىدىغان ئەڭ ساپ، ئەڭ تازا لەئل، ياقۇت، بەدىئىي ئەدەبىياتتا بۇ بەدەخشان ياقۇتى يارنىڭ لېۋىگە ئوخشىتىلىدۇ.

لەيلى 1) تۇم قاراڭغۇ كېچە؛ 2) ئەرەبىي ئايالارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى كېچىسى؛ 3) «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ ئايال قەھرىمانى؛ مەجنۇننىڭ مەشۇقى.

لولى 1) دولان قىزى، دولانلىق؛ 2) كۆچمە م: شوخ، گۈزەل، سۆيۈملۈك، يار.

م

مەجنۇن 1) نەۋائى «خەمسە» سى تەركىبىدىكى «لەيلى-مەجنۇن» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى؛ لەيلىنىڭ ئا-شىقى؛ 2) ساراڭ، ئەقلىدىن ئازغان، مەجنۇن.

مەشرەب 1) «ئون ئىككى مۇقام» ئىچىدىكى ئۈچىنچى چوڭ مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرى XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياشىغان شائىر بابا رەھىمنىڭ تەخەللۇسى؛ 3) بەزمە، ئولتۇرۇشنىڭ نا-مى. 4) تەبىئەت، خاراكتېر، ئادەت، خۇلق، رە-ۋىش.

مەقام 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ ئومۇملاشتۇرۇلغان نامى؛ 2) جاي، تۇرار جاي، ئورۇن؛ 3) دەرىجە، باسقۇچ.

مەلەك 1) پەرىشتە؛ 2) كۆچمە م: ناھايىتى گۈزەل؛ مەلەكىۋەش — پەرىشتەدەك، پەرىشتەگە ئوخشاش.

中央民族大学图书馆

مەنسۇرھەللاجى ئەسلى ئىسمى ھۇسەيىن. تەسەۋۋۇپ مەس-
لىكىدە مەشھۇر، مەنىۋي ئىستىغراق (ئۆزىنى بىلمى-
گەن ھالدا ھەيرەتكە چۆمۈش) ھالىتىدە ھېسسىياتلى-
رىنى، چۈشەنچىلىرىنى زاھىرەن شەرىئەتكە زىت ھال-
دا سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن ھىجرىيىنىڭ 306-يىلى قەتى-
لى قىلىنغان.
مۇز داۋان قەدىمكى دەۋرلەردە ئالتە شەھەر خەلقىنىڭ جە-
نۇبتىن تەڭرى تېغىنى كېسىپ، شىمالغا ئۆتىدىغان
كارۋان يولىدىكى قىش-ياز مۇز ئېرىمەيدىغان خەتەر-
لىك، تار بىر داۋان. ئۇ «مۇز ئارت داۋىنى» دەپمۇ
ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ بىر يېنى تىك تاغ بولۇپ، يەنە بىر
يېنى ئاستى كۆرۈنمەيدىغان قاپتال، بۇ داۋان ھازىرقى
ئاقسۇ بىلەن مۇڭغۇلكۆرە ناھىيىسىنىڭ شوتا يېزىسى
ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ.
مۇسا پەيغەمبەر «قۇرئانى كەرىم» دە نامى ئاتالغان پەيغەم-
بەرلەردىن بىرى. دىنىي رىۋايەتلەرگە كۆرە، تۇر تې-
غىدا تەڭرى بىلەن سۆزلەشكەن دېيىلىدۇ.
مۇستەفا 1) «تاللانغان، تاللاۋېلىنغان» دېگەن مەنىلەردە؛
2) مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ سۈپەتلىرىدىن بىرى.
مۇستەھزاد 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىس-
مىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) ئارتىتۇ-
رۇلغان، ئارتتۇرما؛ 3) مىسرالار ئاخىرىغا ئەرۇز
قائىدىسى ئاساسىدا يېرىم مىسرا ئارتتۇرۇلىدىغان بىر-
خىل شېئىرىي شەكىل.
مۇشاۋەرەك «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون بى-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

رىنچى مۇقامنىڭ نامى. بەزى مەنبەلەردە «نىشئاۋە-
رەك» دەپ كۆرسىتىلگەن. بۇ «يۇرەككە تىغدەك تە-
سىر قىلغۇچى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

مۇشكى خوتەن خوتەن ئىپارى، ئەڭ ساپ، ئەڭ ئېسىل، بەكمۇ خۇش پۇراق ئىپار. بۇ ئىپار خوتەن كېيىكىنىڭ كىندىكىدىن چىققانلىقى ئۈچۈن كلاسسىك ئەدەبىياتتا «مۇشكى خوتەن» دەپ ئاتايدۇ ۋە ھىدىنى يارنىڭ چېچىنىڭ ھىدىغا، رەڭگىنى قارىلىقىغا ھەم كۆز گۆھىرىنىڭ قارىچۇقىغا ئوخشىتىدۇ.

مۇقەددىمە 1) «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى دەسلەپكى مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى، بۇ بۆلەك «مۇقام» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ 2) ئالدىدا ماڭغۇچى (ئەسكەر)؛ 3) ئالدى بىلەن ئېيتىلىدىغان سۆز، نۇتۇق؛ ئەسەرنىڭ باشلىنىش قىسمى، كىرىش سۆز.

مىئراج كېچىسى «لەيلەئى مىئراج» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ھىجرىيە كالىندارى بويىچە رەجەب ئېيىنىڭ يىگىرمە يەتتىنچى كېچىسى. مۇشۇ كېچىدە مۇھەممەد پەيغەمبەر مىئراجغا چىققان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ن

نەغمە 1) «ئون ئىككى مۇقام» دىكى كۈي ئىسمىلىرىدىن بىرى، مەسىلەن: «چوڭ نەغمە» دېگەنگە ئوخشاش؛ 2) كۈي، ئاھاڭ، مۇقام؛ 3) سايراش.

نەقشىبەندىي خوجا باھاۋىددىن نەقشىبەند تەرىپىدىن يولغا

中央民族大学图书馆

قويۇلغان سوپىيلىق تارمىقىغا تەۋە كىشى.

نەۋا 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئونىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاۋاز، سادا، ئۈن؛ 3) كۈي، مۇزىكا ئاھاڭى، مۇڭلۇق ئۈن؛ 4) بايلىق؛ 5) نەسىۋە، بەھرە.

نەۋادىرۇش-شەباب «ياشلىق نادىرلىقلىرى» ياكى «ياشلىق لىرىكىلىرى»، ئەلىشىر نەۋائىينىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەزايىنۇل-مەئانى» تەركىبىدىكى ئىككىنچى دىۋاننىڭ نامى.

نۇسخە 1) «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ چوڭ نەغمە قىسمىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) يېزىق، بىرەر يېزىقنىڭ ئەينەن كۆچۈرمىسى؛ 3) كىتاب، رىسالە.

ھ

ھاتەمى تەي تولۇق ئىسمى ئەبۇ ئادى بىننى ئەبدۇللاھ بىننى سەئىد. بۇ زات ئەرەب قەبىلە باشلىقلىرىنىڭ چوڭلىرىدىن ۋە شائىرلىرىدىن بولۇپ، سېخىيلىقى بىلەن شۆھرەت تاپقان. بەزى شېئىرلىرى توپلىنىپ بىر دىۋان ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن ۋە لوندرادا نەشىر قىلىنغان. مۇھەممەد پەيغەمبەر زامانىغىچە ياشىغان بولسىمۇ لېكىن دىدارلىشىشتىن بورۇن ۋاپات بولغان.

ھەمراجان «ھۆرلىقا-ھەمراجان» داستانىدىكى باش قەھرىمان. ھۆرلىقانىڭ ئاشىقى.

ھۆرى ئەين جەننەتتىكى كېيىك كۆزلۈك، ناھايىتى گۈزەل

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىزلار، كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقى بەكمۇ قارا، ئېقى بەكمۇ ئاق بولغان جەننەت قىزلىرى.

هۇسەينىي قەدىمكى مۇقاملارنىڭ بىرىنىڭ نامى. كلاسسىك-لارنىڭ غەزەللىرىدە بۇ نام تىلغا ئېلىنىدۇ:

«مەقاملارنىڭ ئاتاسىنى هۇسەينىيۇ ئەجەم دەرلەر،
بۇلاردىن يۇقارىكىم پەردەئى باياتىنى چالسام».

— مەشرەب.

هىجاز 1) قەدىمكى مۇقاملاردىن بىرىنىڭ نامى؛ 2) ئاهاڭ، كۈي؛ 3) ئەرەبىستاننىڭ غەربىي شىمال قىسمى، مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرى جايلاشقان تېررىتورىيە.

هىندۇ 1) هىندى، هىندىستانلىق؛ 2) كۆچمە م: قارا رەڭلىك.

خالى هىندۇ — قارا مەڭ.

ئۇ

ئۇششاق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى سەككىزىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئاشىقلار، سۆيگۈچىلەر.

ئۆ

ئۆزهال 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئالتىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئۆزىنىڭ هالى-زارى، هال-زار ئېيتماق، ئۆز ئەهۋالىدىن قايغۇرماق، نالە-زار

中央民族大学图书馆

قىلماق.

ۋ

ۋامىق نورۇزاخۇن كاتىپ زىيائى يازغان «ۋامىق-ئۇزرا» ناملىق داستاننىڭ باش قەھرىمانى، ئۇزرانىڭ ئاشىقى.

ۋەرەقە «گۈلشاھ-ۋەرەقە» داستانىنىڭ باش قەھرىمانلىرىدىن بىرى. گۈلشاھنىڭ ئاشىقى، ھىلالنىڭ ئوغلى.

ۋەيسى قىرەن (ئۇۋەيسەل-قەرانى) ياكى ۋەيس دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كىشى خەلىفە ئەبۇ بەكرى ۋە خەلىفە ئۆمەر دەۋرلىرىدە مەدىنىدە كۆپ ھۆرمەت قازانغان، ئۆز قەبىلىسىنىڭ ئۇلۇغلىرىدىن بولۇپ، ھەدىستە مەدھىيىلەنگەن ۋەلى دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئى

ئىبنى يەمىنجان رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدىكى مەشھۇر «يۇسۇف ۋە زىلەيخا» قىسسىسىنىڭ باش قەھرىمانى يۇسۇپنىڭ بىر ئانىدىن بولغان قېرىندىشى، ئۇكىسى.

ئىراق 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى ئون ئىككىنچى مۇقامنىڭ نامى؛ 2) ئىراق دۆلىتى.

ئىسفىھانچە قىلىچ ئىسفىھاندا ياسالغان قىلىچ، ئىسفىھان قىلىچى، ئېسىل ۋە ئۆتكۈر قىلىچ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

ئىسكەندەر ئىسكەندەر زۇلقەرنەين؛ ئەلىشىر نەۋائىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «خەمسە» تەركىبىدىكى «سەددىي ئىسكەندەرى» ناملىق داستانىنىڭ باش قەھرىمانى. «ئابىھايات» نى ئىزدەپ خىزىر پەيغەمبەر بىلەن زۇلمەتكە كىرگەن بولسىمۇ لېكىن بۇ سۇنى ئىچىشكە مۇۋەپپەق بولالمىغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىسمائىل لەقىمى «زەبىھۇللاھ»، رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرىدە ئالاھىدە تەسۋىرلەنگەن پەيغەمبەرلەردىن بىرى. ئۇ ئىبراھىم پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى، ئاتىسى ئوغلى ئىسمائىلنى تەڭرى يولىدا قۇربانلىق قىلماقچى بولىدۇ، سەبى ئىسمائىلمۇ چىن دىلىدىن رازى بولىدۇ. قۇربانلىق قىلىش ئالدىدا تەڭرى ئىسمائىلنىڭ ئورنىغا جەننەتتىن بىر كۆك قوچقارنى ئەۋەتىدۇ. قوينى قۇربانلىق قىلىش شۇنىڭدىن قالغان دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

ئىشرەبۇ يائەيـيۇھەل-ئەتشان «ئەي تەشنالار، ئىچىڭلار!» دېگەن مەنىدە:

تەشنەلەب ئۆلمە، نەۋائى، چۈن ئەزەل ساقىسىدىن
«ئىشرەبۇ يائەيـيۇھەل-ئەتشان» كېلۇر ھەردەم نىدا.
—— نەۋائى.

ئىشرەت ئەڭگىز 1) سۇلتان ئەبدۇررەشىدخاننىڭ خانىشى، مۇقامشۇناس مەلىكە ئامانىساخان ئىجاد قىلغان مۇقامنىڭ نامى؛ 2) «شادلىق قوزغىغۇچى» مەنىسىدە.

ئىيسا «قۇرئانى كەرىم» دە نامى كۆرسىتىلگەن پەيغەمبەرلەردىن بىرى. رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» نام-

中央民族大学图书馆

ـلىق ئەسىرىدە رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئىيسا پەيغەمبەر بى بى مەريەم ئانىنىڭ ئوغلى بولۇپ، بىر نەپەس بىلەن ئۆلۈكنى تىرىلدۈرەلەيدىغان خاسىيەتكە ئىگە بولغانلىـقىدىن «رۇھۇللاھ» دەپ ئاتالغان.

ي

يادا تاش 1) رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، بۇ تاشقا قان چاچرىسا يامغۇر ياغىدىكەن، قەدىمكى زاماندا قۇرغاقچىلىق بولۇپ قالغىدەك بولسا، كىشىلەر قوي-كالىلىرىنى ئۆلتۈرۈپ، قېنىنى يادا تاش ئۈستىگە تامغۇزىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن يامغۇر تىلەيدىكەن؛ 2) قەدىمكى زامان كىشىلىرى ئالتۇننىڭ راست-يالغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن ئۇنى يادا تاشقا سۈركەيدىكەن، شۇنىڭدا ئالتۇننىڭ راست-يالغانلىقى مەلۇم بولىدىكەن.

يارىم ساقى 1) «ئون ئىككى مۇقام» تەركىبىدىكى بىر مۇزىكا بۆلىكىنىڭ نامى؛ 2) مەي تۇتقۇچى، شاراب سۇنغۇچى (مۇھەببەت شارابى بىلەن مەست قىلغۇچى) يار.

يەمەن 1) ئەرەب دىيارىدىكى بىر ۋىلايەتنىڭ نامى؛ 2) بۇ يەردە «يەمەن دېڭىزى» مەنىسىدە كەلگەن بولۇپ، ئېيتىلىشلارغا قارىغاندا، بۇ دېڭىزدىن ناھايىتى ئېسىل ئۈنچە-مەرۋايىت، ياقۇت چىققىدەكمىش:

«كۆرۈپ گۈلتەك يۈزۈڭ رەڭگىنى كۆزدىن يۈز چەمەن بولدى،

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئەقىق ئەرنىگنى كۆرگەلى كۆزۈم ھالى يەمەن بولدى».

— سەككاكى.

يەئقۇب «قۇرئانى كەرىم» دە ئىسمى ئاتالغان پەيغەمبەرلەردىن بىرى. ئىسھاق پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. «يۈسۈف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى يۈسۈپنىڭ ئاتىسى. ئوغلى يۈسۈپتىن ئايرىلىپ، ئۇنىڭ پىراقىدا 40 يىل ياش تۆككەن دەپ رىۋايەت قىلىنىدۇ.

يۈسۈف يەئقۇب پەيغەمبەرنىڭ ئوغلى. رەبغۇزىنىڭ «قىسەسۇل-ئەنبىيا» ناملىق ئەسىرى تەركىبىدىكى «يۈسۈف-زىلەيخا» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، زىلەيخانىڭ ئاشىقى.

يۈسۈفبەگ «يۈسۈف-ئەھمەد» داستانىنىڭ باش قەھرىمانى، ئەھمەد بەگنىڭ ئاكىسى.

中央民族大学图书馆

كلاسسىك شائىرلارنىڭ
قىسقىچە تەرجىمھالى

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

مۇندەرىجە

هافىز شىرازى .... (105)
ئاتايى .... (106)
سەككاكى .... (107)
نەۋائى .... (108)
سەئىدى .... (110)
گۇمنام .... (110)
ئابىدى .... (111)
نەۋبەتى .... (112)

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

هافىز شىرازى — هايات كۈيچىسى، بۈيۈك شائىرشەم-
سىددىن مۇھەممەد خاجە هافىز شىرازى (1300—
1389) ۋە ئۇنىڭ لىرىكىلىرى جاھان ئەدەبىياتىدا يۈك-
سەك شان-شۆھرەتكە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە. ئۇيغۇر
خەلقىنىڭ هافىز شىرازى ۋە ئۇنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن
تونۇشۇش تارىخى ناھايىتى ئۇزۇن، هافىز لىرىكىلى-
رىنىڭ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى تەسىرى تېخىمۇ كەڭ
ۋە چوڭقۇر. نۇرغۇن كلاسسىك ئەدىبلىرىمىز هافىزنى
ئۇستاز تۇتۇپ كەلگەن، بەزىلىرى خېلى بۇرۇنلا هافىز
شېئىرلىرىنى چاغاتاي تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ئەپ-
سۇسكى بۇ خىل تەرجىمىلەر تارىخنىڭ بوران-چاپقۇن-
لىرىدا يوقالغان. 1993-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مۇ-
زېيىنىڭ قول يازمىلار بۆلۈمىدىن بايقالغان «باياز»
ناملىق قول يازمىغا هافىز شىرازى غەزەللىرىدىن ئون
پارچىسىنىڭ تەرجىمىسى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. بۇ
شېئىرلارنىڭ تەرجىمانى ئافاق خوجىنىڭ ئانىسى زى-
لەيخا بېگىم بولۇپ، ئۇ هافىز شىرازى شېئىرلىرىنى
ناھايىتى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ مۇتالىئە قىلغان
ۋە تۈركىي تىلغا تەرجىمە قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان.
«سىلسىلەتۇز-زەھەب» ناملىق تەزكىرىدە: «زى-
لەيخا بېگىم تەڭداشسىز ئىستېداد ئىگىسى ئىدى.
ئەرەبچە ۋە پارسچىدا ھېچكىم ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى.
شېئىر ۋە قەسىدە ئىجادىيىتىدە نۇقسانسىز ئىدى» دې-
يىلگەن. دېمەك هافىز شېئىرلىرىنىڭ تەرجىمىسى-
دىن دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بۇ ئون غەزەل XVII
ئەسىرنىڭ باشلىرىدا زىلەيخا بېگىم تەرىپىدىن قۇمۇلدا

中央民族大学图书馆

تەرجىمە قىلىنغان. ھافىز شىرازى غەزەللىرىنىڭ ئۇيغۇر شائىرەسى تەرىپىدىن بۇندىن ئۈچ ئەسىر بۇرۇن ئىشلەنگەن بۇ تەرجىمىسى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى زور ۋەقەدۇر.

ئاتايى — ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ XV ئەسىردىكى مەشھۇر نامايەندىلىرىدىن بىرىدۇر. ھىرات، بەلخ شەھەرلىرىدە ياشاپ، ئىجادىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئاتايىنىڭ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن بەدىئى مىراسى «دىۋانى ئاتايى» بولۇپ، ئۇنىڭ قول يازما نۇسخىلىرىدىن بىرى سانپېتېربورگ مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتىدۇ.

ئەلىشىر نەۋائى ئۆزىنىڭ «مەجالىسۇن-نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە ئاتايىنى لۇتفى، سەككاكى قاتارلىق زامانداش تۈركىيگوي شائىرلار قاتارىدا تىلغا ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا يۇقىرى باھا بېرىدۇ. ئاتايى ئۆز ئەسەرلىرىدە سۆيگۈ-مۇھەببەتنى ئاساسىي تېما قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە رىياكارلىق، ساختىلىق، ۋاپاسىزلىق، زالىملىق، ئاچكۆزلۈككە ئوخشاش ئىللەتلەرنى ھەجۋى قامچىسى بىلەن قامچىلىغان. ۋاپادارلىق، ساداقەت، سەمىمىيلىك، ئادىللىق قاتارلىق ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى زوق-شوق بىلەن كۈيلىگەن. رېئال ھايات گۈزەللىكلىرىگە قىزغىن مەدھىيە ئوقۇغان.

ئاتايى شېئىرلىرىغا كۆز يۈگۈرتكىنىمىزدە ئۇنىڭ خەلق ماقال-تەمسىللىرى ۋە ئەپسانىلىرىدىن ھەم ئوخشىتىش، جانلاندۇرۇش، مۇبالىغە قاتارلىق بەدى-

中央民族大学图书馆

ئىي ۋاستىلەردىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغانلىقىنى روشەن
كۆرۈۋالالايمىز. ئاتايى شېئىرلىرى بەدىئىي سەنئەت
جەھەتتە كامالەتكە يەتكەن لىرىك شېئىرىيەتنىڭ نەمۇ-
نىلىرىدىن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سەككاكى — ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ XV ئەسىردىكى مەش-
ھۇر نامايەندىلىرىدىن بىرىدۇر. سەمەرقەندتە تۇغۇلغان
ۋە مىرزا ئۇلۇغبېك ھۇزۇرىدا ئىشلىگەن. «دىۋانى
سەككاكى» ئۇنىڭ دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن بەدى-
ئىي مىراسى بولۇپ، بۇ دىۋاننىڭ قول يازما نۇسخى-
لىرىدىن بىرى سانپېتىر بورگ مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتى-
دۇ.

سەككاكى لۇتفى، ئاتايى، گەدائى قاتارلىق شا-
ئىرلار بىلەن بىر زاماندا ياشاپ، ئىجادىي پائالىيەت
بىلەن شۇغۇللانغان. ئەلىشىر نەۋائى ئۆزىنىڭ «مەجا-
لىسۇن-نەفائىس» ناملىق ئەسىرىدە ۋە «چەھار دىۋان»
نىڭ مۇقەددىمىسىدە سەككاكىنى لۇتفى بىلەن بىللە
تىلغا ئېلىپ: «تۈرك ئەلفازىنىڭ فۇسەھاسى، ئۇيغۇر
ئىباراتىنىڭ بۇلەغاسى» دەپ يۇقىرى باھا بەرگەن.

سەككاكى شېئىرلىرى مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇ-
قى، شەكلىنىڭ خىلمۇ خىللىقى، تەپەككۇرىنىڭ ئوب-
رازلىقلىقى، تىلىنىڭ پاساھەتلىكلىكى بىلەن كلاس-
سىك شېئىرىيىتىمىزنىڭ ئەڭ گۈزەل نەمۇنىلىرىدىن
بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

نەۋائى — ئۇيغۇر كلاسسك ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن بۈيۈك مۇتەپەككۇر شائىردۇر. غىياسىددىن كىچىك ئوغلى ئەلىشىر نەۋائى 1441-يىلى ھىراتتا تۇغۇلۇپ، 1501-يىلى ۋاپات بولغان. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا ئىلىم-مەرىپەتكە، ئەدەبىياتقا قىزغىن بېرىلگەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئۆتمەي ئۆز دەۋرىنىڭ ئەڭ بىلىملىك كىشىسىگە ئايلانغان، ئاساسىي ئۆمرىنى ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزۈپ، شېئىرىيەتتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۆز ئىجادىيىتىدە شېئىرىيەتنىڭ خىلمۇ خىل ژانىر ۋە شەكىللىرىنى قوللىنىپ ۋە ئىجادىي تەرەققى قىلدۇرۇپ، ئاجايىپ پارلاق ئۆلگىلەرنى ياراتقان.

نەۋائىنىڭ «خەزايىنۇل-مەئانى» (مەنىلەر خەزىنىسى) ۋە «خەمسە» سىدىن باشقا تەزكىرىلىرى، ئىلمىي نەزەرىيىۋى ئەسەرلىرى، ئەخلاقىي ئەسەرلىرى، تارىخىي ئەسەرلىرى، بىئوگرافىك ئەسەرلىرى ۋە ۋەسىقىلىرى بولۇپ جەمئىي 29 پارچە ئەسەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كۈللىياتى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ دىۋانلىرى، خەمسىلىرى ۋە يەككەئەسەرلىرىنىڭ قول يازمىلىرى خەلقىمىز ئارىسىدا ئىنتايىن كۆپ تارقالغان.

«خەزايىنۇل-مەئانى» نەۋائى ئەسەرلىرى ئىچىدە ئاساسەن غەزەللەردىن ئىبارەت 16 خىل لىرىك ژانىردىن تەركىپ تاپقان، جەمئىي 44 مىڭ 803 مىسرالىق 3130 شېئىرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «چەھار دىۋان»

中央民族大学图书馆

بولۇپ، بۇنىڭ كۆپى سەممىيەتكە، گۈزەللىككە، ۋا-
پادارلىققا مەپتۇنلۇق؛ ئالدا مچىلىققا، ساختىپەزلىك-
كە، ۋاپاسىزلىققا نەپرەت بىلەن تولغان لىرىكىلار-
دۇر.

نەۋائى ئەسەرلىرى تېماتىك مەزمۇن، بەدىئىي
شەكىل جەھەتتىن خىلمۇخىل بولۇشى بىلەنمۇ ھەجمى
جەھەتتىكى كۆپلۈكى بىلەنمۇ ئادەمنى ھەيران قالدۇ-
رۇدۇ. ئۇنىڭ تىل-ئەدەبىيات تەتقىقاتىغا ۋە باشقا
تېمىلارغا دائىر ئەسەرلىرىمۇ ناھايىتى زور ئىلمىي
قىممەتكە ۋە تارىخىي ئەھمىيەتكە ئىگە. نەۋائى ئەسەر-
لىرىدە ئۆز دەۋرى ئۈچۈن ئىلغار بولغان زور ئەھمە-
يەتلىك پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقى ۋە بەدىئىي
ماھارىتىنىڭ يۈكسەكلىكى بىلەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر
سەنئەتكاردۇر. نەۋائىدىن كېيىن ئۆتكەن شائىرلارنىڭ
ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ پىر-ئۇستازى
ساناپ، ئۇنىڭدىن ئۈلگە ئالغان. نەۋائى ئەسەرلىرى
تۆت ئەسىردىن بېرى ئۇيغۇر مەدرىسلىرىنىڭ مۇھىم
ئەدەبىيات دەرسلىكى بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر خەلقى-
نىڭ مەشھۇر «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ نۇرغۇن نەغ-
مىلىرى نەۋائى غەزەللىرى بىلەن جاراڭلايدۇ.

خوتەنلىك موللا ئىسمەتۇللاھ ئىبنى نىئمەتۇللاھ
مۇئجىزنىڭ «تارىخى مۇسىقىيۇن» ناملىق ئەسىرىدە
كۆرسىتىلىشچە: نەۋائى شېئىرىيەت دۇنياسىدىكى
بىر بۈيۈك سىما بولۇشتىن تاشقىرى، ئۆز نۆۋىتىدە
ئىستېداتلىق مۇغەننى ۋە مۇقامشۇناس بولغان، «نەۋا»
مۇقامىنى ئىختىرا قىلغان.

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى www.uyghurkitap.com

سەئىدى — سۇلتان سەئىد خان (1495—1535) پەقەت دەۋلەت ئەربابىلا ئەمەس، بەلكى ئۆز نۆۋىتىدە زامانى- سىنىڭ كامالەتكە يەتكەن شائىرى بولۇش سۈپىتى بى- لەنمۇ مەشھۇر. ئۇ «سەئىدى» تەخەللۇسى بىلەن تۈر- كىي ۋە پارسىي تىلدا شېئىرلار يازغان.

سەئىدى شېئىرلىرىدا ئىلىم-مەرىپەتكە، ساپ سۆيگۈ مۇھەببەتكە، ئىنسانىي پەزىلەتكە، ئەدلى-ئادا- لەتكە چوڭقۇر مەدھىيە ئوقۇلغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ھېسسىياتقا تولغان، مەزمۇنى چوڭقۇر، ئىستىلىستىك ۋاستىلەرگە باي.

سۇلتان سەئىدخان ئۆز شېئىرلىرىدىن دىۋان تۈزگەنلىكىمۇ مەلۇم. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدىن دەۋرى- مىزگىچە يېتىپ كەلگەنلىرى ناھايىتى ئاز.

گۇمنام — تولۇق ئىسمى مۇھەممەتئىمىن ئىبنى خاجەمقۇ- لى، «گۇمنام» ئۇنىڭ لىرىك شېئىرىيەتتە قوللانغان تەخەللۇسىدۇر. ئۇ ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا مۇ- ھىم ئورۇن تۇتقان ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە مەش- ھۇر شائىرلاردىن بىرى. ئۇنىڭ «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكام» ناملىق ئېپىك داستانى ۋە «دىۋانى گۇم- نام» قاتارلىق ئەسەرلىرى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەل- گەن. ئۇ ئېپىك شېئىرىيەتتە «ھىرقەتى» تەخەللۇسى- نى قوللانغان. «مۇھەببەتنامە ۋە مېھنەتكام» ناملىق داستاندا كۆرسىتىلىشىچە شائىر قەشقەرنىڭ تازغۇن يېزىسىدىكى باغچى كەنتىدە تۇغۇلغان. ئافاق خوجا

中央民族大学图书馆

دەۋرىدە ياشاپ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا باغۋەن، چىراغچى، كاۋاپچى مەنسەپلىرىدە بولغان. شائىرنى مىلادى 1634 -يىلى تۇغۇلۇپ، 1724-يىلى ۋاپات بولغان دې-گەن قاراشلار بار.

داستاندا شائىر «مۇھەببەت — جاپا-مۇشەققەت دېمەكتۇر. مېھنەت قىلماي، رىيازەت چەكمەي تۇ-رۇپ، ۋىسالغا يەتكىلى بولمايدۇ» دېگەن مەزمۇننى ئىلگىرى سۈرىدۇ. گۇمنام مەيلى داستانىدا، مەيلى دىۋانىدا بولسۇن «سابا»، «گۇل» «بۇلبۇل»، «مە-شۇق»، «ساقى»، «مەي» قاتارلىق سىمۋولىستىك ئوبرازلار ۋاستىسى ئارقىلىق، ھايات ۋە تۇرمۇشقا، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرگە بولغان كۆزقاراشلىرىنى، ۋەتەنگە بولغان مۇھەببىتىنى ئۆزىنىڭ ئاجايىب پاسا-ھەتلىك تىلى بىلەن روشەن ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئابدى — گۈزەل لىرىكىلىرى بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا بەلگىلىك تۆھپە قوشقان شائىر ئابدى XVII ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قومۇلدا ياشاپ، ئىجا-دىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دەۋرد-مىزگىچە تولۇق يېتىپ كېلەلمىگەن. پەقەت 34 غەزەل، 69 رۇبائىيسى ئەينى دەۋردە تۈزۈلگەن ۋە بەشىر ۋاڭ كىتابخانىسىدا ساقلانغان بىر «باياز»غا كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ «باياز» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزېينىڭ قول يازمىلار بۆلۈمىدىن بايقالدى.

تېپىلغان غەزەللەر دىۋان تەرتىپى بويىچە تۈزۈل-

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

گەن. شېئىرلارنىڭ سەنئىتى خېلىلا يۇقىرى. مەز-
مۇن جەھەتتىن ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلغار ئىدىيىسىگە ۋە-
كىللىك قىلالايدۇ.

نەۋبەتى — ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىكى مەش-
ھۇر نامايەندىلەردىن بىرى. تارىخىي مەنبەلەردە نەۋبە-
تى XVIII ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا خوتەن(ئىلچى) دە
تۇغۇلغان ۋە شۇ يەردە ياشاپ، ئىجادىي پائالىيەت بىلەن
شۇغۇللانغان بۈيۈك مۇتەسەۋۋۇپ شائىر دەپ كۆرسىت-
تىلىدۇ. «دىۋانى نەۋبەتى» شائىرنىڭ دەۋرىمىزگىچە
يېتىپ كەلگەن بىردىنبىر بەدىئىي مىراسىدۇر. بۇ
دىۋان ھىجرىيە 1160-(مىلادى1747-) يىلى يېزى-
لىپ تاماملانغان. نەۋبەتى دىۋاندىكى ئەسەرلىرىنى ئۇي-
غۇر شېئىرىيىتىنىڭ تارىخىي ئەنئەنىسى بويىچە ئەرۇز
ۋەزنىنىڭ خىلمۇ خىل بەھرلىرىدە يازغان. بۇ شې-
ئىرلار ئاساسەن ئىشق-مۇھەببەت تېمىسىدا يېزىل-
غان.

نەۋبەتى غەزەللىرىدە «مەشۇق» نىڭ گۈزەل سىما-
سى، ئاشىقنىڭ ۋىسال ئارزۇسى، ھىجران ئازابى،
رەشك ئوتى، مۇغەننىنىڭ نەغمە ساداسى، بۇلبۇلنىڭ
مۇڭلۇق ناۋاسى قاتارلىق مەزمۇنلار بىلەن تەڭرىنىڭ
ئىشتىياقى، ھەمدۇسانا، تەۋبە-ئىستىغپارغا ئوخشاش
تۇيغۇ، ئوي-پىكىرلەر ئۆز-ئارا گىرەلىشىپ كەتكەن.
يەنە ئىلمنى ئۇلۇغلاش، ۋەتەنپەرۋەرلىك، ئىنسانىي
مۇھەببەت، دوستانە ياردەم قاتارلىقلارمۇ نەۋبەتى ئە-
سەرلىرىنىڭ مۇھىم تېماتىك مەزمۇنلىرىدۇر.

中央民族大学图书馆

نەۋبەتى ئۆزى يارانقان «يار» ، «ساقى» غا ئوخشاش سىمۋوللاشتۇرۇلغان غايىۋى ئوبرازلار ۋاستىسى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ رىئال هايات ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا، كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرگە بولغان كۆز قاراشلىرىنى ۋە بۇھەقتىكى نازۇك هېسسىياتلىرىنى راۋان، ئوبرازلىق، رەڭدار، شېئىرىي تىل بىلەن ئىنتايىن ماھىرانە ئەكس ئەتتۈرۇدۇ.

中央民族大学图书馆

www.uyghurkitap.com

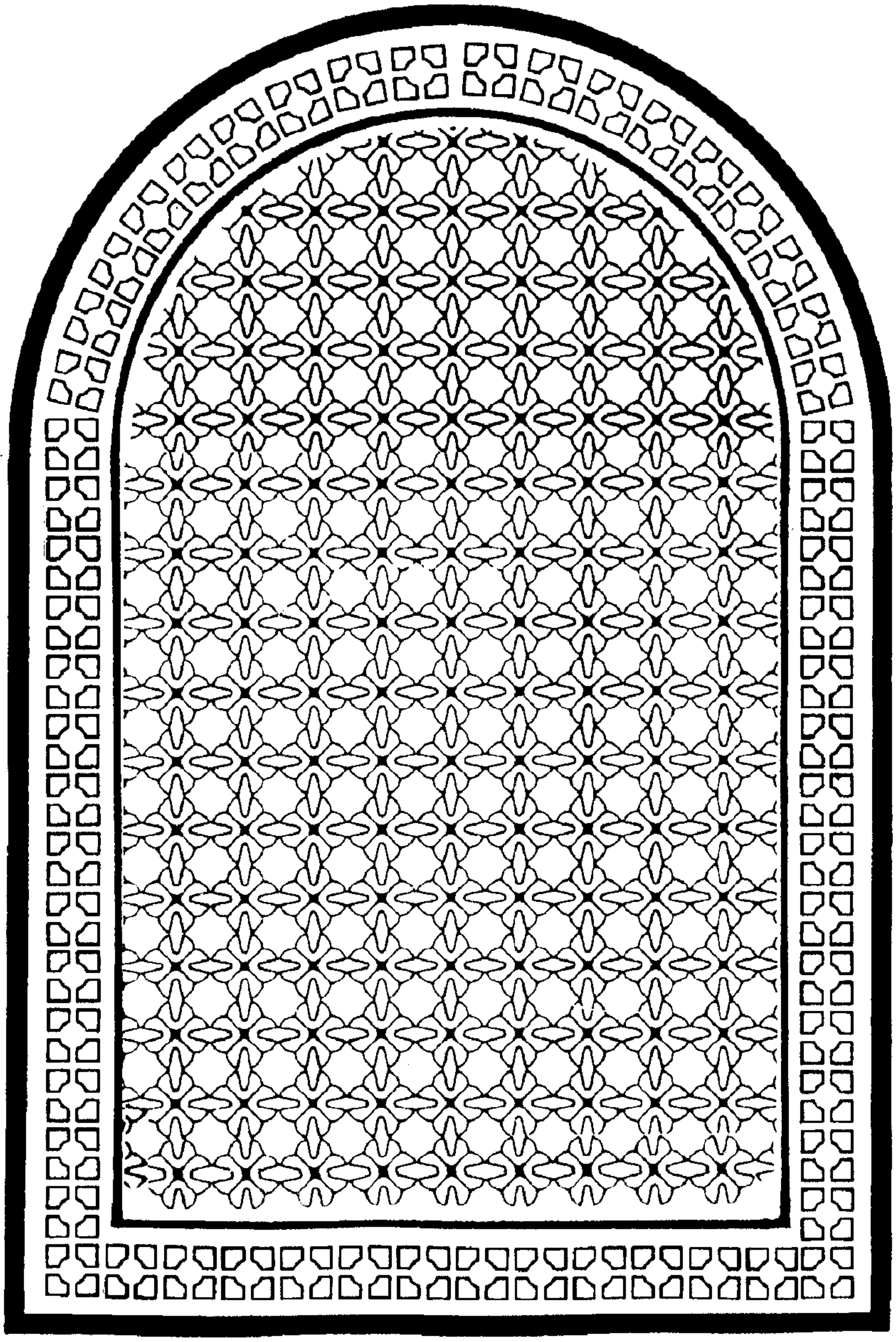

中央民族大学图书馆

«ئون ئىككى مۇقام» نوتىسىدا قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر ھەققىدە ئىزاھات

1 . مۇقام ئاھاڭلىرىدىكى بەزى ئالاھىدىلىكلەر ۋە ئۇنىڭ نوتىدىكى ئىپادىلىنىشى.

مۇقاملارنىڭ مۇقەددىمە، تەئەززە، تەئەززە مەرغۇلى، نۇسخە، نۇسخە مەرغۇلى ۋە چۇشۇرگىلىرىدە $\frac{4}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{5}{4}$ ئۇدارلىق، $\frac{2}{4}$ $\frac{3}{4}$ ئۇدارلىق ۋە $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىكلەربار. «بايىرىم ساقى» ئاھاڭى پەقەت «ئۇششاق» مۇقامىدىلا بولۇپ، ئۇنىڭدا $\frac{7}{8}$ ئۇدارلىق ئالاھىدىلىك بار.

$\frac{7}{8}$ ئۇدارنىڭ فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مۇستەھزات»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{4}=\frac{5}{4}$

«چوڭ سەلىقە»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+2)}{8}=\frac{5}{8}$

«داستان»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+4)}{8}=\frac{7}{8}$

«مەشرەپ»نىڭ ئۇدار فورمولىسى مۇنداق: $\frac{(3+6)}{8}=\frac{9}{8}$

يۇقىرىدىكىدەك ئۇدارلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاھاڭلاردىكى ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى ئۈچ ئۇدارىنىڭ ئۈچ ئاۋازدا، ئىككى تۇتاشما ئاۋازدا ۋە تۆت تۇتاشما ئاۋازدا قاتارلىشىپ كېلىشى «ئون ئىككى مۇقام» ئاھاڭلىرىنىڭ ئۇدار جەھەتتىكى ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ مۇقاملارنىڭ «چوڭ نەغمە» قىسمىدىكى بەزى ئاھاڭلاردا $\frac{6\frac{1}{2}}{4}$ ئۇدار شەكلى كۆرۈلىدۇ. ئۇ، تۆت پارچە ئاۋازنىڭ بىرىكىپ بىر ئۇدار ھاسىل قىلغانلىقىنى، ئۇنىڭدا پۈتۈن ئۇداردىن ئالتىسىنىڭ، يېرىم ئۇداردىن بىرسىنىڭ بارلىقىنى، ھەربىر تاكتىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا $2\frac{1}{2}$ ئۇدار، كېيىنكى قىسمىدا تۆت

中央民族大学图书馆

ئۇدارنىڭ بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، فورمىلىسى بويىچە ئىپادىلىنىدۇ.

2. ئاھاڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەشتە قوللىنىلغان شەرتلىك بەلگىلەر.

1) ئەسلى ئاھاڭ « ♮ » بىلەن كۆتۈرۈلگەن ئاھاڭ « ♯ » ياكى ئەسلى ئاھاڭ « ♮ » بىلەن چۈشۈرۈلگەن ئاھاڭ «♭» ئوتتۇرىسىدىكى ئاھاڭلارنى توغرا ئىپادىلەش ئۈچۈن، يېرىمنىڭ يېرىمىنىڭ كۆتۈرۈلىشى « ⊅ » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە كۆتۈرۈش) بەلگىسى بىلەن، يېرىمنىڭ يېرىمىنىڭ چۈشۈرۈلىشى « ⊄ » ($\frac{1}{4}$ ھەسسە چۈشۈرۈش) بەلگىسى بىلەن. گاھىدا يەنە زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن ئالدىنقىسى « ↑ » بەلگىسى، كېيىنكىسى « ↓ » بەلگىسى بىلەن ئىپادە قىلىندى ھەمدە بۇ بەلگىلەر ئىشلىتىلىش ئورنى جەھەتتىكى تەلەپكە ئاساسەن، كۆتۈرۈش ياكى چۈشۈرۈش تەلەپ قىلىنغان شۇ ئاھاڭنىڭ ئالدى تەرىپىگە قويۇلدى. ئاھاڭلارنىڭ $\frac{1}{4}$ دائىرە ئىچىدىكى يۇقىرىغا تىترىشى « ∿ » بەلگىسى بىلەن، تۆۋەنگە تىترىشى « ∿ » بەلگىسى بىلەن كۆرسىتىلدى.

2) ئاۋازلارنىڭ رىتىم شەكلىنى ئىپادە قىلىش مەقسىتىدە ھەربىر نوتىنىڭ باش قىسمىنىڭ ئاستىغا داپنىڭ «دۇم» ئاۋازى ئۈچۈن «I»، «تاك» ئاۋازى ئۈچۈن «T»، توختىغانلىقنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن «()» بەلگىسى قويۇلدى.

3) تېكىستنىڭ مىسرا سانىنى ئىپادە قىلىش ئۈچۈن، ئاھاڭنىڭ ئاستى تەرىپىگە 1)، 2)؛ 3)...گە ئوخشاش سانلار بېرىلدى.

4) پائۇزا ۋە مەرغۇل نوتىسى تىرناق ئىچىگە ئېلىندى.

5) تەكرارلانغان ئاھاڭلاردا بىرىنچى قېتىم چېلىنغان ئاھاڭ شەكلى ئۆلچەم قىلىندى.

中央民族大学图书馆

ئون ئىككى مۇقام ۋە ئۇنىڭ ئابى چەشمىلىرى ھەم ئىشرەت ئەنگىز مۇقامىنىڭ ئاھاڭ تۈرلىرى

	مۇقاملارنىڭ نامى / ئاھاڭ تۈرلىرى	راك	چەبىيات	سىگاھ	چەھارگاھ	پەنجىگاھ	ئۆزھال	ئەجەم	ئوششاق	بایات	نەۋا	مۇشاۋرەك	ئىراق
چوڭ نەغمە	مۇقاددىمە	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la
	بىرىنچى تەئەززە	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ
	ئىككىنچى تەئەززە	2a ə mQ											
	بىرىنچى نۇسخە	la mQ	la m	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ	la mQ
	ئىككىنچى نۇسخە	la m				la mQ							
	يارىم ساقى								la mQ				
	مۇستەھزاد	la mQ	2a ə mQ		la mQ	la m		la	la m				la m
	جۇلا	la	la m	la	la	la mQ	la	la m	la m	la	la	la	la
	سەنەم	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	2a
	چوڭ سەلىقە	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la
	بىرىنچى كىچىك سەلىقە	4aL mQ	3a mQ	la mQ	la mQ	5a mQ	2a mQ	3a mQ	2a mQ	la mQ	la mQ	la m	2a mQ
	ئىككىنچى كىچىك سەلىقە	la ə m										la mQ	
	پەشرەۋ	2a mQ		la		la mQ	la mQ		la mQ				3a m
	تەنكەش	2aL mQ	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la	la
داستان	بىرىنچى داستان	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m
	ئىككىنچى داستان	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m
	ئۈچىنچى داستان	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m	la m
	تۆتىنچى داستان	la m	la m			la m	la m		la m		la m	la m	
	بەشىنچى داستان	la m				la m	la m						
مەشرەپ	بىرىنچى مەشرەپ	2a	2a	la	2a	3a	la	la	3a	la	la	3a	2a
	ئىككىنچى مەشرەپ	la	2a	2a	3a	la	3a	2a	2a	2a	2a	2a	2a
	ئابى چەشمىلەر	la	la	la m	la m	la m	la	la	la mQ	la	la	la	la

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تورى
www.uyghurkitap.com

چەھارگاھ مۇقامىنىڭ ئاھاڭ تۈرلىرى

ئاساسىي رىتىم شەكلى	باشلىنىش سۈرئىتى	رىتىم	ئاھاڭ تۈرلىرىنىڭ نامى	بۆلەكلىرى
𝄁	♩ = 66	rubato	مۇقەددىمە	چوڭ نەغمە
T. T TTD |D OT D ‖	♩ = 66	3/4	تەئەززە	
T. T TTD |D OT D ‖	♩ = 78	3/4	تەئەززە مەرغۇلى ۋە چۈشۈرگىسى	
T. TTT D TT T OT |TD DO ‖	♩ = 66	3/4 2/4	نۇسخە	
T. TTT D TT T OT |TD DO ‖	♩ = 66	3/4 2/4	نۇسخە مەرغۇلى ۋە چۈشۈرگىسى	
T T O T T D D ‖	♩ = 96	5/4	مۇستەھزاد	
T T O T T D D ‖	♩ = 96—100	5/4	مۇستەھزاد مەرغۇلى ۋە چۈشۈرگىسى	
D. T D T D D T ‖	♩ = 54	4/4	جۇلا	
D. T DD T |D DD‖	♩ = 78	2/4	سەنەم	
D T T D T ‖	♩♪ = 48	5/8 = (3+2)/8	چوڭ سەلىقە	
D D D T T |DDDD DO ‖	♩ = 66	2/4	كىچىك سەلىقە	
D D D T T |DDDD DO ‖	♩ = 72	2/4	كىچىك سەلىقە مەرغۇلى، چۈشۈرگىسى	
(D) |D. T D T. T D‖	♩. = 66	6/8	تەئكىد	
چوڭ نەغمە قىسمىنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملاش				
D TT D T |D TT DT‖	♩ = 72	2/4	بىرىنچى داستان	داستان
D T OD T |D D T OD T‖	♩ = 72	2/4	بىرىنچى داستان مەرغۇلى	
D. D . T |D. D T ‖	♩♪ = 39	7/8 = (3+4)/8	ئىككىنچى داستان	
D. D T |D. D T ‖	♩♪ = 39	7/8 = (3+4)/8	ئىككىنچى داستان مەرغۇلى	
D. TDD T. T D ‖	♩. = 50	6/8	ئۈچىنچى داستان	
D. TDD T. T D ‖	♩. = 50	6/8	ئۈچىنچى داستان مەرغۇلى	
D D D T |D. D T ‖	♩ ♪ = 39	7/8 = (3+4)/8	بىرىنچى مەشرەپ	مەشرەپ
D TT DT |DTTT DT	♩ = 114	2/4	ئىككىنچى مەشرەپ بىرىنچى ئاھاڭ	
D TT DT |D TT DT‖	♩ = 116	2/4	ئىككىنچى ئاھاڭ	
پۈتۈن مۇقامنى تارقاق رىتىم بويىچە تاماملاش				

中央民族大学图书馆

ئاھاڭ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى

بۆلەكلەر	ئەسلى	قوشۇلغىنى	جەمئى
چوڭ نەغمە	168a	26a	194a
داستان	92a	—	92a
مەشرەپ	46a	—	46a
ئابى چەشمە	—	16a	16a
ئىشرەت ئەڭگىز	—	11a	11a
جەمئى	306a	53a	359a

بەلگىلەرنى ئىپادىلەش جەدۋىلى

بەلگىلەر	مەنىسى
a	ئاھاڭ(ناخشا)
m	مەرغۇلى
Q	چۈشۈرگىسى
	پۈتۈن قوشۇلغان
L	يېرىم قوشۇلغان
ə	ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

中央民族大学图书馆

ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى

4

چاھارگاھ

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات ئىلمىي
جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى نەشرگە تەييارلىدى

*

جۇڭگو قامۇس نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(بېيجىڭ شەھىرى فۇچېڭمېن كوچىسى №17 پوچتا نومۇرى: 100037)
بېيجىڭ ئىككىنچى شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ بېيجىڭ شۆبىسى تارقاتتى
1997-يىل 2-ئاي 1-نەشرى، 1997-يىل 2-ئاي 1-بېسىلىشى
فورماتى: 787×1093 1/16 باسما تاۋىقى $362\frac{1}{2}$
تىراژى: 1—1000
ISBN 7—5000—5817—9
دۆلەت ئىچىدىكى باھاسى: 2000 يۈەن (بىر يۈرۈشىنىڭ)

中央民族大学图书馆